İNSANCIL

AYLIK
KÜLTÜR
SANAT
DERGİSİ

YIL: 2, SAYI: 17

ERDAL ALAY

HER ŞEYE RAĞMEN SEVGİ

8.000 TL. (KDV DAHİL)

MART 1992

• Sahibi - Yazıişleri Sorumlu Yönetmeni
BERRİN İSTANBULLUOĞLU

• Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

• Genel Yönetmen Yardımcısı
MUSTAFA SERCAN

• Kurum Yönetmeni
ESER GÜNÇE

• Görsel Yönetmen
CEMİLE ÇAKIR

• Teknik Kadro
İSMET HÜNERLİ
FERRUH ÇAKI

• Katkıda Bulunanlar
NAZAN KARACA
NİHAT ATEŞ
SADIK ALBAYRAK
HATİCE TUNCER
İSA ÇELİK
İBRAHİM AKYÜREK
SEDAT TOSUNOĞLU

•GENEL DAĞITIM:
GAMEDA

• Yönetim Yeri: Mollafenari Sok. Nadir Han No: 40-42 Kat:5
Tel: 511 79 94 Fax: 527 50 75
Posta Çeki: No: 666 043

Dizgi Sarmal Dizgievi - 522 45 78
Baskı: Pirmat Basımevi / İstanbul
Tel: 527 50 75 - 522 79 64

Abone olmak için PTT'den 666 043 Nolu Posta çeki hesabına Berrin İstanbulluoğlu adına 80.000 TI. yatırmanız yeterlidir. (Öğrenci - Öğretmen 70.000 TL, Yurtdışı: 50 Mark)

İnsancıl'a gönderilen ürünler, yayımlansın ya da yayımlanmasın geri verilmez.

İÇİNDEKİLER

Cengiz Gündoğdu
Her Şeye Rağmen Sevgi 1
A. Necmettin Borteçin
Reform Hareketlerinde İki farklı Aydınlanmacı
Martin Luther ve Thomas Münzer 3
Neşa Yaşın
Sen Şair Olamazsın (Şiir) 5
Özcan Yazıcı
Aklın Özgürleşmesi 6
Vecihi Timuroğlu
Çınar(Şiir) 7
İrfan Akgündüz
Kültür Kavramı ve İçeriği 8
Altay Öktem
Kediler (Şiir) 11
Ömer Naci Soykan
Sentaktik ve Semantik Yapılar Arası İlişkiler Açısından
Türkçe'de Anlam Nasıl Oluşuyor II 12
Ali Ersin Günçe
Sokak Yorgunu 16
Kadir Yerci
Profesör 17
Cengiz Bektaş
Kocaçay (Şiir) 18
Güngör Tekçe
Kadınıstan (Şiir) 19
Aliye Özlü
Tartışmayın Uzlaşın 20
Nihat Kumser
Arayış (Şiir) 21
Afşar Timuçin
"Nazım Hikmet Bütün Şiirleriyle Büyüktür" 22
Hasan Tahsin Yılmaz
Doru Taylar (Şiir) 26
Yakup Şahan
Arthur Rimbaud'un Komüncülüğü 29
Hayriye Ersöz
Gözlerin İçin (Şiir) 30
Sennur Sezer
Şiir Gündemi 32
Maria Siemens
Sığınmacı Kadınlar ve Birleşmiş Milletler 34
Yusuf Çotuksöken
Gazeteci Yazar Murat Çulcu ile "Çağdaşlaşma"ve
Taassup" Üzerine Söyleşi 36
Mustafa Sercan
"Danton'un Ölümü" Büchner'in Katli 39
Mehmet Aydın
Bir Acılar ve Coşkular Şairi 42
Kezban Özbay
Bu Benim Seçimim Dağlı Çiçeklere
Benzemeyiz Biz (Öykü) 43
Turhan Oktay
Tana Akanların Şiiri (Şiir) 44
Cengiz Gündoğdu
Yıldız Güncesi 45

HER ŞEYE RAĞMEN SEVGİ

Soğuk... rüzgarlı... karlı bir gece... Sobanın başında sana yazıyorum sevgideğer okurum... Seni düşünüyorum... İzmir'den, Uşak'tan, Erzincan'dan, Konya'dan, Mersin'den mektupla bana sevgilerini gönderen, bu kaçgun döneminde bana güç veren sevgideğer okurum, şimdi gecenin şu ileri saatinde kalksam, giyinsem... bir otobüse binsem, sana gelsem... Kapını çalsam... Taze demlenmiş çayın başında, biraz yorgun... cigaramı tüttüre tüttüre sana içimi açsam... desem, şu meta sistemi bütün insanî değerleri yerlebir etti. Para tek değer ölçüsü oldu. Vefa... hakbilirlik... saygı... sevgi, meta sisteminin ölçüsü paraya çevrildi. Hak yiyiciler... yaltakçı püsürükler ilkesizliğe değişim dedi.

İşte böyle bir dönemde bir **İnsancıl**'da direniyoruz desem... insan için...

Peki ama neden... Serol Teber şöyle diyor. "Prometheus'un haklı olduğunu bugün de savunanların, dünyada olup bitenleri anlamak ve her şeye rağmen yaşamı daha anlımlı kılmak isteyenlerin sayısının sanıldığından da çok fazla olduğu açık... Ancak, bunlar bir araya gelebilecekler ve Ariadne'nin ipliğini yakalayabilecekler mi?" (Serol Teber Politik-Psikoloji Notları. Ara yayınları. İstanbul)

Biz işte buna... "her şeye rağmen yaşamı daha anlamlı kılmak isteyenlerin" çokluğuna inanıyoruz. Biz Ariadne'nin ipliğini yakalayacağız. Nedir bu iplik. Azra Erhat şöyle diyor "Minoslu Pasiphae'nin kızı Theseus Girit'e Minelauros'la çarpışmaya geldiğinde Ariadne yiğidi görmüş ve görür görmez tutulmuştu, Minotauros'un bulunduğu binbir delikli Labyrinthos mağarasında kaybolmaması için eline bir yumak iplik vermişti. Theseus da karışık ve karanlık dehlizlerden ilerledikçe yumağı alıp ipliği yere bırakıyormuş. Cavarı öldürdükten sonra çıkış yolunu ona bu iplik göstermiş, (Azra Erhat. Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi) Ariadne ipliğine Sevgi İpliği diyorum ben. İnsani değerlerin yerlebir edildiği... ciddi... samimi aşkların bile alkol masalarında ödlekçe bir tavırla gaddarca hırpalandığı... Kartal'ın, kanadının, gagasının, pençesinin sinsince kırılıp sansarların önüne atıldığı şu kaçgun döneminde, biz sevgi ipliğiyle bu binbir delikli, her yanı tuzakla dolu mağaradan çıkacağız. Çıkmak zorundayız. Çünkü biz hayata güzel bir anlam vermek istiyoruz.

Meta sisteminin sinsi tuzakçısı ne derse desin, binlerce yıl süren insanî mücadelenin bilinciyle bizler, hem kendimizce... hem insana karşı sorumluyuz. Biz, sevgiyi... dostluğu... aşkı... insanın binlerce yıllık güzel dünya düşünü alkol masalarında çiğnetmeyiz. Çünkü biz boş balonlar çıkaran renkli gazoz çocuğu değiliz. Biz, çalışan... üreten... dünyayı var eden... bu dünyaya emek veren insanın çocuğuyuz. Bu, bizim onurumuzdur.

Bütün bunları... üstüste cigara içe içe, dolup boşalan çay bardaklarının başında anlatsam sana. Sonra bir sendikacı dostu... Gecenin bir saatinde evinde ziyarete gittiğim onulmaz sayrılığına karşın gülümseyen **Mustafa Atmaca**'yı

Yere... halının üstüne oturup bana biraz şaşkınlıkla bakan çocuklar... iki gözlü evinde bize ikram edilen çayları... akan dam... bütün bunları anlatsam. Sonra bitmez tükenmez tedavi masraflarını... Birkaç gün sonra televizyonda sağlık sorunlarını tartışanları dinlerken midemin kasıldığını... şiir yarışması açan sendikaların, neden eski sendikacı **Mustafa Atmaca**'yı görmezlikten geldiğini anlatsam... niçin ona yardım etmediklerini...

Sonra çıksam senle... yürürsek uzun uzun... İnsancıl'ı anlatsam... meta sistemin direnen bir avuç insanı... Sana daha iyi bir dergi ulaştırmak için tartışmalarımızı...

Sen dinlersin beni. Arkadaşımsın. Öyle yazdın. Aynen. "Sizinle hiç karşılaşmamışım, hiç tanışmamışım. Buna rağmen dost olduk, arkadaş olduk. İnsana bakışım sizinle özdeşleti. İnsanî değerlerin yaşatılması, geliştirilmesi ve yüceltilmesi geretiğini yeniden anladım" dedin.

İşte bizi birleştiren... işte bizi meta sisteminin tuzakçısının mağarasından bu özdeşleşme... bu özdeşleşmenin yarattığı Sevgi İpliği çıkaracak... Kartal'ı meta sisteminin mağarasında vuramayacaklar...Kartal, mağaradan çıkacak, yeni ufuklara gidecek... Buna inanıyorum. Çünkü sen söylüyorsan. Her şeye rağmen dost olduk... Evet her şeye rağmen dostluk... her şeye rağmen sevgi... her şeye rağmen insanî değerlere sarılmak...

Sen, sevgideğer okurum, bize güç veren... bizim umudumuzu pekiştiren sevgideğer dost, sana sevgimi yolluyorum... hepinize.

Cengiz GÜNDOĞDU

İNSANCIL OKUMA TİYATROSU
MART AYI ETKİNLİKLERİ

GENEL YÖNETMEN:

CENGİZ GÜNDOĞDU

14

KADIN ERKEK İLİŞKİLERİ

YÖNETEN: Mustafa Sercan
Katılanlar: Berrin Taş, Aliye Özlü, Necmettin Borteçin
8 Mart 1992 Pazar, Saat:15

15

KEMAL ÖZER (Şiirleri)

Yöneten: Cemile Çakır
Okuyanlar: Sinan Öner, Berrin Taş, Nihat Ateş
14 Mart 1992 Cumartesi saat: 15

16

BEHÇET ÇELİK (Öyküleri)

Yöneten: Sadık Albayrak
Okuyanlar: Özcan Yazıcı, Berna Durmaz, Nihat Ateş
21 Mart 1992 Cumartesi Saat:15

17

NUH ÖMER ÇETİNAY (Şiirleri)

Yöneten: Cemile Çakır
Okuyanlar: Berrin Taş, Nihat Ateş, Berna Durmaz
28 Mart 1992 Cumartesi Saat: 15

Yer: Fırat Kitap Galerisi Yasa Cad. Üzerlik Sok. No: 11 Kadıköy/İst.
Tel: 349 94 67

AYRICA

CENGİZ GÜNDOĞDU

Aşk Üzerine Söyleşi
7 Mart 1992
Yer: Saat: 17.30
BULUNMAZ TİYATRO – İSTANBUL
Beyoğlu İstiklal Cad. 186/2 Tel: 251 60 90 / 513 74 31
Taksim / İstanbul

REFORM HAREKETİNDE İKİ FARKLI AYDINLANMACI MARTİN LUTHER VE THOMAS MÜNZER

A. Necmettin BORTEÇİN

Hep özgürlüğün peşinden koştuk... koşuyoruz. Ama, önce koşulsuz akılcılık demeden gerçek anlamda özgürlüğü ne kavrayabilecek ne de ona erişebileceğiz. Özgürlük yolunda insanların önünü kesen ne... Ahlak da, politika da, felsefe de sistemlerden... egemenlerden yana yazıldıkça insanın önü kesilecek. İnsan bir sonuç değil bir süreç... insanlık tarihi bir sonuç değil ... bir süreç... Bu gün düne yarın bugüne bağlı. Bu unutulmamalı.

İnsanlık, geçmişinde bir sürü toplumsal olay yaşadı. Tarih, insanın insanlaşma sürecinde, Aydınlanma çağına önem veriyor... Kısacası, Aydınlanmanın önemli bir kolu olan Reform'dan söz etmek istiyorum.

İlkçağda felsefe, düşünceyi, aklı din temeline oturtmaya çalışıyordu. Olmadı. Dinsel açıklamalar aklın sınırlarına yetmedi. Ortaçağa gelindiğinde bu kez görece daha mantıklı bir yola başvurdu düşünürler. Dini akıl yoluyla açıklamaya çalıştı. İlkçağ düşünürüne göre daha ilerici idi tüm tarihsel suçlamalara karşın ama, yeterli değildi. O çağlarda, ruhbanların yalnızca dini yöneticiler olmadıklarını biliyoruz. Ruhbanlar aynı zamanda toplumsal yaşamı, ekonomik kararları etkiliyor, zaman zaman da doğrudan karar alıcı oluyordu. Bunun sonucu belli. Din ileri gelenleri toplumu doğrudan yönetiyordu.

Martin Luther ile başlayan kiliseye karşı ayaklanma hıristiyanlıkta yeni bir dönemdi. Ancak Luther, Katolik kilisesinin aklı dışlamasına değil, papaların ve papazların saltanatına karşıydı. "Luther'ci ilahiyata göre, 'Tanrı insana doğrudan hitap eder; onun kelamını taşıyan da Kutsal Kitap'tır. İkinci temel dogma çıkıyordu bu durumdan: Kutsal Kitap, imanın tek kaynağıdır." (Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, 3. cilt, s. 113, Say Yayınları:) Luther de koşulsuz akılcılık... akılcılığın sonucu erişilen özgürlük diyemiyordu. Özgürlüğü veren papa... kilise olmasın... kutsal kitap olsun diyordu.

Reform, öncelikle, sosyal bir sınıfın feodaliteye başkaldırısıdır. Öncelikle, burjuvazinin, feodalizmin yerleşik kurumlarına yönelik bir saldırısıdır. Ortaçağ ideolojisi, insanları Katolik kilisesinin yardımıyla baskı altında tutuyordu çünkü. Bu baskı, yalnızca sıradan halkı değil, yükselen yeni burjuvayı da, doğan kapitalizmi de engelliyordu. Martin Luther ile başlayan Reform hareketi bu anlamda bir aydınlanmayı içeriyor. Yani, baskıcı bir sisteme karşı insanı, aklı savunan değil, yeni bir baskıcı sistemi öneriyor. Gerçi, Luther, Worms'ta, İmparatorluk Dieti önünde, "Yanlışlarım Kutsal Kitap'la ya da akıl yoluyla ortaya konmadıkça, söylediklerimi geri almam, almak da istemem. Tanrı yardımcım olsun. Amin." diyerek akıl yolu ile hareket ettiği izlenimini veriyor ama, yine de kutsal kitap kelamı ile akıl yolunu da bir tutuyordu.

Feodalizmde, Katolik kilisesi, yalnızca toplumsal düzene egemen değildi. Ekonomik yasaların düzenleyicisi durumundaydı aynı zamanda. Kilise, tefeciliği yasaklamış ve faizli kazancın önünü kesmişti. Adil Değer kuramı ile fiyatların artışını engelliyordu. Toprak mülkiyeti neredeyse tamamen kilisenin elindeydi ve rant gelirleri kiliseye akıyordu. Bütün bunların üstüne, din uğruna harcanmak kaydıyla, oldukça büyük miktarlarda paralar, bağış, sadaka, öşür adı altında kilisenin kasasına giriyordu. Herşey tamamdı ama, kapitalizm aşamasına gelen burjuvazi, artık sermayesini kiliseye akıtmaktan rahatsızdı. Birikimi, ona, yeni sistemini pekiştirmek için sermaye olmalıydı ve bu gidişe dur demek zamanı gelmişti. Katolik kilisesi hedef haline geldi.

Bakın, halk üstündeki dinsel baskı değil burada rahatsız edici olan. Engizisyon, düşünce özgürlüğü, insanların kilisenin birer eşyası gibi kullanılması de değil. Sorun, burjuvazinin parasının kiliseye rampa edilmesi. O halde, kilise, kokuşmuş kavramları, dogmaları, insanları karanlığa iten akıldışılığı ile yerlebir edilmeliydi... Ama, burjuvazi bunu yapmadı. Kiliseyi kendi gereksinimlerine uydurmak kararı aldı. Katolikliğin karşısına da aklı, bilimi, insanın yüceliğini değil... protestanlığı çıkardı seçenek olarak. Kimin yardımıyla... Luther'in.

Luther'in, Katolik kiliseye başkaldırısı, gerçekten de küçümsenemeyecek bir hareketin ilk kıvılcımı olmuştur. Ancak, Luther nereye kadar devrimciydi, nerede sistemin savunucusu durumuna geldi saptamakta yarar var. Önce şunu belirlemeli. Luther, Reform'u kilise ile sınırlandırıyordu. Katolik kilise ile. Bunun dışında, dinin boyunduruğunu da, yönetimlerin boyunduruğunu da söz

konusu etmiyordu. Ona göre, Hıristiyan Özgürlük vardı ve bu da, "Her hıristiyanın, kişisel inancına dayanarak, kendi tanrısına yakınlaşmasından başka bir şey değildir." (Server Tanilli, age. s. 114) Evet. İnsanlara özgürlük yolunu böyle gösteriyordu Luther. Tanrıya yakınlaşın. Sonra... sonrası tanrıya kalmış. O, insanlar için bir şeyler düşünecek artık. İnsan yine özgürlük için bir şeylere... birilerine bağımlı. Kendi yapması gerekenler nelerdir... düşünmeyecek bile. Kendini "allaha emanet" edecek yani. Peki, ya yönetenler. Onlar için de şöyle diyor, "Tanrı, hoşgörüyle karşılar."

Luther'in asıl hedefi papazlardır. Umudu ise, İmparator, prensler ve soylular. Halk üstündeki olanca baskı ve insanlık dışılıklarına, sömürgenliklerine karşın. Luther, 1520-1532 yılları arasında yazdığı kitaplarda da gitgide, Hıristiyan Özgürlük konusunda, dünyasal düzene perçinler vurarak, dünyadaki otoriteye boyuneğmeyi öğütlüyordu insanlara. Tanrısallık birincildi ama "Tanrının hoşgörüyle karşıladığı" dünyasal yöneticilerin yürüttüğü sisteme de boyun eğilmeliydi. Luther'in devrimci ateşi buraya kadardı işte. Papalığın günah bağışlamasına karşı çıkışının nedeni, bunun anlamsızlığı değil, tanrı korkusunu ortadan kaldırmasından doğan "zarar"dı. Çünkü, Luther'e göre, "Ruhban, müminleri yalnız yatıştırmakla görevli değildir; onlara korku da aşılamalıdır." (Server Tanilli, age. s. 110) İşte, Luther'in, insanları değer gördüğü derke. Din görevlileri insanları yalnızca ruhsal olarak yatıştırmayacak. Ya daha ne yapacak... Onları korkutacak. Neyle... tanrıyla... dinle. İnsanlar, bir korkuyla yaşayacaklar. Ruhbanlar insanları maddi olarak sömürmemeli diyor Luther. Ama, ruhsal olarak baskı altında tutmalılar... korku aşılamalılar. Biz de buna aydınlanma diyoruz... Dinde aydınlanma...

Neden böyle bir istemi var Luther'in... Ya da giderek kapitalizmin... Çünkü, kapitalist sistemde, insan, emek gücü de dahil metadır. Alınıp satılabilen bir maldır yani. O çağda, feodalizm, insanı kilise için metalaştırıyordu. Bunun sonucunda emeği sömüren, bu yüzden de zenginleşen sınıf kilise ve çevresiydi. Bunun en önemli etkeni de bütün tanrısal yetkileri elinde tutan, bunu bir sömürü aracı olarak kullanan kilise korkusu idi. Tanrı korkusu, kilise korkusundan arındırılmalıydı ki, tanrının hoşgörü ile karşıladığı dünyasal yöneticilerle, yani kilise dışı yöneticilerle ruhbanlar ayrışsın... sömürü ruhbanlardan burjuvaziye... oluşan kapitalistlere doğru yön değiştirsin.

İşte, Luther, sahneye bunun için sürülüyor. Yoksa, kilisenin, dini inançların sömürüsünün, engizisyonların kimseyi rahatsız ettiğinden değil.

Ancak, Luther başlangıçta bunları söylemiyordu elbet. 1517'de, Katolik kilisesinin karanlık kurumlarına saldırırken, verdiği söylevlerde bir ayaklanma çağrısı sezen köylüler ve halk yığınları hızla harekete geçtiler. Tarihe, Köylüler Savaşı diye geçen bu savaşın başlamasında etken olan, Luther'in şu sözleridir, "Eğer saldırılarının kudurganlığı devam edecekse, bu kudurganlığı durdurmak için, sanırım kralların ve prenslerin zora başvurduklarını,dünyayı zehirleyen bir uğursuz hayvan soyuna saldırdıklarını, ve girişimlerine, sözle değil, silahlarla bir son verdiklerini görmekten daha iyi bir yol ve daha iyi bir çare herhalde olmayacak. Tıpkı hırsızları ip, katilleri kılıç, sapıkları ateş ile cezalandırdığımız gibi, bu uğursuz yıkım öğretmenlerine, papalara, kardinallere, piskoposlara, ve tüm Roma Sodom'u sürüsüne, neden elimizde olan bütün silahlar ile saldırmıyor, ve neden ellerimizi onların kanlarında yıkamıyoruz?" (Friedrich Engels, Köylüler Savaşı, s. 51, Sol Yayınları.)

Bu işaret ile harekete geçen halk yığınları ve köylüler, kilise ile birlikte feodalizmin yenilenen yüzünü nerede görürlerse saldırdılar. Luther'in tıpış tıpış olmasını istediği başkaldırı, hızla bir burjuva reformundan halk devrimine dönüştü. Bu ayaklanma karşısında Luther, 'uğursuz yıkım öğretmenleri' diye nitelediği Roma Sodom'u da dahil olmak üzere, papazlar sınıfı, papa ve diğer bütün soylular, prenslerle birlikte Köylüler Savaşına karşı birleşti... Belki de Luther, işin buraya varacağını kestirememişti.

1517'de halka yaptığı bu çağrıdan sonra, bu kez köylü hareketini ezmek için, 'aziz beylerine' şu çağrıyı yaptı. "Kudurmuş köpekleri gebertir gibi, gizlice ve açıktan açığa, bunları parçalamak, bunları boğmak, bunları boğazlamak gerekl Bu nedenle benim aziz beylerim, bunları boğazlayın, bunları gebertin, bunları boğun, burasını, şurasını kurtarınl Eğer savaşımda ölürseniz, bundan daha kutsal bir ölüm olamaz! "(Friedrich Engels, age. s. 54)

Luther'in, tıpış tıpış olmasının istediği burjuva reformunun karşısındaki en büyük engel, Thomas Münzer olmuştur. Egemen kültürlerin yok saydığı bu adam, Luther'in kilise ile sınırlandırdığı Reform hareketini, sisteme karşı da çevirmeyi başarmıştır.

Münzer, maske değiştiren kilise yerine, kilise dogmalarının, insanları boyun eğmeye çağıran dinsel dogmaların yerine aklı koyuyordu. Özgürlüğün, eşitliğin de akıl-esin ile gerçekleşeceğine inanıyordu. Bunun için de adaletsiz sistemin de kilisenin de otoritesini reddediyordu. Ona göre, kutsal kitap, biricik ve yanılmaz esin kaynağı değildi. "Gerçek yaşayan esin, diyordu Münzer, her zaman ve bütün halklarda varolmuş bulunan ve bugün de varolan akıl-esindir. Akla karşı Kutsal Kitabı çıkarmak demek, özü sözle öldürmek demektir. Çünkü Kutsal Kitabın sözünü ettiği Kutsal-Ruh, bizim dışımızda yoktur. Kutsal-Ruh, aklın ta kendisidir." (Friedrich Engels, age. s.57)

Doğal olarak, Münzer bu düşünceleri doğrultusunda verdiği vaazlarla Luther'le ters düştü. Bundan sonra artık, Luther, soylulara sığınmış, uzlaşmacı bir burjuva reformisti olarak, karşısında, halk devrimcisi Münzer'i bulacaktı.

Münzer'in, gerçekte karşı çıktığı ne Luther ne de Katoliklikti... Münzer'in karşı çıktığı şey, kimin yoluyla ve ne yolla olursa olsun insanın metalaşmasıydı. O çağda, insanı metalaştıran unsurlar bunlar olduğu için bunlara karşı çıkmıştır. Luther ile ters düştükleri konu, Katoliklik ya da Protestanlık değildir. Ters düşmeleri,

SEN ŞAİR OLAMAZSIN

Küskün ve kırık kanatları
uçuramaz yüreğini hiçbir yere
korkak, nizami ve tutku kaçağı
sen şair olamazsın

Sen şair olamazsın
çünkü kavga çığlıklarında bile
toplumsal yargıydı devindiren seni
ve ölümden korkmuyorum sanırken
yaşamdı korkutan seni

Dizelerin kardeş olamaz kimseyle
çünkü hummalı gecelerde
korkunu yansıtabildin ancak onlara
ve sevdiğin bütün kadınlar
kendini taddığın aldanışlardı aslında

Sen şair olamazsın
çünkü bir kadının kolları boynundayken
damarlarına sızan dizeleri duymadın
ve gözyaşların içinde durdu hep
Hiç şiir ağlamadın

Ellerinle dokunmadın hiçbir dizeye
bir sözcüğe sarılıp uyumadın
Dinginliğe giden otobüse attın kendini
Hiçbir çocuğa vakitsiz şeker almadın

Desen: Nilgün Kozal

Terkettin zor olan bütün isyanları
hiçbir aşk yangınında yanmadın
Yel değirmenleriyle savaşmadın hiç
Hiçbir duvara yumruk atmadın

Sen şair olamazsın
çünkü şiir yalnızca
cesaret ve isyanın toprağında yetişir
ve şair olmak
Yüreklice sevmekten başka nedir?

İstanbul, 1986
Neşe YAŞIN

Luther'in, insanların Katolik kilisesinin değil, burjuvazinin... kapitalizmin metası olmasını istemesinden kaynaklanmıştır. Münzer, insanın metalaşmasına toptan karşı çıkmıştır... Malların ortak olmasını, herkesin çalışmasını istemiştir. Münzer'in, bu sağlam temellere oturan düşünceleri üretmesinde en büyük pay, kuşkusuz, olgularla düşünmüyor olmasından... sistemin dilini kullanmıyor olmasından kaynaklanıyordu. Eğer öyle olsaydı, köylülüğün anlık... gündelik istemlerine yanıt veren bir sistemi savunur, dönemsel iyileştirmelere yönelik bir hareketin önderi olur, Luther'den farkı kalmazdı. Neydi Reform hareketinin önündeki engel... Katolik kilisesi. Nasıl aşılırdı bu... Nasıl uzlaşılırdı sistemle... Çağın en etkili iki önderi olarak Luther ile bir masaya oturulur ve uzlaşılırdı. O da tanrısallığı revize edebilir, köylülerin ve diğer halk sınıflarının günlük istemlerine kulak verip reformizmin batağına saplanabilirdi. Oysa, "Münzer'e göre, Tanrı krallığı, orada artık hiçbir sınıf ayrılığı, hiçbir özel mülk, toplum üyelerine karşı çıkan hiçbir yabancı, özerkli devlet iktidarının bulunmadığı bir toplumdan başka bir şey değildi." (Friedrich Engels, age. s. 58) İşte tehlike... Tanrı krallığını prenslerle... burjuvaziyle kurmaya çalışan Luther için de... mülkiyetin, ayrıcalıklı insanların elinde bulunmasını isteyenler için... bütün iktidarın prenslerde... krallarda olmasını isteyenler için de... en büyük tehlike... Münzer. Temel çelişkinin çözümünü reformlarda değil köklü değişimlerde arayan Münzer ve yandaşları...

Luther'in kazara ateşlediği, Münzer'in bir halk hareketine dönüştürdüğü Reform ve giderek Köylüler Savaşı'nın sonunda ruhban sınıf büyük bir darbe yedi. Tüm mal varlıkları prensler lehine de olsa laikleştirildi. Soyluların şatoları yakılıp yıkıldı, yönetimleri prenslere geçti. Kârlı çıkanlar prensler oldu. Halk ise kökten bir iyileşme bulamadı sonuçta.

"Kilisede biçimlenen kültür aşırı denetimden sıyrıldığı anda da, yeni çalışma ve gelişme çevreleri de pıtrak gibi ortaya çıkmaya başlayacak ve laik bir kültür çerçevesinin de temelleri giderek atılacaktır." (Betül Çotuksöken-Saffet Babür, Ortaçağda Felsefe, s. 13, Ara Yayıncılık.) İşte Reform hareketi böyle bir sürecin sonunda oluştu. Bu süreç sürüyor... yarın da sürecek...

AKLIN ÖZGÜRLEŞMESİ VE FELSEFE

Özcan YAZICI

İnsan, varlığını aklıyla ortaya koyabilen ve yönlendirebilen bir canlı. Aklını, yaşamına yansıtabildiği ölçüde insansal özelliklerini gösterebiliyor.

İnsanın akıldan kopması ya da kopartılması ve birey olarak aklını kullanabilme yetisinden uzaklaşması, aynı zamanda kendi gerçekliğinden, insansal özelliklerinden uzaklaşmasını temsil ediyor.

Bireyin aklını kullanabilme yetisinin ortadan kalktığı durumda, insan bedenini günlük olana ve egemen olana bağlı tutuyor. Kendi bedenine ve gerçekliğine aykırı olanı reddedemiyor.

Oysa akıl, varolanı tartışır, eleştirir, olumlar, olumsuzlar, kabul eder, kabul etmez, ondan sonra somut yaşamına yansıtır."... Düşünce hayatında ibadet yoktur.(...). İbadet edenin düşünce hayatında yeri yoktur. Düşünce dünyasında hiç kimseye ibadet edilmez. Düşünce hayatı eleştiri, karşı eleştiriyle gelişir."[1]

Görüntüde olana, ya da egemen olana alışmış, alıştırılmış beyin kendi aklını oluşturamamış ve dolayısıyla somut yaşamını kendi iradi süreciyle düzenleyememiş ve düzenleyemiyor demektir.

Akıl karmaşık bir durumdur. Genel olarak özneyle-nesne, ya da özneyle-özne arasında ortaya çıkan bir durumdur. Ortaya çıktığı anda soyuttur. Yalnız bu anlamda, sözcükler (dil) soyutu dile getirir. Akıl, soyuttan kurtulup maddeye (nesneye) yansıdığı anda somut bir nitelik kazanır. Bu noktada, somut olan, insan aklının net görüntüsüdür ve çıplak anlamda insan yaşamının kendisidir.

Akıl, insan yaşamına ve doğaya katıldığı anda anlamlılaşır. Birey, öbür insanlardan ve doğadan koptuğunda anlamsızlaşır. Öyleyse insan, ancak doğayla ve öbür insanlarla anlamlılık kazanır. Anlamı da kendinde içeren akıldır. Yani doğayla ve öbür insanlarla bulaşan insan, neyi, nasıl yapacağını kendi sürecinde anlamlandırıldığı akılda bulur.

Bireyde oluşan akıl, kendiliğinden ancak biyolojik olarak vardır. O da beyinle örtüşür. Biyolojik olarak varolan akıl(beyin), toplumsal ilişkilerinden ve doğadan ayrıldığında yalnızca varolduğu an'ın aynısıdır. Örneklersek, yeni doğan bir bebek doğadan ve öbür insanlardan koparılarak boşlukta bir yerde düşünülürse, bu bebek bundan sonraki süreçte yalnızca varolduğu, doğduğu, an'ın aynısıdır.

Öyleyse insan, varoluşuyla birlikte kendisinde olan ve salt tek başına fazla bir şey ifade etmeyen beynini, doğa ve insan ilişkileri sürecinde geliştirir, kullanmasını öğrenir ve kendisini doğayla ve öbür insanlarla birlikte var eder.

Akıl, bilgi edinmenin ilk aşamasıdır. Bilgiyi oluşturan, geliştiren, değiştiren akıldır. Bu da bizi bilince götürür. İnsan yaşamını bütünlüklü kavamak, tek ve yalıtık bilgilerden, örgütlenmiş bilgilerin bilincine, bilinçlenmeye ulaşmakla olanaklıdır. "Buna göre bilgilenmek bilinçlenmektir diyebiliriz. Her bilgi bilinçte bütünlüğe kavuşur ve bir bilinç içinde değer taşır. Her gerçek bilgi bir bilincin bilgisidir."[2]

Aklın, bireyin dışına yansıyışı, ifade edilmiş bir durumla söz konusudur. Bu da yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız gibi ya soyuttur, ya da somut. Soyut olan dille, sözle örtüşür. Somut olan, insan davranışının ve doğanın kendisidir.

Aklın, karmaşık bir durum olduğundan söz etmiştik. Karmaşıklık, insanın ortaya çıkışıyla ve düşüncesini geliştirmesiyle bağıntılı olan bir durumdur.

İlk insan doğayla başbaşaydı. Canlıların varlıklarını sürdürmesi, en azından beslenme gereksinmelerini karşılamasıyla söz konusuydu. Bu anlamda sıcaklık, hava, bitki örtüsü gibi doğa koşulları ve içgüdüler, canlıların, özellikle hayvanların en büyük ve çaresiz varlık koşuluyken ilk insan doğal elemeye karşı varlığını teslim etmemiş ve doğaya karşı kendisini korumuştur. Koruma, doğada varolanı kabul etmeyip kendisini varolan karşısında üstte tutmakla olanaklı olmuştur. Doğada varolanı aşmak, varolandan daha üstün bir durum üretmekle söz konusudur. Bu anlamda üretmek akılla örtüşür. Bunun için, hayvanlar, insan aklının müdahelesi dışında, varolduklarından beri hep aynıdırlar.

Akıl, yaratıcılık demektir. Yaratı-

ÇINAR

Camilerimizden kalkmadı cenazen
Koşuşup arkasından
Bismillahi ya lillahi diyip
Giremedik altına tabutunun

Anadolu'da zemherilerde hamsinlerde bile
Güneşlidir cami avluları
Ve güneş ergen kızlar gibi oynaşlıdır
Güvercinler dem çeker salâdan önce

Karanlık islam ülkesi olsak da
Yüklemezdik cenazeni kamyona
Yarışırcasına omuzlarımızda taşırdık
Kuva-i Milliye şairimizi
Önümüzde işçi çocuklarının bandosu

Özlemini çekiyor yurdumun serin servileri
Denizaşırı bakıyor asırlık çınarları
Karlı uzak steplerdeki istirahatgâhına
Yurttaşları mahzun ve minnettar yoldaşlarına

Vecihi TİMUROĞLU

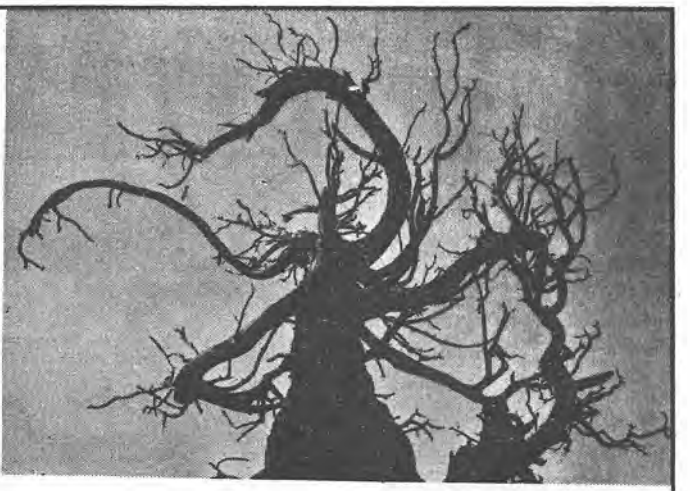

Fotoğraf: Savaş Seyhan

cılık ortadan kalktığı zaman, akıl yalnızca bugünün davranış ve özüne denk düşer. Bu da bir yaratıcılık olmayıp, olanı aynen yaşamaktan başka bir şey değildir. Olanı aynen yaşamak, dünü bugünde aynen yaşamaktır. Bugün yaşananın dünün aynısı olması, yarına yeni bir şey bırakmaz. Önemli olan, dünden alınan birikime bugünde, yaratıcılıkla yani akılla yeni bir şey katabilmek ve yarına bırakabilmektir.

Bu noktada şunu söyleyebiliriz. Birey olarak aklını kullanabilen insan, öbür insanlara da ulaşır. Onlarla tartışır, konuşur, çözümler arar. Kısacası, birey, insanlarla bütünleşir. Kendinde bulmuş olduğu gerçekliğin, öbür insanların gerçekliğiyle de yakınlık ve benzerlik gösterdiğini görür.

Aklını kullanamayan ve kullanmasını öğrenemeyen insana, insan topluluklarına, hazır ve yetkin düşünceler götürmek, yetkin, olanı somutlaştırmaz. Yetkinlik ancak tek tek bireylerin aklını ortaya çıkarmasıyla ve bireylerin birbirleriyle etkileşim içerisine girmesiyle olanaklı olabilecektir.

Dar anlamda yerleşme olasılığı olan, hazır, yetkin düşünce, geniş anlamdaki yetersizlikle boğulabilecek ve çözülebilecektir. "Yetkin bilincin varlığı, onun yetkin bir ortak bilinç ortamında, hiçbir engele uğramadan, başka yetkin bilinçlerle ve başka yetkin bilinçlerin kültür üretimleriyle yöntemli bir biçimde ilişki kurmasıyla olasıdır. Bu da eğitimbilimin, bu arada felsefe eğitimbiliminin en belirleyici gereksinimini ortaya koyar. Bu gereksinimi şöyle özetleyebiliriz: bilinç tüm etkinliklerinde özgür olmalıdır. Bize çağdaş ruhbilimin ve eğitimbilimin öğrettiği bir şey var: bilinç kendi kendisinin kurucusudur. Öyleyse eğitmek demek, yalnızca,ve yalnızca bilinç gelişmeleri için uygun koşullar sağlamak demektir. Bunun için, her şeyden önce, bilincin önünü açmak, yolunu hiç kesmemek gerekir. Belli yapıda bilinçler oluşturma çabası bireylerin ve hatta bütün toplumun çok ağır ödeyeceği ya da zaten ödemekte olduğu yanlış bilinç oluşumlarından başka bir şey getirmez."[3]

İşte felsefe, insanlara ulaşmanın, insanı sorgulayabilmenin ve aklı kullanmasını öğrenmenin en etkili yoludur. "Felsefe, varolanlar üzerinde bilinçli, planlı bir düşünmeden doğmuştur. Öteden beri cevapları yalnız dinden, mythostan edinilen birtakım sorunlar, bir zaman gelip de eleştiren bir düşünmenin ve gözlemenin konusu yapılınca, felsefe tarihi de başlamıştır."[4]

Son olarak şunu söyleyebiliriz. İnsanın özgürleşmesi, yine aynı zamanda aklının da özgürleşmesi ve yaratma süreciyle birlikte, aklını ortaya koyabilmesiyle olanaklı oluyor.

---

1) Cengiz GÜNDOĞDU, Eleştiri, Süreç Yayınları, Syf. 54, İst. 1987

2) Afşar TİMUÇİN, Güçlü Bir Felsefe Eğitiminin Temel Kuralları Neler Olmalıdır, Felsefe Dünyası, Sayı:1, Felsefe Derneği Yayını, Temmuz 1991, Ankara

3) Afşar TİMUÇİN, a.g.y.

4) Macit GÖKBERK, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, Syf. 18. İst. 1985.

KÜLTÜR KAVRAMI VE İÇERİĞİ

İrfan AKGÜNDÜZ

Yöntem ve kavrayış yetersizliği bir çok kavramın kendi bütünlüğü içinde algılanmasını engelliyor. Bütünlüğünden, kendine özgü karmaşık yapısından içeriğinden koparılan kavramlar bir türlü anlatılmak istenene varamıyor ve çok farklı bir yere oturabiliyor.

Biz bu yazının sınırları içinde kültür kavramına değineceğiz. Sıkıcı olmayı göze alarak çok bilinen şeyleri tekrarlamak zorunda kalacağız.

İnsanı tanımlarsak Aristo'dan beri politik havyan, başka bir deyişle toplumsal hayvan olarak bilinir.

İnsan değişim ve gelişimine bakılırsa sadece toplumsal değil toplumsallığı ile eş zamanlı olarak da tarihsel bir varlıktır. Tarihi olmayan bir insan düşünülemez. "Toplum ve tarih birliği insanın gerçekliğidir diyebiliriz."[1] Bugüne kadar bilinen tüm insan toplumlarının mutlaka üretim, tüketim, değişim ve bölüşüm sistemleri olmuştur. "Yani bütün toplumların iktisadı ona uygun siyaseti olmuştur. İktisat ve siyaset toplum ve tarih gerçekliğini ortaya çıkaran nesneliği teşkil ederler."[2]

Bu nedenle insanı iktisadi siyasal toplumsal tarihsel bir varlık olarak tanımlayabiliriz. Bu dört unsur tek tek birbirinden koparılarak ele alınamaz ve insan bunlardan birine ya da ikisine indirgenerek tanımlanamaz.

İnsanı tanımlamakla başladık zira kültürü tanımlamak için bu zorunluydu. İnsana ilişkin daha ayrıntılı tanımlamalar yapılabilinir. Biz burada bununla yetineceğiz.

KÜLTÜR İNSANA ÖZGÜDÜR

Kültür kavram olarak çok farklı yüklemelerin yapıldığı, anlamanın alabildiğine renklendirildiği bir sözcük. Sözcük anlamı ve tarihi gibi ayrıntılara girmeden kavramı içeriği açısından tanımlamaya çalışacağız.

Kültür insana özgüdür. İnsanın gerçekliği olan iktisat ve siyasetin dışında kalabilen ve kalabilecek bir kültür yoktur ve olamaz. Bir başka deyişle kültür mutlaka insanın nesnel gerçekliğiyle tanımlanır ve sınırlanır. "Her insan verili-mevcut nesnel gerçekliğin hem bir parçası hem de yeniden üreticisidir.[3]

İnsanın üretimde bulunmasının ön koşulu emek gücünü devreye sokmasıdır. Kültürün ortaya çıkmasının da ön koşulu iş yapabilme kapasitesi ve emek gücüdür.

"İnsanlar harcanmış emek gücüyle emeğin üretkenliğiyle çalışma verimiyle verili/mevcut iktisadi, siyasal, toplumsal tarihsel bütünselliği yeniden üretime sokarlar. Böylelikle nesnel gerçeklikten iktisadi özü, siyasal tezahürü, toplumsal içeriği tarihsel biçimi olan çeşitli formasyonlar edinirler. Bireyler ve toplumlar tarafından uyarlanabilir ve kuşaktan kuşağa, bireyden bireye ve / veya toplumdan topluma iletilebilir nitelikte olan bu formasyonlara kültür diyoruz."[4]

Bu tanımı biraz daha açarsak. İnsanlığın uygarlaşması edindiği formasyonlarla ilgilidir. Kültürel formasyonlar toplumu ve insanlığı uygarlaştırırken tarihi de gelenekleştirir ve nesnelliği nedeniyle kültür kalıcı bir değişim gösterir. Toplumda değişimlere, dönüşümlere, gelişmeler yol açıp geleneği yenileme yönünde tarihi yeniden üretir.

Kültürel formasyonlar konuşma, dil ve yazı gibi iletişim ve bildirişim işlevleri için nesnel koşulları hazırlar. Kalıcılık bu işlevlerin kalıcı olmasına, değişimsel oluşu değişimlere yol açar. Kültürün kalıcı ve değişimsel oluşu ile dönüşümsel gelişimsel oluşu birbirinden yalıtlanamaz bir bütündürler. Bu bütünleşme sarmaldır. Kültürel formasyonların sarmal nitelikteki bu dönüşümsel gelişimi sanatın, tekniğin ve bilimin oluştuğu süreçtir.

KÜLTÜR FARKLI VE ÖZGÜL YAŞAM BİÇİMİ YARATAN OLUŞTURUCU BİR SÜREÇTİR

Kültürün üreticisi mutlaka insanlardır. Hiçbir insan ben kültür üretmeyeceğim diyemez. İnsan istese de istemese de, farkında olsa da olmasa da üretkenliği ve toplumsal konumu nedeniyle kültür üretmek zorunda kalır.

Üretilen kültürel formasyonlar, insan davranışlarının yaşama yönelimini ve biçimini yönlendiren sonuçlar haline gelir. Dolayısıyla özgül ve

farklı yaşam biçimleri halinde insanların yaşamında somutlanır.

"Kültür maddi toplumsal yaşamdan ayrı düşünülemeyeceğine göre özgül ve farklı yaşam biçimleri yaratan oluşturucu bir süreçtir".[5]

Bugün kültür denildiğinde ne anlaşılmaktadır. Kültür hangi anlamda kullanılmaktadır. Burada çeşitli anlamlara, yüklemelere ayrıntıyla değinmek oldukça zor. Biz ilgili olduğumuz iki temel anlayışa kısaca değineceğiz.

Birincisi. Mevcut toplumsal kültürün sanat, entellektüel yaşam, inançlar, düşünceler ve görenekler olarak algılanması, siyasal yönetimin yaşamı yönlendirme ve oluşturma anlamında egemenliği olarak görülememesi.

Bu anlayış, toplumsal kültürün egemenlik altında olduğu ve egemen sınıfın toplumsal kültür üzerinde hegemonya kurduğu gerçeğini kavrayamaz. Kültür, sanat ve entelektüel yaşam olarak egemen üretici ölçüler içinde kalır. Sanat kendi maddi süreçlerinden koparılmadığı için içerildiği toplumsal sürecin dışına çıkamaz. Kültürel sürecin oluşturucu ve özgül farklı yaşam biçimleri yaratan, dayatan bir süreç olduğu gerçeğini kavrayamaz ve inkar eder.

Kapitalist toplumun egemen biçimlerinde her şey meta haline gelirken kültür, içerdiği sanat, bilim, teknoloji de meta haline gelir. Bir yönüyle insanın gelişimi ve değişimi yeni gereksinmeler yaratırken, diğer yönüyle de egemen kültür zorlama "suni" gereksinmeler üretir ve dayatır.

Kapitalist sistem insanlaşmanın, bireysel olarak varolmanın sürekli pompalanan tüketimle mümkün olcağı yanılsaması yaratır ve her şey tüketim aracı olarak sunulur "Özgür ve güvenli birey" sunulanları sadece seçmek durumundadır. Okumak medyaların yönlendirdiği bir tüketim biçimi olur. Medyalar her hafta en çok okunan kitaplar listesi yayınlar. Kendilerince önemli kitaplar dergiler tanıtılır. Sevmek ve sevme yönlendirilir. Sevgi nesneler aracılığıyla; mekanlarla anlatılır, yaşanılır, tüketilir hale gelir. Neyi okuyacağımız, neyi seyredeceğimiz, neyi göreceğimiz, hatta neden nasıl tad ve keyif alacağımız tarif edilir. Estetik tepkilerimiz yönlendirilir.

Bilim, sanat, bilgi, teknoloji otorite aracı haline gelir. Çeşitli simge ve araçlarla içselleşir. Dolayısıyla bu otoriteye karşı olma anlayışı bile bu içselleşmeyi engelleyemez. Egemen kültür, hegemonyasını oluşturmak için ciddi yatırımlar yapar, endüstrisini kurar, enerji sarfeder. Bu endüstrinin kültürel alanda, sanat alanında uzmanlara "otoritelere" ihtiyacı vardır. Özellikle kendi alanlarında yetkinleşmiş bazı insanlar bir nedenle sistemin ihtiyaçlarına cevap vermeye başlarlar. Edebiyat da, sanat da bu sahte otoritelerden bir yere varmaz olur. Bu otoriteler yeninin, gelişenin, doğmakta olanan engelleyicileri halinde gelir. Bunlar egemen kültürün erdemleri üzerine övgüler düzerler ve bu kültürün erdemlerini yeniden keşfederler. Böylece kendine, ürününe ve insana yabancılaşmış en sevimsiz insan bu alanda ortaya çıkar. Bu mekanizma sözde otoriteleri kendine ve ürününe yabancılaşma ve tükenme şeklinde yineler durur.

KÜLTÜREL FORMASYONLARA KULLANIM DEĞERLERİ YÜKLENEMEZ

Gerçekte kültürel formasyonlara kullanım değerleri yüklenemez. Kültürel formasyonlar oluşumu ve gelişimi, sonuçları itibarıyla soyutlanmış nesnelliğiyle soyutlanmış bütündürler. Kullanım değeri belli aşamalar sonucu gerçekleşirken formasyonlar, diğer bir deyişle, "kültür hiçbir zaman hiçbir kişi ve/veya kişilerce ya da sınıfça ve/veya ulusça kesinlikle ve mutlaka metalaştırılamaz. Kültürün kesin ve kaçınılmaz akibeti metalaşmak değildir."[6]

Sanatın metalaştırılması, estetik ürünlerin resmileştirilmesi, içlerinin boşaltılması çabalarına rağmen, estetik tepkinin tarihi bütün yaşantıyı araççılığa ve her şeyi metaya dönüştürme çabalarına karşı çıkış tarihidir. "Toplumsal ve tarihsel koşullarda bu karşı çıkış biçiminin kaçınılmaz olarak yeni ayrıcalıklı deminki araççılık ve uzmanlaşmış meta çeşitlerine yol açtığını söylediğimiz zaman bile bu tarihin bir karşı çıkış tarihi olduğunu unutmamalıyız.[7]

Üreticiler ve yaratımcılar şu gerçeği kavramalıdır. "Sanat egemen burjuva üretici normdan (malların yapımı) ayrı olarak düşünülmesi gereken bir üretim tarzıdır. Kendi maddi süreçlerinden ayrı düşünülmeli ve sonunda da kendi türünden ya da ona yakın türlerin ürünlerinden - sanat sanat olmayandan; edebiyat parasal edebiyattan ya da yaygın edebiyattan; kültür yığın kültüründen ayrılmalıdır. Sınırlayıcı soyutlama o kadar güçlüdür ki, kapitalist toplumun egemen biçimlerinde sanat eserlerini metalara dönüşmesini görmezlikten gelme (ya da yüzeysel kabul ederek dikkate almama) yolları buluruz. Sanat ve sanata ilişkin yorumların kendilerini daha keskin bir soyutlamayla halen içerildikleri toplumsal süreçlerden koparmaları gerekir".[8]

Aynı zamanda sanat insanlaşma anlamında genel bir insanlık durumudur. Sanattaki estetik işlev insanın karşısına çıkmadan devreye giremez. "Özleri ve düzenlerinden zaman, yer ve onları değerlendiren insanlardan bağımsız olarak estetik işlevi olan hiçbir nesne ve eylem yoktur."[9]

Estetik işlev sanatta başka işlevlerle karmaşık halde bulunsa da egemen olandır. Estetik işlev diğer işlevlerin gölge olayı değil insanların gerçekliğe gösterdikleri tepkinin eşdeğer belirleyicisidir. Sanattaki estetik işlev belirli bir toplumsal bağlamda ortaya çıkacaktır. "Yapıtta varlığını duyuran bir başkaları arasında kendi varlığımızı da sezeriz. Bizim katılmak zorunda olduğumuz bir ortak dünyadır o."[10]

Bilim, teknoloji, bilgi, sanat otorite aracı olamaz. Bunlar insanlığın ortak ürünleri ve ortak insan paydalarıdır. İnsanlığın insanlaşma noktası bilim ve sanatların gerçekleşme durumudur. Biyolojik ve zorunlu ihtiyaçlarından arınmış insan gerçek insan boyutunu bütün kaygılardan uzak olarak gerçekleştirebilecektir. Bilimi, bilgiyi, sanatları insanlığın tümünde gerçekleştirmeyi hedeflemeyen bir perspektifin güzelle, güzellikle ilgili olması ender gerçekleşen bir durum olacaktır.

Ne yazık ki, yaşanan kültürel süreç sadece entelektüel yaşam ve sanat olarak alınamaz. Yaşanan top-

lumsal kültürel süreç en karmaşık haliyle ve tek tek bireylere etikede bulunması nedeniyle özgül ve farklı yaşam biçimleri yaratan oluşturucu bir süreçtir. Sanat metalaşırken tüketicileri yaratır, tüketicilere sunulmak üzere üretme paradoksunu doğurur. Bu, düşünceler, inançlar, gelenekler ve biçimsel anlamlar halinde doğrulayıcı görünen basit yaşamın biçimlendiği bir kültürdür. Fakat aynı zamanda belirli sınıfların egemenliği ve boyun eğmesi olarak görülmesi gerek bir kültürdür.

Dolayısıyla siyasal yönetme ve sınıfsal egemenlik toplumsal kültürün hegemonyası halinde insanların bütün yaşamlarını tanımladıkları ve belirledikleri toplumsal süreç halinde oluşur ve kendini yeniler. Kültürün oluşturucu yönü görülmediği sürece mevcut sisteme monte olmak kaçınılmaz olacak ve egemen kültür sanat ve estetik değerler üzerindeki yok edici, sıradanlaştırıcı etkisi de görülemeyecek sanatın estetik değerlerinin yıpranmasına karşı koymak imkansız olacaktır.

İkinci anlayış. Mevcut toplumsal kültüre alternatif kültür perspektifiyle siyasal muhalif olmakla birlikte kültürü entelektüel yaşam, sanat, düşünceler, inançlar, gelenekler anlamında üst yapısal bir olgu olarak görmek.

Bu kavrayış bugün kendini pratik bir eğilim olarak ortaya çıkarmakta ve bir biçimde etkin olmaktadır. Genel kavramlar üzerinde konuşulduğunda, özellikle ortodoks Marksist yaklaşımların ısrarla üzerinde durdukları temel nokta entelektüel faaliyetin ve sanatın muhalif olması gerektiğidir. Ayrıca bugünkü toplumsal koşullarda bu yaklaşım olumsuz ana eğilime karşı (sanatı sınıflar üstü görme) bir görev yerine getirmesi nedeniyle bu anlayışın handikapı görülemez. Bu anlayışı bilinen toplumsal devrim anlayışıyla birleştirdiğimizde her şey siyasal üst yapının, yönetme mekanizmasının elde edilmesine yönelecektir. Bu bir yanıyla günlük yaşam ve mücadele anlamında pragmacılığı doğuracak, diğer yanıyla da kültürün sadece sanat, entelektüel yaşam, düşünceler, gelenekler, inançlar olarak indirgenmesi bu alanda kaba bir muhalif söylemi ve biçimi ortaya çıkacaktır.

Toplumsal devrim pratik olarak sadece siyasal devrime indirgenemeyeceğine göre toplumsallık boyutu maddi yaşam anlamında somutlanmak durumundadır. Muhalif söylemle, toplum ve tek tek insanlar açısından maddi yaşam dengeli bir şekilde kültürel perspektifin içine oturmalıdır. Dolayısıyla siyasal üst yapının değişmesiyle toplumsal kültürün değişmeyeceği gerçeği bilince çıkmalı, muhalif insanın aynı zamanda alternatif insan olmadığı gerçeği görülmeli, muhalif insanın bu anlamda alternatif kültürü ürettiği sanılmamalıdır. Muhalif insan aynı zamanda egemen kültürün dayattığı gibi (bir yanı dışında) yaşamaya devam edebiliyor. Toplu ya da bireysel olarak insanlar muhalif olma durumunda geri ve eski değerlerden kopamayabiliyorlar. Kültür sadece sanat, entelektül yaşam düşünceler, inançlar olarak alınınca bu da muhalif söyleme indirgenince yaşamın bütün alanında insanların bilincine etkide bulunmak zorlaşıyor. Siyasal tavırla insandışılığı inkar, insanlaşmayla birlikte gelişemeyebiliyor. Keskin ya da hasbelkader bir muhalif söylem yaratıcıların bitmiş, tükenmiş kurumlara kurallara değerlere dokunmamasına, kuramcının yeni bir kurama ilgi duymamasına, bugünü ve yarını açıklayan kavramlar üretilmemesine yol açıyor. Bunda da kültür kavramının etkisi ortada.

Başta tarif edip ifade etmeye çalıştığımız gibi kültür üst yapısal bir oluş değildir. İnsanların maddi koşullarının temelinde şekillenen, yaşama biçimleri üretmesi anlamında oluşturucu karmaşık bir süreçtir. Kaldı ki toplumsal süreç bütün insanların verili iktisadi siyasal, toplumsal, tarihsel bütünselliği yeniden üretime soktuğu, dolayısıyla toplumsal kültürün üretildiği süreçse; egemenlik tek başına siyasal yönetme, beyin yıkama emperyalist kültürle aldatılmadan ibaret olamaz. Kültürel hegemonya haline gelen yaşamın tümünü kapsayan, işleyen pratikler ve beklentiler bütünüdür. Bugün egemen sınıf toplumsal yapıda yarattığı sonuçlarla, toplumsal sistemi toplumun bütün üyeleri açısından içselleştirebiliyorsa ve bu anlamda kendini yeniden üretebiliyorsa bu açıkçası bir "kültürdür ama belirli sınıfların yaşanan egemenliği ve boyun eğmesi olarak görülmesi gereken bir kültürdür."[11]

Şu halde sorun yaşamı bütün yönleriyle karşılayan bir karşı kültür üretmeye ve bu kültürel hegemonyaya yönelme sorunudur. Açıktır ki, toplumsal sistemin sınıfsal yapısı egemen öğelere seçenek oluşturacak karşı öğelerin kendisini sistemleştirip geliştirebileceği bir zemin oluşturmaktadır.

Üretenler ve yaratanlar ve tek tek bireyler açısından bir başka yaklaşım da ortaya çıkmaktadır.

Yazanlar, çizenler, belgeleyenler, söyleyenler bütün yaratımcılar bütün üretimleriniz insanların yaşam biçimlerine bir biçimde etkide bulunmaktadır. İyi düşünülmemiş, iyi kurgulanmamış bilgi ve birikim olarak zenginleşmemiş, biçim olarak yetkinleşmemiş, her yönüyle sorgulanmamış her yaratımın sorumluluğu omuzlarınızda olacaktır. Kendi orjinal sanat ve yaratım anlayışınızla bu yükten kurtulamazsınız.

Yaşamın pratiğiyle karşılanan bu süreç sizi ya egemen kültürün hegemonyasının bir parçası olmaya ya da karşı kültürü, insanın iyi geleceğini üretmeye mahkum ediyor.

"Siz sayın aydın... bir düşünün bakalım neler yazdınız neler söylediniz şimdiye dek... Nasıl beynini dumura uğrattınız... siz de sorumlusunuz olup bitenden."[12]

Yaratıcıların sorumluluğu yaşam biçimlerine etkide bulunmaktan ileri geliyor derken bu nasıl gerçekleşiyor. Kısa bir örnekle açalım: Çok bilinen bir imge vardır.

"Beyaz gelinlikler içinde" vb gibi. İlk bakışta toplumun genel bilinç formunda saflığı ve temizliği anlattığı sanılır. Oysa aynı formda daha çok kızlığı ve el değmemişliği çağrıştırır ve ardından gerici feodal değerler sökün eder. Bu örnekleri önemsiz gibi gelen bir çok ayrıntıda çoğaltmak mümkündür. Görülüyor ki Türkiyedeki genç kızın çektiği sıkıntıda, acılarda yaratımcının payı vardır ve belk de ömrü bu suçu hafifletmeye yetmeyebilir.

Çok önemsiz bir imgeden ayrıntılı felsefi dialoga, sıradan bir görsellikten en gelişmişine kadar her şey

KEDİLER

krallara yakışır asılmak
bir tüyün usulca düşüşü yere
gibi sessizce gelir karanlık
son sığınak da terk edilir
kediler ölmeden önce

üstüme gül koklayan bu kenti bırakırım
bırakır giderim, kentler kuşatılırken
kuşlar ölürken gökyüzü yalnızdır

ancak krallara yakışır asılmak
bir tüyün usulca düştüğü yerde
peygamberler gül koklamaz, yalan
çocuklar büyümek istemiyor işte
biz aşınıp külçüldükçe

son sığınak da terk ediliyor
kediler ölmeden önce

kafka, kutsa beni bu gece.

Altay ÖKTEM

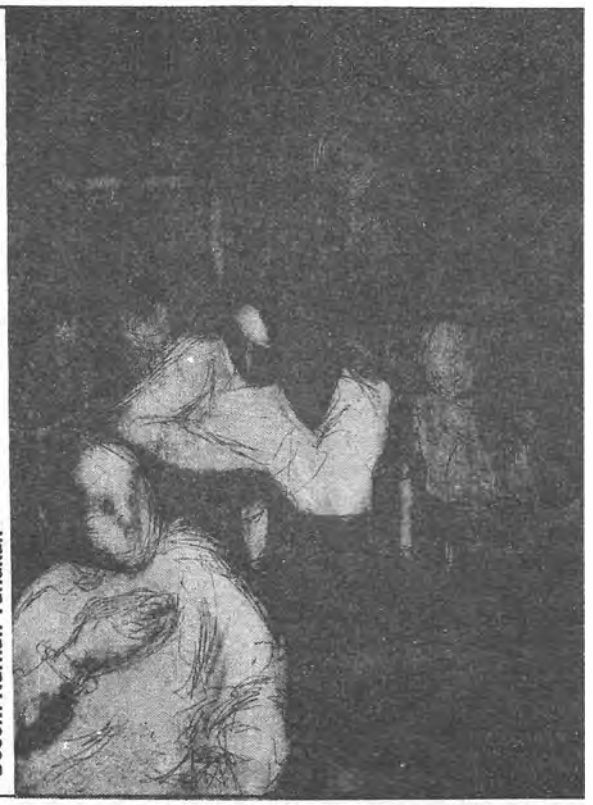

Desen: Nurhan Tunakan

bir biçimde insanlarda etkiye yol açıyorsa yaratımcı olup bitenden sorumlu olmak zorundadır.

Eleştiri, kültürel hegomonyanın kırılması ve karşı kültürün yaratılması anlamında olumlu bir rol oynamalıdır. Birbirinin sırtını sıvazlayan eleştiri biçimi terk edilmeli moral destek ve teşvik eleştirisiz övgülerden ibaret olmamalıdır. Estetik tepki egemen kültürün hegemonyasına oryante olmamalı, eleştiri bu anlamda olumlu bir rol oynamalıdır.

Tek tek bireyler açısından bakıldığında, insan davranışlarına etkide bulunan şeyleri duraksamadan kabul edemez. Düşünen insan kendisine güzel gelmeyeni, kendisine uzak olanı, gerçeklikle bağıntısını kuramadığı her şeyi sorgulamalı ve eleştirmelidir. Düşünen birey eleştirel düşünme yeteneğini yitirmemeli. Düşünen birey karşısına çıkanı dayatıldığı gibi algılamak zorunda olmamalı. Düşünen insan soran insan olmalı. Sorma zorluğu aşılmalı, sorma zorluğu aşılmadan daha ileri adım atılamaz.

Bugün insanlar yaşam biçimi açısından kendilerine kültürel hegemonyanın dayattığı biçimde yaşamak zorunda olmamalı. Bugün insan olmanın ve insanlaşmanın ön koşulu düşünmek, eleştirel düşünmek, pompalanmış tüketim mantığı dışında gerçeklik halinde devam eden insana ve onun sorunlarına ilişkin okumaktır. Artık düşünmek ve okumak bir ayrıcalıktır. Her insanın bir diğer insana göre ayrı olma kendisi olma hakkı vardır ve bu hak devradilmemelidir. Hiç kimse kendisine dayatıldığı gibi düşünmek, devranmak, yaşamak zorunda değildir.

İnsanlara sunulan ömürde sıradan ve belirlenmiş hayatlar kader olmamalıdır. Düşünmek ve okumak bir sabah insanlardan birini yeni bir yaşama geçirebilir. Bir sabah yeni bir aşkla, yeni bir şiirle ve yeni bir güneşle birlikte başka yeni yüzlerle, karşı yaşama, karşı dünyaya geçilinebilinir.

Eleştirel düşünmek, eleştirel okumak, yaşadıklarımızı sorgulamak, farkına vardığımız her insandışılığı inkâr etmek ve daha tam insan olmak için yeni bir adım daha atmak.

Hepsi bu...

1) **Siyasal Kültür ve Yöntem. Aytunç Altındal. s. 56.**

2) **Siyasal Kültür ve Yöntem. Aytunç Altındal. s.56.**

3) **Siyasal Kültür ve Yöntem. Aytunç Altındal. s.58**

4) **Siyasal Kültür ve Yöntem. Aytunç Altındal. s. 65**

5) **Marksizm ve Edebiyat Raymond Williams. s. 21. Adam Yayınları**

6) **Siyasal Kültür ve Yöntem Aytunç Altındal s. 65 Havass Yayınları**

7) **Marksizm ve Edebiyat. Raymond Williams. Adam Yayınları. Çev. Esen Tarım.**

8) **Marksizm ve Edebiyat. Raymond Williams. s.122.**

9) **Mukarovsky Aesthetic Function - Norm and Volueas Social Facts. Aktaran Raymond Williams. Çekoslovak edebiyat ve estetik kuramcı.**

10) **Estetik. Afşar Timuçin. S. 25. Süreç Yayınları.**

11) **Marksizm ve Edebiyat. R. Williams. S. 122.**

12) **Eleştiri. Cengiz Gündoğdu. S. 187 Süreç Yayınları.**

SENTAKTİK VE SEMANTİK YAPILAR ARASI İLİŞKİLER AÇISINDAN TÜRKÇE'DE ANLAM NASIL OLUŞUYOR –II–

Ömer Naci SOYKAN

İngilizce cümlelerin söz dizimi birbirinin tıpa tıp aynıdır. Kuşkusuz, bu durumun bütün Almanca ve İngilizce cümleler için böyle olduğu söylenemez. Ama bu iki dilde söz diziminin oldukça benzeştiği bilinen bir olgudur. Biz yine örnek cümlemize dönelim. Dendiği gibi söz dizimi ile tasarım sırası aynı ise, demek ki Türk, önce kitabı, sonra masayı en sonunda da üstünde olma bağıntısını tasarımlarken, İngiliz ya da Alman, önce kitabı, sonra üstünde olma bağıntısını, en sonunda da masayı tasarımlayacak. Bizim savımız şudur: Söz diziminin anlamı ya da buradaki sınırlı deyimimizle, tasarımı belirlediği varsayımı, Almanca, İngilizce, öteki modern indo-cermen dilleri ve başka diller için doğru olabilir; ama Türkçe için değil. Gerçekten de Almanca ve İngilizce örnek cümlelerimizde söz dizimini değiştirdiğimiz zaman, anlam ya değişmektedir ya da yok olmaktadır. Örneğin "ist" ya da "is" fiillerini cümlelerin başına getirdiğimizde anlamları değişir, yani onlar birer soru cümlesi olur; sona getirdiğimizde ise anlamları kaybolur, ne denmek istendiği anlaşılmaz ya da "burada bir yanlışlık yapıldı" düşüncesiyle fiil eski yerine getirilerek ancak anlaşılabilir. Öyle ki bu son olasılık bile cümle çok kısa olduğu için ancak söz konusu olabildi. Biraz daha uzun bir cümlede bu olasılık da ortadan kalkar. Oysa Türkçe cümlemizde benzeri değişiklikler, anlamı ne değiştiriyor ne de yok ediyor. Cümlemizi "üstündedir kitap masanın" ya da "kitap üstündedir masanın" biçimlerinde değiştirdiğimizde, söz dizimi değiştiği halde anlam ya da tasarım değişmiyor.* Buradan çıkan sonuç, Türkçe'de söz diziminin, dar anlamda sentaksın, tasarımı, anlamı ya da semantiği belirlemediği veya her ikisi arasında bire bir karşılıklı oluşun bulunmadığıdır. Denebilir ki cümle öğelerini artırırsak, Türkçe'de de öteki dillerdeki gibi anlam bozukluğu olabilir. Bunun doğru olamayacağını şöyle kanıtlamak istiyorum: Bilindiği gibi Türkçe'de bir fiilli cümlelere basit, birden çok fiilli cümlelere birleşik cümle denir.[28] Birleşik cümleler hem az kullanılır, -daha çok yazı dilinde- hem de çoğu zaman basit cümlelere ayrılabilir ya da öylece yeniden oluşturulabilirler. Böylece savımızı basit cümle üzerinde ve onunla sınırlı olarak denememizde hiçbir sakınca kalmaz. Türkçe'de kurallı basit cümle beş öğeden oluşur. Bunlar sırasıyla, özne (fail), zarf, tümleç (yer tamlayıcısı), nesne ve yüklem (fiil)dir,[29] Demek ki şimdi biz, bu beş öğenin beşini birden içinde bulunduran bir cümle alır, cümledeki olası tüm söz dizimi değişikliklerini yaparsak, her defasında cümle anlamını korursa, o zaman söz diziminin Türkçe'de anlamı belirlemediği biçimindeki savımız kanıtlanmış olur. Kuşkusuz, birinci cümleden sonraki tüm cümlelerin kurallı cümle olmıyacağı, bir bölümünün açıkça devrik cümle, bir bölümünün de kurallı cümleye çok benzer oldukları halde, dilbilimcilerin "tayin"(?!) ve tespit ettikleri ideal sıraya uymayacağı kendiliğinden açıktır. Ancak, Türkçe'de konuşma dilinde kurallı cümlenin çok az kullanıldığı, çoğunlukla devrik cümle yapıldığı bir gerçektir. Esasen dil, öncelikle konuşma dilidir. Bu nedenle konuşma dili aslidir ve kendisinden sonra gelen yazı dilinde belirlenen bir takım biçimlere uyup uymamakta özgürdür. Şimdi savımızı üstünde deneyeceğimiz beş öğeli bir kurallı cümle alalım: Erol / geçen yıl / Avrupa'dan / Bir araba / getirmişti. Bu cümlenin her bir üyesini, sırasıyla [a= Erol (özne) , b= geçen yıl (zarf), c= Avrupa'dan (tümleç), d= bir araba (nesne), e= getirmişti (yüklem)] biçiminde gösteriyoruz. Tüm değişik diziliş olasılıklarının sayısını hesap etmenin matematiksel formülü de şudur:

C= [1, 2,3,4,5]→ 5!= 1.2.3.4.5 = 120 [C: cümle]

Demek ki, cümlemizi en çok 120 ayrı söz dizim biçiminde yazabiliriz; yani şöyle;

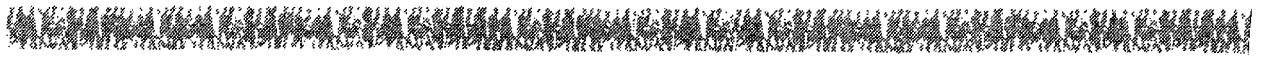

01)	[a, b, c, d, e]:	Erol	geçen yıl	Avrupa'dan	bir araba	getirmişti.
02)	[b, c, d, e, a]:	Geçen Yıl	Avrupa'dan	bir araba	getirmişti	Erol.
03)	[c, d, e, a, b]:	Avrupa'dan	bir araba	getirmişti	Erol	geçen yıl.
04)	[d, e, a, b, c]:	Bir Araba	getirmişti	Erol	geçen yıl	Avrupa'dan.
05)	[e, a, b, c, d]:	Getirmişti	Erol	geçen yıl	Avrupa'dan	bir araba.
06)	[b, a, c, d, e]:	Geçen Yıl	Erol	Avrupa'dan	bir araba	getirmişti.
07)	[a, c, d, e, b]:	Erol	Avrupa'dan	bir araba	getirmişti	geçen yıl.
08)	[c, d, e, b, a]:	Avrupa'dan	bir araba	getirmişti	geçen yıl	Erol.
09)	[d, e, b, a, c]:	Bir Araba	getirmişti	geçen yıl	Erol	Avrupa'dan.
10)	[e, b, a, c, d]:	Getirmişti	geçen yıl	Erol	Avrupa'dan	bir araba.
11)	[c, b, a, d, e]:	Avrupa'dan	geçen yıl	Erol	bir araba	getirmişti.
12)	[b, a, d, e, c]:	Geçen Yıl	Erol	bir araba	getirmişti	Avrupa'dan.
13)	[a, d, e, c, b]:	Erol	bir araba	getirmişti	Avrupa'dan	geçen yıl.
14)	[d, e, c, b, a]:	Bir Araba	getirmişti	Avrupa'dan	geçen yıl	Erol.
15)	[e, c, b, a, d]:	Getirmişti	Avrupa'dan	geçen yıl	Erol	bir araba.
16)	[d, b, c, a, e]:	Bir Araba	geçen yıl	Avrupa'dan	Erol	getirmişti.
17)	[b, c, a, e, d]:	Geçen Yıl	Avrupa'dan	Erol	getirmişti	bir araba.
18)	[c, a, e, d, b]:	Avrupa'dan	Erol	getirmişti	bir araba	geçen yıl.
19)	[a, e, d, b, c]:	Erol	getirmişti	bir araba	geçen yıl	Avrupa'dan.
20)	[e, d, b, c, a]:	Getirmişti	bir araba	geçen yıl	Avrupa'dan	Erol.
21)	[e, b, c, d, a]:	Getirmişti	geçen yıl	Avrupa'dan	bir araba	Erol.
22)	[b, c, d, a, e]:	Geçen Yıl	Avrupa'dan	bir araba	Erol	getirmişti.
23)	[c, d, a, e, b]:	Avrupa'dan	bir araba	Erol	getirmişti	geçen yıl.
24)	[d, a, e, b, c]:	Bir Araba	Erol	getirmişti	geçen yıl	Avrupa'dan.
25)	[a, e, b, c, d]:	Erol	getirmişti	geçen yıl	Avrupa'dan	bir araba.
26)	[c, b, d, e, a]:	Avrupa'dan	geçen yıl	bir araba	getirmişti	Erol.
27)	[b, d, e, a, c]:	Geçen Yıl	bir araba	getirmişti	Erol	Avrupa'dan.
28)	[d, e, a, c, b]:	Bir Araba	getirmişti	Erol	Avrupa'dan	geçen yıl.
29)	[e, a, c, b, d]:	Getirmişti	Erol	Avrupa'dan	geçen yıl	bir araba.
30)	[a, c, b, d, e]:	Erol	Avrupa'dan	geçen yıl	bir araba	getirmişti.
31)	[a, b, e, c, d]:	Eroll	geçen yıl	getirmişti	Avrupa'dan	bir araba.
32)	[b, e, c, d, a]:	Geçen yıl	getirmişti	Avrupa'dan	bir araba	Erol .
33)	[e, c, d, a, b]:	Getirmişti	Avrupa'dan	bir araba	Erol	geçen yıl.
34)	[c, d, a, b, e]:	Avrupa'dan	bir araba	Erol	geçen yıl	getirmişti.
35)	[d, a, b, e, c]:	Bir Araba	Erol	geçen yıl	getirmişti	Avrupa'dan.
36)	[a, d, b, c, e]:	Erol	bir araba	geçen yıl	Avrupa'dan	getirmişti.
37)	[d, b, c, e, a]:	Bir Araba	geçen yıl	Avrupa'dan	getirmişti	Erol.
38)	[b, c, e, a, d]:	Geçen Yıl	Avrupa'dan	getirmişti	Erol	bir araba.
39)	[c, e, a, d, b]:	Avrupa'dan	getirmişti	Erol	bir araba	geçen yıl.
40)	[e, a, d, b, c]:	Getirmişti	Erol	bir araba	geçen yıl	Avrupa'dan.
41)	[a, e, c, d, b]:	Erol	getirmişti	Avrupa'dan	bir araba	geçen yıl.
42)	[e, c, d, b, a]:	Getirmişti	Avrupa'dan	bir araba	geçen yıl	Erol.
43)	[c, d, b, a, e]:	Avrupa'dan	bir araba	geçen yıl	Erol	getirmişti.
44)	[d, b, a, e, c]:	Bir Araba	geçen yıl	Erol	getirmişti	Avrupa'dan.
45)	[b, a, e, c, d]:	Geçen Yıl	Erol	getirmişti	Avrupa'dan	bir araba.
46)	[a, b, d, e, c]:	Erol	geçen yıl	bir araba	getirmişti	Avrupa'dan.
47)	[b, d, e, c, a]:	Geçen Yıl	bir araba	getirmişti	Avrupa'dan	Erol.
48)	[d, e, c, a, b]:	Bir Araba	getirmişti	Avrupa'dan	Erol	geçen yıl.
49)	[e, c, a, b, d]:	Getirmişti	Avrupa'dan	Erol	geçen yıl	bir araba.
50)	[c, a, b, d, e]:	Avrupa'dan	Erol	geçen yıl	bir araba	getirmişti.
51)	[a, c, d, b, e]:	Erol	Avrupa'dan	bir araba	geçen yıl	getirmişti.
52)	[c, d, b, e, a]:	Avrupa'dan	bir araba	geçen yıl	getirmişti	Erol.
53)	[d, b, e, a, c]:	Bir Araba	geçen yıl	getirmişti	Erol	Avrupa'dan.
54)	[b, e, a, c, d]:	Geçen Yıl	getirmişti	Erol	Avrupa'dan	bir araba.
55)	[e, a, c, d, b]:	Getirmişti	Erol	Avrupa'dan	bir araba	geçen yıl.
56)	[a, e, b, d, c]:	Erol	getirmişti	geçen yıl	bir araba	Avrupa'dan.
57)	[e, b, d, c, a]:	Getirmişti	geçen yıl	bir araba	Avrupa'dan	Erol.
58)	[b, d, c, a, e]:	Geçen Yıl	bir araba	Avrupa'dan	Erol	getirmişti.
59)	[d, c, a, e, b]:	Bir Araba	Avrupa'dan	Erol	getirmişti	geçen yıl.
60)	[c, a, e, b, d]:	Avrupa'dan	Erol	getirmişti	geçen yıl	bir araba.

61)	[a, c, b, e, d]:	Erol	Avrupa'dan	geçen yıl	getirmişti	bir araba.
62)	[c, b, e, d, a]:	Avrupa'dan	geçen yıl	getirmişti	bir araba	Erol.
63)	[b, e, d, a, c]:	Geçen Yıl	getirmişti	bir araba	Erol	Avrupa'dan.
64)	[e, d, a, c, b]:	Getirmişti	bir araba	Erol	Avrupa'dan	geçen yıl.
65)	[d, a, c, b, e]:	Bir Araba	Erol	Avrupa'dan	geçen yıl	getirmişti.
66)	[d, b, e, c, a]:	Bir Araba	geçen yıl	getirmişti	Avrupa'dan	Erol.
67)	[b, e, c, a, d]:	Geçen Yıl	getirmişti	Avrupa'dan	Erol	bir araba.
68)	[e, c, a, d, b]:	Getirmişti	Avrupa'dan	Erol	bir araba	geçen yıl.
69)	[c, a, d, b, e]:	Avrupa'dan	Erol	bir araba	geçen yıl	getirmişti.
70)	[a, d, b, e, c]:	Erol	bir araba	geçen yıl	getirmişti	Avrupa'dan.
71)	[c, e, d, a, b]:	Avrupa'dan	getirmişti	bir araba	Erol	geçen yıl.
72)	[e, d, a, b, c]:	Getirmişti	bir araba	Erol	geçen yıl	Avrupa'dan.
73)	[d, a, b, c,e]:	Bir Araba	Erol	geçen yıl	Avrupa'dan	getirmişti.
74)	[a, b, c, e, d]:	Erol	geçen yıl	Avrupa'dan	getirmişti	bir araba.
75)	[b, c, e, d, a]:	Geçen Yıl	Avrupa'dan	getirmişti	bir araba	Erol.
76)	[c, b, a, e, d]:	Avrupa'dan	geçen yıl	Erol	getirmişti	bir araba.
77)	[b, a, e, d, c]:	Geçen Yıl	Erol	getirmişti	bir araba	Avrupa'dan.
78)	[a, e, d, c, b]:	Erol	getirmişti	bir araba	Avrupa'dan	geçen yıl.
79)	[e, d, c, b, a]:	Getirmişti	bir araba	Avrupa'dan	geçen yıl	Erol.
80)	[d, c, b, a, e]:	Bir Araba	Avrupa'dan	geçen yıl	Erol	getirmişti.
81)	[c, b, d, a, e]:	Avrupa'dan	geçen yıl	bir araba	Erol	getirmişti.
82)	[b, d, a, e, c]:	Geçen Yıl	bir araba	Erol	getirmişti	Avrupa'dan.
83)	[d, a, e, c, b]:	Bir Araba	Erol	getirmişti	Avrupa'dan	geçen yıl.
84)	[a, e, c, b, d]:	Erol	getirmişti	Avrupa'dan	geçen yıl	bir araba.
85)	[e, c, b, d, a]:	Getirmişti	Avrupa'dan	geçen yıl	bir araba	Erol.
86)	[c, b, e, a, d]:	Avrupa'dan	geçen yıl	getirmişti	Erol	bir araba.
87)	[b, e, a, d, c]:	Geçen Yıl	getirmişti	Erol	bir araba	Avrupa'dan.
88)	[e, a, d, c, b]:	Getirmişti	Erol	bir araba	Avrupa'dan	geçen yıl.
89)	[a, d, c, b, e]:	Erol	bir araba	Avrupa'dan	geçen yıl	getirmişti.
90)	[d, c, b, e, a]:	Bir Araba	Avrupa'dan	geçen yıl	getirmişti	Erol.
91)	[c, e, a, b, d]:	Avrupa'dan	getirmişti	Erol	geçen yıl	bir araba.
92)	[e, a, b, d, c]:	Getirmişti	Erol	geçen yıl	bir araba	Avrupa'dan.
93)	[a, b, d, c, e]:	Erol	geçen yıl	bir araba	Avrupa'dan	getirmişti.
94)	[b, d, c, e, a]:	Geçen Yıl	bir araba	Avrupa'dan	getirmişti	Erol.
95)	[d, c, e, a, b]:	Bir Araba	Avrupa'dan	getirmişti	Erol	geçen yıl.
96)	[c, e, b, a, d]:	Avrupa'dan	getirmişti	geçen yıl	Erol	bir araba.
97)	[e, b, a, d, c]:	Getirmişti	geçen yıl	Erol	bir araba	Avrupa'dan.
98)	[b, a, d, c, e]:	Geçen Yıl	Erol	bir araba	Avrupa'dan	getirmişti.
99)	[a, d, c, e, b]:	Erol	bir araba	Avrupa'dan	getirmişti	geçen yıl.
100)	[d, c, e, b, a]:	Bir araba	Avrupa'dan	getirmişti	geçen yıl	Erol.
101)	[c, e, b, d, a]:	Avrupa'dan	getirmişti	geçen yıl	bir araba	Erol.
102)	[e, b, d, a, c]:	Getirmişti	geçen yıl	bir araba	Erol	Avrupa'dan.
103)	[b, d, a, c, e]:	Geçen yıl	bir araba	Erol	Avrupa'dan	getirmişti.
104)	[d, a, c, e, b]:	Bir araba	Erol	Avrupa'dan	getirmişti	geçen yıl.
105)	[a, c, e, b, d]:	Erol	Avrupa'dan	getirmişti	geçen yıl	bir araba.
106)	[c, e, d, b, a]:	Avrupa'dan	getirmişti	bir araba	geçen yıl	Erol.
107)	[e, d, b, a, c]:	Getirmişti	bir araba	geçen yıl	Erol	Avrupa'dan.
108)	[d, b, a, c, e]:	Bir araba	geçen yıl	Erol	Avrupa'dan	getirmişti.
109)	[b, a, c, e, d]:	Geçen yıl	Erol	Avrupa'dan	getirmişti	bir araba.
110)	[a, c, e, d, b]:	Erol	Avrupa'dan	getirmişti	bir araba	geçen yıl.
111)	[e, b, c, a, d]:	Getirmişti	geçen yıl	Avrupa'dan	Erol	bir araba.
112)	[b, c, a, d, e]:	Geçen yıl	Avrupa'dan	Erol	bir araba	getirmişti.
113)	[c, a, d, e, b]:	Avrupa'dan	Erol	bir araba	getirmişti	geçen yıl.
114)	[a, d, e, b, c]:	Erol	bir araba	getirmişti	geçen yıl	Avrupa'dan.
115)	[d, e, b, c, a]:	Bir araba	getirmişti	geçen yıl	Avrupa'dan	Erol.
116)	[e, d, c, a, b]:	Getirmişti	bir araba	Avrupa'dan	Erol	geçen yıl.
117)	[d, c, a, b, e]:	Bir araba	Avrupa'dan	Erol	geçen yıl	getirmişti.
118)	[c, a, b, e, d]:	Avrupa'dan	Erol	geçen yıl	getirmişti	bir araba.
119)	[a, b, e, d, c]:	Erol	geçen yıl	getirmişti	bir araba	Avrupa'dan.
120)	[b, e, d, c, a]:	Geçen yıl	getirmişti	bir araba	Avrupa'dan	Erol.

TÜRKÇENİN SAYDAMLIĞI

Görüldüğü gibi 120 olası cümlenin hiçbirinde anlam ne değişmiş ne de yok olmuştur. Bu durum, Türkçe'nin şaşırtıcı, hayranlık verici sözdizimsel yapısının açık bir kanıtıdır. Bu söz dizimi tarzı, bir yandan, cümlede sözcük sırasının anlam üzerinde hiç rolü olmadığına, dolayısıyla, cümlenin sıfır söz dizimsel yapılı olduğuna tanıklık ederken, öte yandan, cümlenin yetkin bir söz dizimine sahip olduğunu gösterir; öyle ki, yetkin söz dizimi, ne olursa olsun, hiç bozulmamak demekse[30]. Burada görüldüğü gibi, bir cümlenin sanki bir matematik ifadeymiş gibi ele alınabiliyor olması, o cümlenin bir matematik cümlesi kadar berrak olduğunun göstergesidir.

Türkçe saydam bir dildir. Böyle bir yapının modern indo/cermen dillerinin hiçbirinde olmadığı bir gerçektir. Kuşkusuz, geri kalan tüm diğer dillerde bu durumun nasıl olduğunu bilmediğimiz için, Türkçe'nin bu anlamda biricik dil olduğunu söyliyemiyoruz. Demek ki Türkçe cümlenin üyelerinin sırası değiştiği, dolayısıyla üyelerinin tek tek tasarımlarının da sırası değiştiği halde, cümlenin anlamı, yani cümle bütününün tasarımı değişmemekte ve bozulmamaktadır. Buna göre, tasarımla anlamın eş olduğu durumlarda, yani cümlenin tasarlanabilir, zihinde göz önüne getirilebilir bir cümle olduğu durumlarda, Türkçe cümlenin anlamı, onun üyelerinin tasarımlarının matematiksel toplamıdır. Matematiksel toplamdan burada şunu anlıyoruz: Nasıl 3+2+5 on ederse, örneğin 2+3+5 de on eder. Yani bu matematiksel cümlenin öğelerinin ard arda geliş sırasının hiçbir önemi yoktur; onları nasıl dizerseniz dizin sonuç aynıdır.

Buradan çıkan bir başka sonuç şudur: Türkçe'de söz dizimi anlamı belirlemediği için anlamsal yapı, semantik, sentakstan ayrı olarak ele alınabilir. Bir başka deyişle, Türkçe cümlede semantiğin sentaks karşısında bir özerkliği vardır. Ancak burada, bu kez başka bir sorunla karşılaşıyoruz. Sözdizimsel payandadan kurtulan semantiğin başka payandaya ya da payandalara ihtiyacı olacaktır. Bunların başında dilbilgisi (gramer) gelir. Fakat biz burada dilbilgisini şimdilik ayraç içine alıyoruz.

DİL VAROLANLA SINIRLI DEĞİLDİR

Acaba burada anlamsal yapı, kendisine varolanın alanında bir dayanak bulmaz mı? Yoksa varolan, dile böyle bir desteği vermekte yetersiz mi kalır? Bir tasarım, daima bir varolana gönderme yapar; ama bu varolan, real ve doğal bir varolan olabileceği gibi, onun kendi yaptığımız, kendi kurguladığımız bir yapay ve / veya kurgusal bir varolan olmasını da kabul etmemiz koşuluyla. Örneğin şu anda zihnimde canlandırdığım bir ağaç tasarımı ya söz gelimi evimin bahçesindeki her gün gördüğüm belli bir ağacın, yani real ve doğal bir varolanın tasarımıdır ya da şimdiye dek gördüğüm ağaçlardan, onlara dayanarak yaptığım soyutlama yoluyla kendim oluşturduğum bir ağaç tasarımıdır. Hatta zaman zaman önümdeki kağıtlara, karşımda hiçbir ağaç objesi olmaksızın çiziktirdiğim ağaç resmi de zihmindeki o tasarımın kağıda bir aktarımıdır. Şimdi kanşımda duran kağıttaki bu ağaç resmi hem gerçek bir varolandır hem de hiçbir belli ağacın resmi değildir. Ama yine de o, bir resimdir; çünkü zihnimdeki tasarımın resmidir. Aşağıdaki örneklerde bizim için model olacak bu belirlemeden sonra, bir de şöyle düşünelim: Diyelim ki şu anda bende bir Pegasos veya bir Kaf Dağı tasarımı var. Kuşkusuz buna dayanarak, Pegasos diye bir kanatlı atın ya da Kaf Dağı diye bir dağın gerçek ve doğal birer varolan olarak var olduklarını söyliyemeyiz. Her doğal varolanın mutlaka bir tasarımı olabilir ama bunun tersi söylenemez; yani her tasarımın bir doğal varolana gönderme yapacağı. Dilin, buradaki örneğe göre, tasarımla dile getirilenin varlıkla sınırlı olmadığını, hatta daha sonra ele alacağımız örneklerle de göstereceğimiz gibi tasarımı olmayan deyişlerin de aynı şekilde varlıkla sınırlı olmadığını belirtmek isterim. Şimdi verdiğimiz örnek deyimlere dönelim: Bende şu anda bir Pegasos tasarımının olması, benim daha önce ressamların yaptığı belli resimleri görmüş olmamdan, mitsel öyküler anlatan şairlerin, yazarların sözlerini okumuş olmamdandır, o sözlerin ve resimlerin kendileri gerçektirler; gerçek ama, kurmaca ya da yapay. Bu resimler ister çizgi ve boyalarla yapılmış olarak gözümün önüne konulmuş olsun, ister sözcüklerle tasvirler yapılarak zihnime yerleştirilmiş olsun birer resimdirler. Ancak birinci durumda kağıt vb. üzerinde gerçekten resim, ikinci durumda zihinsel resim ya da imgedir. Fakat ikinci durumda da onlar zihinde vardırlar, yani zihinde imge olarak canlandırılmışlardır. Bu bakımdan onların, demin söylediğim, belli bir ağacın tasarımı olmayan ağaç tasarımından hiçbir farkı yoktur. Onlar da birer imge olarak birer varolandırlar. Kağıda çizdiğim belli objesiz herhangi bir ağaç resmi ile herhangi bir ressamın çizdiği kanatlı at resminin gerçeklik dereceleri aynıdır ve onların zihnimdeki tasarımlarının da gerçeklik dereceleri aynıdır. Bu durum "Kaf Dağı" deyişi için de farklı değildir. Ancak şöyle bir cümle dediğimde durum nedir: "Kaf dağı çok yüksek bir dağdır." Pegasos gibi Kaf Dağı'nı da tasarlıyabilir ve örneğin Ağrı ya da Everest dağlarının daha önce gördüğüm resimlerini, filmlerini gözümün önüne getirerek Kaf Dağı'nın çok yüksek oluşuna bir imge verebilirim. Böylece cümlemiz tasarımsal bir cümle olmuş olur ve tanımımıza göre de o anlamlı bir cümledir. Ama bu tasarımın resimsel olan dışında gerçek bir dağa, bir varolana gönderme yapmadığı açıktır. O halde var olmayana gönderme yapan bir cümle nasıl anlamlı olabilir? Gerçekte bu soru yanlış bir sorudur. Çünkü onda anlamla ya da tasarımla varlık arasında bire bir karşılıklılığın bulunduğu varsayımı gizlidir. Bu karşılıklılık bozulduğu zaman soru ortaya çıkmıştır. Oysa böyle bir karşılıklılık yoktur. anlam ya da tasarım her zaman varlığı aşabilir. Varlık anlamın denetçisi değildir. Çünkü yalnız tasarım olarak değil, daha geniş çerçevede de anlam dilde, dille dile gelir. Dil ise varolanla sınırlı değildir. Anlam sorunu ontik bir sorun değil, dilsel bir sorundur. Fakat varlık ya da varolan, cümlenin anlamı için değil ama doğruluğu için bir sigortadır, bir denetçidir. Tasarımsal anlamlı bir cümle aynı zamanda doğru ise, yani o varolana gönderme yapıyorsa, o zaman böyle bir cümlede anlam ile doğruluk birleşir ve bu birleşme, sanki bize her durum için bir paradigma imiş izlenimini verir. Bu paradigmayı kullandığımız bazı yerlerde de yanıldığımızı farketmeyiz. Çünkü o, başka bazı yerlerde doğruydu Oysa bu ayırım, "Kaf Dağı yüksek bir dağdır" gibi.

SOKAK YORGUNU

Yere indirdim yıldızlar ötesinden
sokak yorgunu üşüyen gövdem
İlk kez onunla neler anlatıyor bilsen
Şiirden, özgürlükten, aşktan
Kopardım dağ çiçeğini yerinden

Horon tepebilirim
Uzanıp bir konçertonun iniltisinde
Denizin koynunda bir yosuncuk
Sana ekmek umut pazarında
Sevebilirim yeniden amacım sarı zeybek
Olsun atomfiziği engeller
Şahan yok bulutumun penceresinde
Bunlar martı pırıltıları
Sulara vurmuş kendini ay

Kışın ortası sert ayazlara durdum da
Sahil kenarında bir yar ve aşıyorum
Dalgın bakışlarla geçen gecede
Çok anı saklı deklanşörümde
Tüm seslerimi çıkarıyorum kafesinden
Sarıl dediğini duyduğum an

Güzel gidecekken herşey
Felaket habercisi mi bu tanımadığım kuşlar
Bayrakları havada şehre inmiş
Aynı renklerde kilimler dokuduğum dağ
Cinayet eylesin peron, dok, çarşı, yol
Gelinliğimizde üveyikler kol kanat
Bırak ellerindeki Metris acısını
Demirle sularıma fünye ve kasatura izlerini

Fotoğraf: Halice Tuncer

Kaçmam biliyorsun, giderim
Gelirim yıldızlar ötesinden
Hüznü ikiye yaran vapurun güvertesinde
Üç bilet allı pullu alabalık
Çırpınıp duruyorken

Ali Ersin GÜNÇE

(*) Gerek bu üç öğeli, gerek aşağıda görülen beş öğeli örnek cümlelerimizde, söz dizimini değiştirdiğimizde cümlenin anlamı değişmiyor biçimindeki savımıza, yine bazı dinleyicilerimiz tarafından ilk bakışta haklı gibi görünen şu itiraz yapılmıştı: "Sözcüklerin sırası değiştiği zaman, söyleyişte vurgu yapılan sözcük de değiştiği için, bu şekilde iki ayrı söyleyişte cümlelerin anlamı da değişmiş olur. "Bu itiraza önce şu şekilde yanıt verebilirdik: "Bu anlam değişimi, yalnızca bir nüanstır. Başka dillerde aynı durumda anlamın tümden değişmesi, çoğu kez de yok olması söz konusu iken, Türkçe'de sadece böyle bir ince ayrımın olması, Türkçe'nin söz dizimi-semantik bağıntısı (daha doğrusu, bağıntısızlığı) üstüne öne sürdüğümüz savda, savı sakatlayıcı bir önemde görülmemelidir." Böyle bir yanıt, haklı görünmesine karşın, yine de kuramsal olarak bizi tatmin etmiyor. İtirazda yanıltıcı bir nokta var: Sanki vurgu, sözcük sırasının değişmesinden kaynaklanır. Oysa bir ve aynı cümleyi, onun söz dizimini bozmadan, bir defasında vurguyu bir sözcüğe, ikinci defada ise başka bir sözcüğe yaparak söylediğimizde, sözü edilen anlam değişikliği yine meydana gelebilir. Üstelik yalnız vurguyla değil, aynı zamanda jest, mimik, el-kol, vücut hareketleriyle de benzeri anlam ayrılıkları ortaya çıkartılabilir. Bütün bu durumlarda işin içine pragmatik sokulmuş olur. Oysa biz hem savımızı söz dizimi semantik bağıntısında öne sürmüştük hem de bu savın dışındaki söylemlerimiz dahil, pragmatiği bu konuşmamızın dışında tutmuş ve bunun nedenini de açıklamıştık.

(28) ve (29) Örn. bkz. T. Banguoğlu, Türkçenin Grameri, TTK Basımevi, Ankara 1990. / M. Ergin, Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İst. 1985.

(30) Türkçe'nin sıfır söz dizimili oluşundan ve başka özelliklerinden dolayı matematiksel yapıda bir dil olduğunu, bundan dört yıl önceki bir konuşmamızda ilk kez dile getirmiştik. Bu konuşma, 11-13 Kasım 1987 tarihlerinde İzmir'de düzenlenen "II. Türkiye Felsefe, Mantık ve Bilim Tarihi Sempozyumu"nda yapıldı. Metin, 1989'da Ege Üni. Edebiyat Fak. Yayını "Seminer Felsefe" sayı:6'da yayınlandı. ayrıca aynı metin, onun devamı niteliğinde olan "Türkçe'nin Felsefe Yolları II" adlı bir yazı ile birlikte 1991 yılında "Milli Kültür"ün 85. sayısında tekrar yayınlandı. Dizinin bu ikinci yazısı da yayınlanışından bir yıl önce sunulmuş yine bir başka bildiri metniydi.

PROFESÖR

Kadir YERCİ

Desen: Günal Salt

Profesör, üniversitede bölüm başkanıydı. Bir ara dekanlık da yapmış, rektör seçiminde de boy göstermişti. Yönetsel görev merakı, olasıdır ki, en çok, bilim adamlığındaki boşluğu dolduruyordu. Böylece, yönetime değgin sürekli uğraş konuları buluyor, habbeyi kubbe yapıyordu.

Kesinlikle, bilim yapılan bir yer olarak algılamadığı üniversitede, makam hırsı kendisine, nasıl olursa olsun bir makam kapmayı ve orasını siyasal sıçrama tahtası yapmayı buyuruyordu. Oysa, biçimsel olarak taşıdığı profesör unvanı, gerek lisans gerekse lisansüstü ve doktora öğrencilerini yanıltıyor, akademik yaşamın daha ilk basamaklarındaki gençlere yanlış hedefler gösteriyordu.

Derslerinde ve kitabında, inanılmaz bir batı hayranlığı, giderek, batı karşısında bir küçüklük kompleksi sergiliyor, öğrencilerini, kendiyle birlikte, neredeyse varlıklarından utanır duruma getiriyordu. Bilimden olsun, toplumsal yaşamdan olsun batıyla ilgili verdiği örneklerin gerçeğe uymadığını anlamaları için, öğrencilerinin uzun yıllar geçirmeleri gerekiyordu. Bu arada, kendilerine bulaştırılan o küçüklük duygusu ile kişilikleri yaralanıyor, belki de pek azı bu yarayı onarabiliyordu.

Bilim saygısı örtüsünün altında, profesör, aynı küçüklük duygusuyla, uluslararası seminerler düzenleme çabasına girişiyor, kendisinden ve çevresinden tek bir özgün katkının yapılmadığı bu seminerler, kompleksini, bastırmak yerine, tersine bir süreci işleterek, daha da katmerleştiriyordu.

Derleme toplama bir ders kitabı ile, özünde, o kitapta geçen kavramlarla herhangi bir düşünce üretmekten yoksun, birbiriyle ilintisiz (eklektik), hatta çelişkili nice bilgiyi yığarak öğrenciyi de düşünmekten uzaklaştırıyordu.

Akademik çevresinde, kendisinin bu kompleksine tıpatıp karşılık gelecek kişileri bulma zorluğunu, herkesi bir çıkar bağıyla yakalayarak ve o yanından yüklenerek aşmaya, onları kendi kompleks çemberine çekmeye çalışıyordu.

Uğraştığı, toplumsal bilimlere giren bilim dalının, varlık nedenini ve ilişkili olduğu ana ve yan bilim dalları içindeki doğru ve gerçek yerini algılamaktan ve böyle bir algılama kaygısından uzak, kendini batıda üretilen bilimin yalın bir aktarıcısı olmakla yükümlü sayan, ülkesindeki bilim adamının işlevini de bununla sınırlayan bir "bilim" anlayışı vardı.

Yüzeysel yaptığı her çalışma, ciddi bir çalışma karşısında, hafif bir dokunuşla yerlebir edilebilirdi. Zaten, yöntem diye bir konuyu, bırakalım bilimin en temel konusu olarak algılamayı, herhangi bir konu olarak dahi merak etmemiş ve ilgilenmemiş bir kişi, bilimin gerektirdiği yüksek disiplin alıştırmalarından da yoksun olacaktı. Bu bakımdan, hiçbir çalışması başvuru değeri taşımamış, hoş, bunu da kendine sorun etmemişti.

Akademisyenliğe giriş sınavlarının biçimselliğini, kendi bölümüne eş dost akraba çevresinden birilerini almak uğruna kullanmış, özel ve öznel ölçülerine göre, hınk deyicilerden oluşan "dikensiz bir gül bahçesi" kurmak istemişti.

Siyasal rüzgârlar, gün olmuş

KOCAÇAY

Güzelhisar döner gelir
Kocaçay
Güneş karışığı
Kavaklar yakışığı
Dağların gök gözlü kızı
Gelir kenti bulur
Kirlenir

Cengiz BEKTAŞ

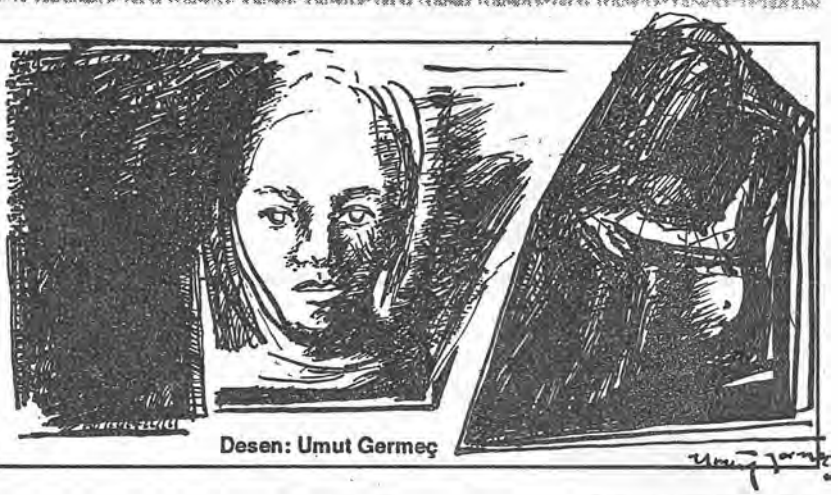

Desen: Umut Germeç

böyle esmiş, o, bu yana dönmüş, gün olmuş öte yana esmiş, o da öte yana dönmüştü. Ama, homojen hiçbir siyasal yapının, onu kendinden kabul etmesi sözkonusu olmadı. Yöneldiği her odağın çevresinde, hep belli bir uzaklıkta tutularak ve yeni bir odağın çekimini arayarak salınıp durdu.

Profesör, ünlü "bankerler skandalı" döneminde, bir büyük bankerin danışmanlığını da yapmış, ana güdüsü, küçük tasarrufunu enflasyona karşı korumak olan iki yüz yirmi bin dar gelirli ailenin, dişinden tırnağından arttırdıklarının çarçur edilmesinde rol oynamıştı. Üstelik, o dönemdeki hukuk mevzuatının, bu bankerler skandalına yol açan denetimsiz gidişi pekâlâ önlemeye elverişli olduğunu yasadaki maddeleriyle de, daha sonra dost söyleşilerinde yine kendisi söylemişti. Yani, profesörün davranışı, bile bile ladesti; ama toplum çıkarına aykırı biçimde, kişisel çıkarını gözeten bir lades.

Profesör, başkanı olduğu bölümde, bilimsel kişiliği ile örnek oluşturmak yerine, bölüm elemanlarını zapturapta alır, onları hiçbiri bilime değgin olmayan kısır çekişmelerin içine sokardı. Sık sık yaptığı toplantıların bir tekinde dahi bilimin sorunları gündeme gelmez, hep "zevahiri (görünüşü) kurtaracak" düzenlemeler, yeni düzenlemeler ve daha yeni düzenlemeler yapardı. Kendilerini, bilimsel kişiliklerini geliştirici bir kanal içinde bulmayan bölüm elemanları, bu zapturaptın ve fuzuli toplantıların kıskacında, -insan doğasının bir gereği olarak- en kolay kanalize olacakları yöne, yani "hoca"larının mimiklerini taklide yöneleceklerdi. Bu yönelme, hayranlık duyulan bir hocadan "zorunlu" etkilenme olmayıp, gün yirmi dört saat, soluklarının bile denetlenmesinin, istenmeyen ritimlerden uzaklaşmalarının sonucuydu. Böylece, "arınmış" bir ortamda "hoca ve şurekâsı" olarak yeni bir cemaat kültürü yaratıyorlardı.

Asistanları arasında, o bilim dalının temel konusunun (subjectmatter) ne olduğunu dahi bilmeyenler vardı. İki sözcüğü biraraya getirmek yeteneğinden yoksun, ezeli ve ebedi suskun bu asistanlara, kimileyin "Sfenks gibisin"" ya da "Sen yabancı dilde su demesini bile bilmezsin!" der ama çevresinde öylelerinin varlığından, rahatsızlık duymak şöyle dursun, hoşnut bile olurdu: Asistan ne denli eksikliyse, boynuna atılacak kement sayısı da o denli çok olurdu! Böylece, oluşturulan "akademik" yapı, yetkinliğe doğru değil, yetersizliğe doğru evrilen bir süreci işletirdi.

Yasa, asistanın tam gün çalışmasını, ücretli ücretsiz başka bir iş yapmamasını gerektirirken, asistanlarından "en çok kayırılan adam" statüsünde olanları piyasada çalışırlardı.

Her akademik yıl, bir sonrakine bir akademik etkinlik birikimini değil, "çıkar ağlarıyla dört baştan örülen" böyle bir yapıyı devrederdi.

Zaman zaman fakültelerin "yeniden yapılanma" süreçlerinde, o bölüm bu bölüme katılır, şu bölüm bu bölümden ayrılır, profesör, bu süreçlerde, öğretim üye ve yardımcılarını, genel ve nesnel değil, özel ve öznel ölçütlerle toplar ya da ayırırdı. Kullandığı böyle bir ölçüt, uzun süre dilli düdük olmuştu: "Şimdi ben elbette işime yarayanı alacağım. Mesela Süleyman! Ben sigaramın külünü mü dökeceğim. Kül tablası da şurada. Adam vardır: "Hocam, tabla şurada" der. Adam vardır, kül tablasını hafifçe bana yaklaştırır. Adam vardır, tablayı kapar, önüme kor: 'Hocam tabla!' der. Ben tabii ki Süleymanı seçeceğim!"

Bu mekanizmanın bütün bu güdülerinin dışında, "yanlışlıkla" ve salt bilim yapma güdüsüyle üniversiter ortama katılan genç bir akademisyen adayına profesör, maddi-manevi olmadık engellemeler yapmış, bu asistanın profesöre karşın ürettiği ve profesörün bir tek harfinde dahi pay sahibi bulunmadığı kitap oylumlu iki ayrı çalışmasına profesör, ortak olmaya çalışmış, asistanın bunu uygun görmemesi üzerine de bu çalışmaların basımını yıllarca engellemişti. Profesör, gerçekten bilim yapmak için akademisyenliğe girenlerin önünde barikat kurmuş ve üniversitesinin geleceğine önemli bir ipotek koymuştu.

Kendisine "Hak vâki olan" yaşıtı kimi profesörlerin cenaze törenlerinden dönüşte, kişiliğinin derinlerinden, bir iki günü kurtaracak insani özü yakalar, yatağının başucuna koyduğu bir Divan şairinin beytinde ruhunun arınmasını özlerdi:

"Tövbe Yarabbi hata râhına gittiklerime
Bilip ettiklerime bilmeyip ettiklerime."

KADINİSTAN

Bakireymişim
Dulmuşum
Metresmişim
Eşmişim
Vay neymişim neymişim

Abartılmış gücüm
Güçsüzlüğüm de
Bu nasıl iştir anlayamadım
Yani dişi olmak
İnsandan önce

Toprakmışım
Ekilecek
Madenmişim
İşlenecek
Kediymişim
Sevilecek
Kirpiği ok dudağı gül
En iyisi çay olayım
Çift şekerle içilecek

Kadınım ben
Vesikalı yarinizim
Bir şu yandan bir bu yandan
Annenizim
Bir şu yandan bir bu yandan
Irgatınızım tarlada
Bir şu yandan bir bu yandan
Taçlanmışım saraylarda
Bir şu yandan bir bu yandan
Galiba bir şeyinizim ama
Bir şu yandan bir bu yandan

II
Daha ne isterim bilmem
Kutsanmış doğurganlığım
Cennet desen ayaklarımın altında
Şımarıklık değil de ne
Balkondan seyretmek varken diklenmek ilk sıralarda
Ne var sanki tükenmişse çocuklarım
Kuytularda
Döl yatağım mı kurumuş
Tohum mu eksilmiş yoksa
Ne işim var başka benim
Eksik etek
Eksik akıl
Taşlar bile bilir oysa
Ağulanırken özsuyu
Eksilen yaşamdır asıl

IV
Dipnotumla doğmuşum ben
(erkek kardeşim de öyle)
Boş bir sayfaya dipnot
Anaerki ataerki
Yazgı bellemişim egemenliği
Başlangıçta
Ve de sonra
Köleliği
Kaç bin yılın kalıtı bu
Ninilerle uyutulmuş
Sancılarla uyanmışım sonunda

VI
Donmuşum paketlenmişim
Dantellerle oyalarla
Alınmışım satılmışım
Gümüşlerle altınlarla
Yerilmişim övülmüşüm
Yargılarla yargılarla

Oysa beni yargılamak bir
mevsimi yargılamak gibidir
Ve de onca sözden sonra
Kesin olan tek şey belki
Tiftiklenmiş doğaya
Örselenmiş insana
Hiçleyen zamana karşın
İnatla hırsla tutkuyla
Emzirmemdir geleceği

VII
Yığılmış üstüme tuğla çimento
Paslı çivi hurda demir
Akdikenler çalılar çitler sınır taşları
Ayıbın ayrıkotu törenin sarmaşığı
Ben yine akar giderim
Varmamışlar ayırdına
Su ekerim
Su biçerim

Güngör TEKÇE

TARTIŞMAYIN... UZLAŞIN

Aliye ÖZLÜ

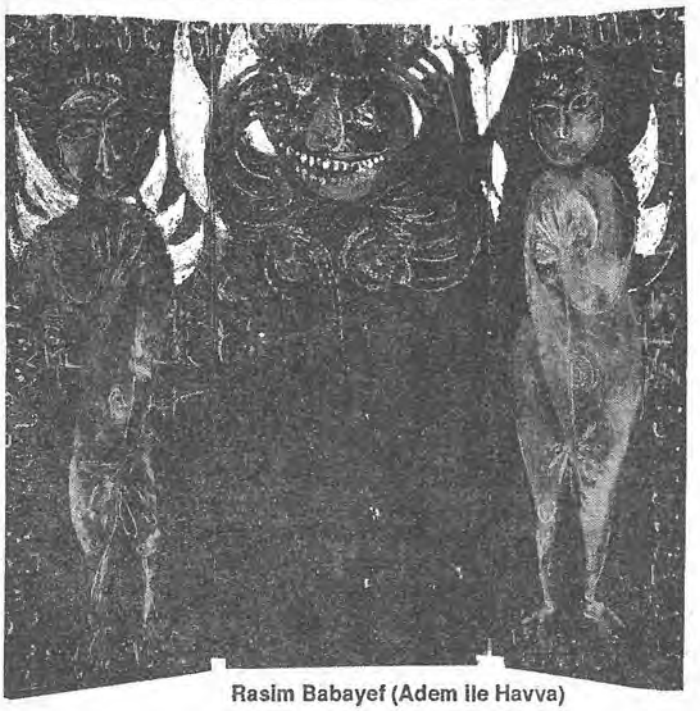

Rasim Babayef (Adem ile Havva)

İstanbul Belediyesinin düzenlediği kültür etkinlikleri... Yer, Atatürk Kitaplığı... Tarih 8 Ocak 1992, konuşmacı Ferhan Özenen Salman. Konu *Eşler Arasındaki Aşk Hikayelerini Yeniden Yazmak*... Psikolog sorunlu olarak kendine gelen eşleri iyileştirip gönderdiğini söylüyordu. Eşlerden tek tek özveri ile evliliklerini kurtarmalarını ister durumdaydı. Özveri anlamı kelime üzerinde de görüleceği üzere bireyi özgürleştirmez. Aksine bundan feragat etmeyi gerektirir. Gerçi eleştirel yoğun bilinç kaygısı taşımayanın arı bir özgürlük anlayışı nasıl gelişir? Buna doktorlar ne yazık ki reçete veremiyorlar. Ben de "Bırakın boşansınlar neden yeniden yeniden birleştiriyorsunuz? Belki böylesi daha anlamlı daha değiştirici olabilir" demiştim. Nevrotikleri, şizoidleri topluma uyumlu kılmaya çalışan bu davranış bilimleri danışmanları gelişime açık insanları kendi kalıplarından çıkarıp sundukları kalıplara uydurmaya çalışıyorlar. Tartışmayan, ılımlı insanlar, var olan sistem, aileyi yaşatmak için elinden gelen her türlü aracı kullanıyor, sinema tiyatro, medya, TV. vb...Çünkü bu kurumun otoriteryanlığı varolan tüm kurumlara insanların karşı durmasına bir hazırlık aracı (Freud'un çizdiği - aile yazgısı - Engels'in çizdiği Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni) olması vb... Toplumsal gerçekleri kavrayamayan Ferhan Özenen Salman'a oradaki insanlar bunları anlatmaya çalıştıkça "Böyle global sözler istemiyorum" diyor.

Aynı günün akşamı TV'de seyretmek istediğim bir program vardı, programı beklerken bir reklam dikkatimi çekti. Hürriyet gazetesi reklamı "Tartışmayın, uzlaşın" Bugün yalnızca Türkiye'de değil; Sağın - solla, solun-sağla; gericinin ilericiyle, ilericinin gericiyle; Doğunun-Batıyla, Batının-Doğuyla, Güneylinin Kuzeyliyle, kadının-kocasıyla, kocanın-karısıyla, çocuğun-ebeveynleriyle, ebeveynlerin-çocuklarıyla, milletin-vekilleriyle, vekillerin-milletle, v.b...nin uzlaşması dünyanın birçok yerinde gözlemlenmektedir.

Uzlaşma sözlük anlamıyla ingilizcede-reconcile- öbür dillerde Türçe'ye barıştırmak, aralarını bulmak, barışmak, uzlaştırmak, halletmek, bağdaştırmak, telif etmek, razı etmek,-e alışmak,-e razı olmak anlamlarında çevrilir.

Geçen ay içersinde birgün yine Atatürk Kitaplığı'nda bir söyleşi vardı. Konu: *Edebiyatçılarımızın Müziğe Bakış Açıları*. Konuklar, Onat Kutlar, Hilmi Yavuz, Murat Belge. Konuşmaları boyunca müziğe nasıl baktıklarını tam anlamış değildim. Fakat şunları anladığımı kesin biliyorum. Ulusal müziğe bir daha bir daha bir daha övgüler düzüldüğünü... Doğu Müziğine de, Batı Müziğine de değinildi. İnsanların değerli onca zamanı ulusal ve Doğu Müziğine övgüyle geçerken geleceğin müziğini yeni kuşağın yaratacağını söylediler.

Ben tam da burada ulusallık mı, evrensellik mi, Doğu Müziği mi, Batı Müziği mi tartışmasına girip konuyu dağıtmak istemiyorum. Fakat gözlemlediğim bir olgu var: Bunları genç beyinlere, yaşam dolu, çoşkulu yüreklere aktararak olumlu, ılımlı ortada görünerek, geleceğin kuruluşunu onlara bıraktığınızı söyleyerek bu beyinleri ve yürekleri tahrip, ederek

ARAYIŞ

Her ayrılığın birleşmesi var mı
Her yolun ucu
Hırpalanmış bir aşkın sığınağı

Serçe uçuşu günlerden kalan ne elimize
Belki birkaç dize
Birkaç dost mektup mürekkebi kurumamış

Satır aralarında aradığımız bir kitabın
Ufacık bir umut
Evet umudu yitirme

Yaklaştır leylak kokulu ağzını
Yeni doyumlara uçurumlara
Arala aradığın kokuyu bulana dek

Koku bulacaktır seni
Perdeni aç pencerini arala ve atla
yaşam oradadır işte

Nihat KUMSER

Desen: Nevhiz
21-4-66

ortada bırakıyorsunuz. Baylar, bayanlar, tükendiyseniz eskiyi yokederek yeni edimi oluşturamıyorsanız, Pınar Kür gibi- "ben üretemiyorum artık" deyip ya köşenize çekilin ya da sonuna kadar götürün tartışmanızı. Lütfen tertemiz duygu ve düşüncelerimizi gölgelemeyin. Bırakın biz tartışalım, ya da bizimle tartışın, seçkin dünyanızda kendinize kubbeler kurmak çok havalı oluyor değil mi? Saygın oluyorsunuz, kendinizi tatmin ediyorsunuz, tabiî ki olan biz gençliğe oluyor. Neyse ben sık sık aşılanıyorum, sizin hastalıklarınızdan, hastalığa tutulmamak için.

Bir düşünceye, bir davranışa alışmak, razı olmak mistisizmden gelir. Mistisizm tüm gerici anlayışlara kapılarını açmaya başladı mı alıp başını gider. Dünyayı görmüyor muyuz, alıp başını nerelere gidiyor. Durumuna razı olan, alışan nasıl dönüşüme uğrayabilir, nasıl değişir, nasıl özgürleşir, böylesi "özverilerle" nasıl insanı, geleceğin insanını yapılandırabilir? Uzlaşma ılımlılıktır. *"Ne demektir ılımlı olmak? Düşüncenizin sonuna kadar gitmekten kaçınmak demek değil midir? "Şu iyidir, şu şöyle olmalıdır, şu yol tutulmalıdır," diye düşüneceksiniz, gene de o yolun sonuna gitmeyeceksiniz, yarıda duracaksınız, eskiyi büsbütün yıkmayacak, yeniyi büsbütün kırmayacaksınız. Bir iş mi görmek istiyorsunuz? Bay Ilımlı çıkıyor karşınıza "Evet," diyor "iyi bir şey senin yapmak istediğin, ama yavaş yavaş gitmeli, alıştırmalı çevrendekileri, sonra ürkütürsün onları, karşı koyar, sinirlenirler,"* diyor.

Ne oluyor bunun sonu? Söyleyeyim size ne olduğunu. Siz istediğinizin, doğru bulduğunuzun, iyi bulduğunuzun bir parçasını yapıyorsunuz, büsbütün bir şey yapıyorsunuz değil, ama o yaptığınız bitmediği için, yarım kaldığı için değerini yitiriyor, ortada olanı değiştiremiyor, ona karışıyor, yanlış anlaşılıyor, öyle ki siz yapmak istediğinizin tam tersini yapmış oluyorsunuz. Tüm başarılar aşkınlıktan eski deyimle aşırılıktan doğar. *"Tüm başarısızlıklar ılımlıların yüzündendir."*

Tüm insan ilişkileri, karşılıklı olumlamaktan değil aksine olumsuzlamakla istenen, özlemle beklenen düzeye, tartışarak, uzlaşmayarak, razı olmayarak, varoluşuma alışmayarak eski halinden dönüşerek yeni haline alacaktır.

Haydi İnsanlar. Eleştirel bilinçle, sanatçı ellerinizle, duygu dolu yüreğinizle tartışmaya...

Biz böyle yaparsak herbirimiz has bir barışçıl insan oluşuşunda olamaz mıyız?

Kaynaklar:

1) Nurullah Ataç, Prospero Ile Caliban, Can Yayınları (106-7-8)

2) Joel Spring, Özgür Eğitim, Ayrıntı Yayınları.

3) Rallo May, Yaratma Cesareti, Metis Yayınları.

4) Wilhem Reich, Gençliğin Cinsel Mücadelesi, Yaprak Yayınları.

5) Frederich Engels, Devletin, Ailenin, Özel Mülkiyetin Kökeni, Sol Yayınları.

6)Paul Freire, Ezilenlerin Pedagojisi.

7) Sigmund Freud, Kitle Psikolojisi ve Psikanaliz.

AFŞAR TİMUÇİN: "NAZIM HİKMET BÜTÜN ŞİİRLERİYLE BÜYÜKTÜR"

Söyleşenler: Sadık Albayrak, Özcan Yazıcı, Pembe Hande, Cemile Çakır

-Afşar Bey, istersenİz sizin Nazım Hikmet'le ilgili çalışmanızdan başlayalım. Türkiye'de Nazım Hikmet daha çok yaşamıyla ele alındı. Onunla birlikte olanların anılarıyla. Fakat yapıtları incelenmedi çok fazla. Sizin kitabınız (1) bir iki çalışmadan biri Nâzım Hikmet'in yapıtlarını ele alan. Kitabınızdan yola çıkarak Nâzım değerlendirmenizi kısaca, ana hatlarıyla açıklar mısınız?

– Şimdi biz tabii, Nâzım Hikmet'le yaşamış olan kişilerden, yaşama olanağı bulmuş kişilerden çok daha genç olduğumuz için Nâzım Hikmet'le ilgili anılarımızı yazamadık yazık ki. Ama Nâzım Hikmet'le ilgili pekçok anı yazıldı. Bu anılardan her birinin Nâzım Hikmet'i açıklamak açısından kattığı bir şeyler olabilir diye düşünebiliriz. Ancak çok büyük bir anılar toplamı var elimizde. Bu anılar toplamı Nâzım Hikmet'i açıklamakta yararlı olduğu kadar belki onu bulandırmakla da yararsız oluyor diyebiliriz. Ama tabii ki kimseye anılarını yazma diyemezdik, herkes Nâzım Hikmet gibi büyük bir adamla yaşadığı şeyleri hatta belki o arada bazen de yaşamadığı şeyleri anı diye yazmıştır. Bu elbette Nâzım Hikmet açısından önemli bir birikim oluşturur. Nâzım Hikmet bilgisi açısından. Biz Hâzım Hikmet'le birlikte olamadığımız için, yaşımızın çok küçük olmasından, bize ancak onun şiirleri kaldı. Hatta genç yaşlarımızda şiirlerini okuma fırsatı da bulamadık. Biz şiir yazmaya başladığımız zaman ya da şiir okumaya başladığımız zaman Nâzım Hikmet bildiğiniz gibi yasaklıydı ve bu yasaklı şairin şiirleri pek ortalıkta görünmüyordu, ancak arkadaşlar elden ele dolaştırırlardı bazen. Bizden biraz daha yaşlılar, onun bazı şiirlerini bize okurlardı. Bizim böylece Nâzım Hikmet'le ilgili bilgilerimiz oldu diyebilirim. Ama Nâzım Hikmet'i baştan sona okumamız tabii ki daha sonra olmuştur. Nâzım Hikmet'i okuyunca gerçekten büyük bir şairle karşı karşıya olduğumu duydum. Yani, adı ve çevresinde fırtınalar koparılmış, adı övgülere konu olmuş bir şair vardı karşımızda. Bu, belki de pek o kadar büyük olmayabilirdi. Ama ben şiirlerini baştan sona okuduğumda gördüm ki, Nâzım Hikmet gerçekten büyük bir şairdir. Onun büyüklüğü karşısında bir görev yapma duygusuna kapıldım ve onun şiirini incelemek istedim. O zaman Kanada'dan Türkiye'ye yeni dönmüştüm, 1967 yıllarıydı, küçük küçük notlar alarak başladım ve bir iki yıl içinde bu notlarımı kitap haline getirdim. Nâzım Hikmet'in şiirini bütünü içinde ele alan bir kitap olsun istedim. Bilmiyorum oldu mu, olduysa ne mutlu bana.

- Bence Nâzım Hikmet'i yapıtıyla, şiiriyle değerlendiren gerçekten nitelikli bir çalışma. Sanıyorum sizin bu kitapla yaptığınız, biraz da bu anıların ve anlatılanların gerçek dışı bir duruma getirdiği, bir örtüyle örttüğü Nâzım Hikmet'i yapıtından yola çıkarak yerli yerine koyma çalışması. Bütün bu yanlış anlamaları, tutarsızlıkları kırarak... doğrudan yapıtından çıkarak... değerlendiriyorsunuz...

– Pek haklısınız, çünkü anılar insanları bize açmakta değil de, deyim yerindeyse bize kapamakta kullanılabilir. Anı anlatmak bir insanı anlatmak olmuyor, o insanı biraz da örtülerle örtmek oluyor. Çünkü canlı, yaşayan bir insan oluşmuyor karşımızda, bir anıdan giderek biz o kişi için yakıştırmalarda bulunuyoruz. Bu yüzden bizi en çok anılar unuttururlar diyebiliriz ya da biz birilerini andıkça unutulur diyebiliriz. Sanatçıyı anmak mı yoksa ürünleriyle yaşamak mı dediğiniz zaman ben ikinciyi yeğlemişimdir her zaman. Benim de birçok sanatçıyla, şimdi aramızda bulunmayan bazı sanatçılarla anılarım olmuştur, fakat bu anılarımı, inanır mısınız hiç önemsemiyorum ve zaten biri öldüğü zaman, iki satır bir şey yaz demeseler yazmıyorum. Çünkü anılar genellikle iki kişiliktir ya da birkaç kişiliktir ve unutulup gitmeye mahkumdur. Unutulup gitmedikçe de sürekli biçim değiştirir ve bizi yanıltıcı bir anlam kazanır. Anıların dışında sanatçıyı yapıtlarıyla kavramak gerekir diye düşünüyorum. Çünkü sanatçının bize bıraktığı en büyük hazine yapıtlarıdır. Yapıtlarında insan araştırmasına yönelmiştir, yapıtlarında insanı tanımış bize de tanıtmaya yönelmiştir. Yapıtları bir çeşit bilim kadar, felsefe kadar değerli bir insan kaynağıdır. O zaman neden anılarla oyalanmak gerekir diye düşünüyorum. Çünkü Nâzım Hikmet'in anılarının yayımlanışında da gördük ki, anılar insana fazla bir şey öğretmiyor. Hatta aynı anıyı anlatanların başka başka söylemelerinden giderek anlıyoruz ki, anılar olduğu gibi zihnimizde tutulmadığı için bizi yanıltmakta başrolü oynuyor.

- Kitabınızda vurguladığınız çok önemli bir şey var. Nâzım Hikmet genellikle düşünsel derinliği olmayan yapıtlarıyla tanınıyor. Yanlış mı anladım, böyle bir saptamanız var. Biraz da buna değinir misiniz? Belki bunda biraz anıların, o yaratılan mitosun da rolü var. Bu da, Nâzım Hikmet'i biliyormuşuz duygusu

uyandırıyor bizde, ama onu gerçekten temsil eden asıl önemli yapıtlarıyla tanımamızı da engelliyor.

– Evet genellikle, bizler sanatçıları birkaç ünlü yapıtıyla tanımakla sınırlanıyoruz. Bütün yapıtlarına her zaman aynı tutarlılıkla yönelmiyoruz. Rahmetli Behçet Necatigil hocamız birkaç ünlü şiiri kendisine hatırlatıldığı zaman bayağı öfkelenirdi. Gerçekten Nâzım Hikmet birkaç ünlü şiiriyle her zaman anımsandı diyebilirim. Neden derseniz, insanlar Nâzım Hikmet'i çok sevdiklerini söylediler. Onu nereye koyacaklarını bilemediler, ama onu enine boyuna araştırmayı bir yana bırakalım enine boyuna okuma zahmetine de katlanmadılar. Genellikle, sanıyorum anı yazarları da Nâzım Hikmet'in anılarını anlatırken kendisini bir usta sanatçı olarak kavramayı pek düşünmediler. O yüzden birtakım yanlış anlaşılmalar olmuştur. Bu yanlış anlaşılmalardan birisi örneğin, Nâzım Hikmet'in **"Makinalaşmak İstiyorum"** şiiri üzerinedir. Genellikle bu konuda Nâzım Hikmet'i arkadaşları da yanlış anlamışlardır. Mesela Sabiha Sertel diyor ki, "Bana gelip bu şiiri okuduğu zaman, efendim çok istiyorsan kendine bir motor tak dedim." "Böyle şiir olur mu" demeye getiriyor. Oysa Nâzım Hikmet'in en önemli şiirlerinden biridir. "Makinalaşmak istiyorum." Tabii ki çok ilkel bir gözle bakarsak, insanın kendine motor takması gibi bir durum da ortaya çıkabilir. Ama Nâzım Hikmet kendine motor takmak istemiyor, makinalaşmış bir dünyada, sanayiin enine boyuna geliştiği bir dünyada, sanayiin insan yaşamını sonuna kadar belirlediği bir dünyada, bundan giderek sanayiin insan yaşamını kolaylaştırdığı, insana bilimi, kültürü, sanatı ele alma fırsatı sağladığı bir dünyada yaşamak istediğini söylüyor. Bu yüzden, tabii ki çok bilinen şiirleri de Nâzım Hikmet'in güzeldir ama, Nâzım Hikmet'i bir bütün olarak ele almak gerekir her zaman. Bütün olarak ele aldığımız zaman, unuttuğumuz bir şiirindeki iki dizenin bizi çarptığını, üç beş dizesinin çok büyük bir düşünce yoğunluğu gösterdiğini görürüz. Zaten şairleri böyle ikiye ayırmak belki doğru değil ama, "duygu şairi" ve "düşünce şairi" diye ikiye ayırırsak şairleri, Nâzım Hikmet muhakkak ki "düşünce şairleri" kesiminde yer alacaktır. Gerçekte bu ayrımı elbette yapmamak gerekir, çünkü Nâzım Hikmet duyan ve düşünen bir kişidir ve her büyük sanatçı gibi düşünce yükü onda duygu yükü kadar büyüktür. Duygu yükü de düşünce yükü kadar büyüktür. Ama genellikle düşünceye pek fazla yer vermeyen bizim şiir dünyamızda, Nâzım Hikmet enine boyuna düşünen bir şair, bir filozof şair özelliği gösterir. O yüzden onu çok bilinen şiirleriyle ele almaktan ötede bütün şiirleriyle ele almak ve bütün şiirlerinin düşünce yükünü ortaya koymak gerekir. Zaten ben de, bir bakıma, kitabımı hazırlarken bu amacı güderek yola çıktım.

- Şimdi ben burda bir soru sormak istiyorum. Özellikle son yıllarda Doğu Avrupa sosyalist ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nde gelişen olaylar, işte, sosyalizm öldü gibi iddialar ve düşünceler ortaya çıkardı. Nâzım Hikmet Haftası içinde de basında çeşitli yazılar yazıldı. Nâzım Hikmet değerlendirildi. Bu değerlendirmeler içerisinde benim dikkatimi çeken bir nokta vardı, o da, sosyalist ideoloji çözüldü denildi ve Nâzım Hikmet'in sanatı da sosyalist ideolojiye dayandığı için Nâzım Hikmet de önümüzdeki yıllarda daha az anılacak, hatta unutulacak, denildi. İşte, bunu, şimdi değerlendirmenin güç olduğu, ancak on yıl sonra değerlendirilebileceği yolunda düşünceler ileri sürüldü... Bu konuda neler söylemek istersiniz?

– Tarih bilinci taşımayanlar, toplumsal olayların geldi geçti olaylar olduğunu düşünüyorlar genellikle. Yani birileri bir şey getirir, o bir süre kalır ve gider. Sonra başka birileri birşeyler getirir o da bir süre kalır gider... Gerçekte bu tarih anlayışı son derece ilkel bir tarih anlayışıdır ve sanıyorum 18. yüzyıldan bu yana böyle bir anlayış pek gelmemiştir. Yani bu gibi kopuk ya da gelişigüzel tarihsellik fikri 18. yüzyılda kalmıştır. 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçme olasılığı, olanağı bulamamıştır. Şimdi insan yaşamına baktığımız zaman, insan, yaşamını çok büyük tasarıları geliştirirken bile ya da en sıradan tasarıları geliştirirken bile çok büyük boyutlarda iş gördüğünü görüyoruz. Yani insan yaşamının bütün etkinlikleri bir insan ömrüne sığacak darlıkta değil hiçbir zaman. Demek ki, insanlığın geliştirdiği bir tasarı, bir yüzyılda, iki yüzyılda, hatta üç yüzyılda değil, bazen on yüzyılda, bazen yirmi yüzyılda gerçekleşebiliyor. Bir fikrin oluşması, o fikrin gelişmesi toplumsal yaşam koşullarının gereğidir. Yani sosyalizm diye bir şey çıktıysa, bu, üç beş aklıevvelin kendi kararıyla ortaya koyduğu bir şey değildir, yaşamın getirdiği bir şeydir. Nitekim sosyalist eğilimler bilindiği gibi Yeniçağ'ın yaşam koşullarından doğmuştur. Hatta şöyle diyebiliriz, sosyalizm kapitalizmin çocuğudur. Çünkü sermayeci düzen olmasaydı sosyalist düzen elbette ki olmayacaktı. Sosyalist düzen, sermayeci düzenin, bir karşıtı olarak da düşünebiliriz, bir devamı olarak ortaya çıkmıştır da diyebiliriz. Bu durumda sosyalizmi birileri getirmiştir ve bir yanlış olduğu için, bir yanlış olarak varlığını sürdürdüğü için, horgörülmüş ve bugün bırakılmıştır gibi düşünceler elbetteki çağdaş tarih fikrine son derece ters düşen ilkel düşüncelerdir. Bu ilkel düşüncelerden yola çıkmak bazı kişilere yararlı gelebilir, yani "sosyalizm öldü" fikri bazılarının çıkarına işleyebilir, ama insan yaşamına baktığımızda, az önce gene söylediğimiz gibi insanın tasarıları bir bireyin ömrüne sığmayacak kadar geniştir. İnsan tasarıları ancak, Kant'ın da belirlediği gibi tür'de açıklık kazanır, tür'de anlatımını kazanır ya da tür'de kendini belli eder. Demek ki, şurada taş çatlasa bir yüzyıllık bir tasarı diyebileceğimiz toplumcu dünya görüşü fikri, elbette ki bugünden yarına bir çırpıda gerçekleştirilebilecek bir şey değildir ve yarım yüzyılda ya da çeyrek yüzyılda yaşama geçirilecek bir şey değildir. Bu bir gelişim fikridir, bir ortaklaşma, bir paylaşma düşüncesidir. İlerdeki modern toplumların, ilerdeki incelmiş insanın düşünce ve duygu yapısının bir anlatımıdır. Dolayısıyla sanıyorum bugünden çok geleceği ilgilendirdiği için, bugünkü kurucularından başlayarak gelecekteki sürdürücülerine kadar büyük bir aşama geçirecektir. Sovyetler'de ortaya çıkan hükümet değişikliği sosyalizmin sonu ise, demek ki, birtakım, insan yaşamında gerçekleşmiş fikirler hükümetlerin düşmesiyle ortaya çıkabiliyor ya da ortadan silinebiliyor diyebileceğiz. Bu, çok çok ilkel bir bakış olur. Bu bakıştan, sosyalizmi gözden çıkarmak pahasına vazgeçmeye varım. Yani bu bakış o kadar teh-

likeli bir bakıştır ki, hiçbir zaman insana tarihin neresinde olduğunu, insanlığın neresinde olduğunu duyurmayacak kadar engeller çıkaracak bir bakıştır. Nâzım Hikmet'e gelince, Nâzım Hikmet, tabii ki bir sanatçıdır, şiirinin içeriği kadar şiirinde anlattıkları kadar insanı dile getirişindeki ustalıkla da önemlidir. Diyelim ki, Nâzım Hikmet'in şiirinin bütün içeriği bitti, Nâzım Hikmet gene şiiriyle kalacaktır. Tabii şunu demek istemiyorum, şiirin içeriğiyle anlatımı arasında bir ayrılık vardır, şiirin içeriğini boşaltsak bile, Nâzım Hikmet'in öylesine büyük bir şiiri vardır ki, o gene kalıcılığını sürdürecektir.

- Sanıyorum, Nâzım Hikmet'le ilgili bu değerlendirmeler, 1929'larda Nâzım Hikmet ilk önemli şiirlerini yayımladığı günlerden başlıyor. O zaman da Nâzım Hikmet'le ilgili bu türden bir sürü görüş ortaya atılmış. İdeolojisi olmasa çok büyük şair olduğunu söylemişler... Karşıt ideolojide olanlar bir süre beğenmişler ama, sonra Ahmet Haşim, Yakup Kadri gibi çatışmaya girmişler... Nâzım Hikmet'in değerlendirilişini tarihsel boyutuyla açıklayabilir misiniz?

– Şimdi bizim aydınımız, cumhuriyet aydınları cumhuriyetin özünden, ruhundan çabuk saptılar. Cumhuriyet hareketi, ben yanlış anlamıyorsam, bir bütünleşme, ulusal bütünleşme hareketiydi. Yani cumhuriyet dediğimiz zaman bir ulus fikri ortaya çıkıyordu ve ulus fikri o ulusu oluşturan bütün toplum kesimlerini içine alan bir genişlik taşıyordu. Dolayısıyla 16. yüzyıldan bu yana, hatta 12. yüzyıldan bu yana gelişen ulusallık fikri, ki bu fikir tabii o yüzyıldan bu yana gelişmekte olan ulusların yapısına dayanır, cumhuriyet hareketinin de temeline yerleşmiştir doğal olarak. Yani bir imparatorluk yıkılmış yerine bir ulus kurulmuştur. Ulus dediğimiz zaman, bugün bir ülke düşünüyoruz ama daha çok bir kültür bütünü düşünüyoruz. Neden eski toplumlara ulus niteliğini yakıştırmıyoruz? Şurdan, çünkü bu toplumlar bir kültür bütünlüğü içinde değiller. Kültür genellikle üst düzeyde olup geçiyor ve kitleler, alt tabakalar, yalnızca üretici olarak, kültüre hiçbir şey katmıyorlar ve kültürden hiçbir pay almıyorlar. Oysa 16. yüzyıldan beri bütünsel toplum fikri ortaya çıkmıştır ve bu bütünsel toplum fikri içinde yeni ulusal devlet fikri kendini göstermiştir. Demek ki bizim cumhuriyetimiz de bu ulusal devlet fikri üzerine temellenmişti. Ama kısa zamanda ulusallık fikri unutulmaya başladı ve bir üst sınıf egemenliği fikrine dönüşmeye başladı cumhuriyet hareketi. Demek ki, bu hareketin içinde aydınlar ulusçu bir tutum almakla birlikte, uluscu diyemeyeceğimiz daha çok bir üst sınıf hareketini destekler nitelikteki eylemleriyle öne çıktılar. Bu yüzdendir ki, toplumcu hareketlere çok katı bakmaya hatta onları mahkum edercesine, yok edercesine davranmaya başladılar. O yüzden Nâzım Hikmet'in ve öbür toplumcu dünya görüşüne bağlı kişilerin, Türkiye'de yaşama ve sanat yapma olanakları çok kısıtlandı hatta tümüyle ellerinden alındı diyebiliriz. Başka ülkelerde bütünsellik daha belirleyici oldu en azından tabandaki insanların kültüre koydukları, dolayısıyla yaşama koydukları ağırlık daha belirgin olduğu için denge yukarıya doğru bozulmadı. Ama bizde bu denge her zaman yukarıya doğru bozuldu ve halk kitleleri ulusallıktan paylarını almayacak şekilde itildiler. İşte Nâzım Hikmet'in şiirine olan düşmanlık, bu ulusallık bilincinin bütün boyutlarıyla Nâzım Hikmet şiirinde var olmasından gelir. O zamanın cumhuriyet aydınları da, ki daha çok bir sınıfın temsilcileri olarak yazar ve söylerlerdi, Nâzım Hikmet'i bütün bir ulusun temsilcisi olduğu için karşılarına almışlardır. Tabii ki, Nâzım Hikmet tarafından da enine boyuna eleştirilmişlerdir.

- Afşar Bey, şimdi, Nâzım Hikmet'in şiirini, Nâzım Hikmet'i yoketmeye yönelik hareketlerden biri de, bana göre, onu ideolojisinden ayırmak. Özellikle son dönemlerde sadece Nâzım Hikmet'in yazdığı güzel aşk şiirlerini gündeme getirmek... İşte Sovyetler Birliğindeyken yazdığı, memlekete hasret şiirlerini gündeme getirip aslında, bana göre Nâzım Hikmet'in belkemiğini oluşturan kavga şiirlerini görmezlikten gelmek... Burada Nâzım Hikmet'in ideolojisi ve siyasi çizgisiyle birlikte şiiri gündeme geliyor. Bu konuda neler söyleyeceksiniz?

– Şimdi efendim, bir şairin yazdıklarıyla yazış biçimi arasında büyük bir yakınlık olmak gerekir. Ben az önce Nâzım Hikmet'in bütün içeriğini boşaltsak geriye şiiri güçlü bir biçimde kalır dedim, ama bu, Nâzım Hikmet'in şiirinin içeriğini hafife almam anlamına gelmez. Tersine, onun biçim açısından çok büyük bir yaratıcı olduğunu anlatmaya yarar. Tabii ki her şair kendi ideolojisiyle şairdir. Birtakım şairlerin ideolojiden kaçışları da bir ideoloji olduğuna göre, hiçbir sanatçı yoktur ki ideolojisi olmasın. Öyleyse Nâzım Hikmet'in nasıl ideolojisi varsa bireyci şairlerin, biçimci şairlerin hatta hiç sabuna suya dokunmayan şairlerin de bir ideolojisi vardır. Önemli olan, Nâzım Hikmet'te bunu çok iyi belirler bir yazısında, ideolojimizin sağlıklı ve sağlam olmasıdır. Sanatımızın sağlam olmasını yaratan tek koşul budur. Yani, eğer sanatımız güçlüyse bu bizim ideolojimizin güçlü oluşundan gelir. Eğer ideolojimiz güçlüyse sanatımız güçlü olma olanaklarını elde edebilir. Her ideolojisi güçlü olan iyi sanat yapar anlamına gelmez elbette bu. Nâzım Hikmet'i ideolojisinden arındırmak isteyenler şunu yapmak arzusundalar. Nâzım Hikmet'in bugünkü siyasi, devlet ve sermaye kesimince sürdürülen siyasi oluşumlar karşısındaki tehlikeli yapısı ortadan kalksın. Yani öyle bir Nâzım Hikmet yaratalım ki, bu Nâzım Hikmet kimseye zarar vermeyen, kurulu düzene zarar vermeyen Nâzım Hikmet olsun. Yani bir bakıma elektriği alınmış, gücü alınmış bir Nâzım Hikmet olacaktır bu. O zaman tabii karşımıza özlem şiirleri çıkacaktır, haklısınız, aşk şiirleri çıkacaktır. Ama Nâzım Hikmet aşk şiirleri kadar, özlem şiirleri kadar, ki bu şiirler de elbette çok önemlidir, insanı anlattığı, insanı tartıştığı, insan sorunlarını ortaya koyduğu, insanla ilgili araştırmalara yöneldiği şiirleriyle büyüktür. Daha doğrusu, Nâzım Hikmet bütün şiirleriyle büyüktür. Ama biz onun şiirinin bir yanını alıp götürür de, tehlikesiz bakın ne kadar güzel diye bir başka yanını korumaya kalkarsak o zaman Nâzım Hikmet'i tüketmiş ya da hiçbir işe yaramaz duruma getirmiş oluruz. O zaman Nâzım Hikmet müzelik olur ve hiçbir sanat değeri de kalmaz diyebilirim.

– Ben şunu sormak istiyorum. "Nâzım Hikmet Haftası" yapıldı bir süre önce, siz de katıldınız. Eğer

bu sosyalizm çöküyor dedikoduları veya veryansınları olmasaydı, yani bir beş yıl önce, on yıl önce Nâzım Hikmet'in 80. yıldönümü diye bir kutlama yapılabilir miydi? O zaman açılışı devlet bakanı yapar mıydı? Sizce niçin bu zaman seçildi ve yaratılmak istenen nasıl bir Nâzım Hikmet'tir?

– Bu zamanın seçilmesi pek rastlantı olmayabilir. "Sosyalizm öldü, yaşasın Nâzım Hikmet gibi bir formül, tabii ki, iyi bir formüldür, kolay bir formüldür. Ama Nâzım Hikmet'i nasıl olsa yasallaştıracaklardı. Yani büyük bir sanatçı yasadışı olarak varlığını sürdürürse bu son derece büyük tehlikeler yaratabilir. Nâzım Hikmet'i yasallaştırmak gerekirdi, ama etkisiz kılarak yasallaştırmak gerekirdi. Mesela aynı şey Sait Faik'e yapılmıştır. Sait Faik öldükten sonra tamamen evcilleştirilmiş bir sanatçı olarak bir köşeye oturtulmuştur. Son derece güzel nakışlar işlemiş bir haminne gibi topluma yarar da vermeyen zarar da vermeyen son derece hayırlı bir sanatçı olarak müzelik duruma getirilmişti. Aslında sanıyorum, Nâzım Hikmet için yapılacak eylemler de bir bakıma buna yönelik olabilir. Ama Nâzım Hikmet'in şiir içeriği muhakkak ki, Sait Faik'ten çok daha belirleyici olduğu için bunu yapmak biraz zor olacaktır. Yani Nâzım Hikmet'i bir bakıma, kendisi hayatta olmadığı halde kendisine özür dileterek, bak senin bu yaptıkların yanlıştı, asıl yaptıkların bunlardır diyerek bazı şiirlerini yokedip bazı şiirlerini öne çıkararak müzelik duruma getirmeyi düşünebilirler. Ama bu, "sosyalizm öldü"yle aynı zamana geldiyse, bu, biraz da rastlantıdır, biraz da rastlantı değildir. Yani ne olursa olsun Nâzım Hikmet'i etkisiz ama bizim, ama güçlü bir duruma getirmeleri bekleniyordu ve bu yapılmak istenecektir.

- Sanıyorum bundan sonra bunun kuramsal temellerini de atmaya başlayacaklardır, sadece kutlamalar düzeyinde kalınmayacak. Örneğin Nedim Gürsel'in yeni çıkan bir kitabı var, orda Nâzım Hikmet'in 1938'den sonraki dönemi vurgulanıyor, bu öne çıkarılmaya çalışılıyor. Sizin kitabınızda tersi bir yaklaşım var. Siz, özellikle 1925-1938 dönemini Nâzım'ın en büyük dönemi diye nitelliyorsunuz. Anmalarda da 38'den sonraki şiirleri öne çıkarıldı. Buradan yola çıkarak Nâzım Hikmet üzerine bir değerlendirme yapabilir misiniz?

– Şimdi bana sorarsanız, her sanatçı kendi toprağında sanatçıdır. Bir sanatçıyı toprağından kopardığınız zaman solmaya başlar. Bir hekim, bir mühendis kendi toprağından koparıldığı zaman acı duyabilir ya da duymayabilir ama mühendisliğini ya da hekimliğini rahatça sürdürecektir. Ama gerçek anlamda bir sanatçı, sanatçı olmanın bütün acılarını ya da sevinçlerini yaşayabilen bir kişi ancak toprağında olduğu zaman yaratma şansını elde edebilir. Nâzım Hikmet, ilk şiirlerinden başlayarak Türkiye'den ayrıldığı zamanlara kadar çok büyük bir şiir serüveni yaşamış ve onun bu şiir serüveni çok önemli aşamalardan oluşmuştur, ben bu aşamaları ayrı ayrı kitabımda belirtmeye çalıştım. Yani onun şiiri herhangi bir biçimin çeşitli ölçülerde tekrarlanmasından, yinelenmesinden oluşmuş değildir. Her aşamada, Nâzım Hikmet, yeni bir biçim, yeni bir anlatım olanağı ortaya koymuştur. Dolayısıyla onun şiiri tam anlamında olgunlaşmış bir şiirdir, gelişmiş bir şiirdir. Tabi ki insani içeriğiyle de gelişmiş bir şiirdir. Anlatım olanaklarıyla da gelişmiş bir şiirdir. Yalnız, Nâzım Hikmet, tabii ki, Türkiye'den ayrıldıktan sonra, her yurdundan ayrılan insanın yaşadığı acıları yaşamaya başladı, acıların getirdiği sorunları yaşamaya başladı. Bu sorunların içindeki Nâzım Hikmet daha çok bir özlem şairi oldu, bir insan sever oldu, bir insancı oldu ve genellikle hastalığından sözeden, sevgilerinden sözeden, ölüm duygusundan sözeden bir şair oldu. Burda Nâzım Hikmet'i kınadığımız düşünülmesin, aynı koşulları biz yaşasaydık biz de aynı şeyleri yapabilirdik veya bir başkası aynı koşulları yaşasaydı aynı sonuçlara varabilirdi. Önemli olan bir sanatçının kendi toprağında kalabilmesi. Tabii ki, Nâzım Hikmet'in kendi toprağında kalma olanağı belki de kalmamıştır hiç, o yüzden Türkiye'den ayrılmak gibi bir yolu seçti. Ama bu yolu seçtikten sonra görüyoruz ki sanatında 1940'lara 50'lere kadar ulaşan o ilk gelişim birdenbire ortadan silinmeye başladı. Nâzım Hikmet, bir bakıma, biçim alanında yeni bir şeyler yapmadan kendini tekrarlayan hatta eski şiirlerinde görmediğimiz biçimde simetrik anlatımlara bel bağlayan, gerçeküstücü öğelerle şiir yazmaya koyulan, tekrarlara son derece ağırlık veren bir şair durumuna geldi. Tabii ki ,Nâzım Hikmet'in Türkiye'den ayrılmadan önceki gelişimiyle Türkiye'den ayrıldıktan sonraki gelişimini birbirinden iyice de koparmak doğru olmaz. Ama birini öbürünün doğal bir devamı olarak görsek de ikisi arasındaki nitelik ayrılıklarının gözden uzak tutmamamız gerekir.

- Aynı şey hapishaneye girdiği dönemle başlatılabilir mi? Hapishaneye girdikten sonraki dönemde de bir değişme var, kitapta bunu da vurguluyorsunuz.

– Evet, elbette. Yani asıl Nâzım Hikmet'teki çok büyük gelişim 1938'e kadar olmuştur. 1938'e kadarki Nâzım Hikmet, sürekli kendi içinde bir tırmanıştan ibarettir. Öylesine büyük bir tırmanıştır ki bu her şiiri bir başka şiirinin temeli gibidir ya da yeni bir şiiri önceki şiirlerinin bir ürünü gibidir. Bu büyük gelişimden sonra tabii ki, ikinci hapislik döneminde Nâzım Hikmet'in uğramış olduğu ruhsal sıkıntılar, onun şiirine de birtakım sıkıntılar getirmiştir. Ama onun şiirinde sıkıntının büyük boyutlarda ortaya çıkışı, elbette ki Türkiye'den ayrıldığı zamanlarda olmuştur.

- Biraz önce Nâzım Hikmet'in asıl şiir gelişiminin 1938'e kadar gerçekleştiğini söylediniz. İki gün önceki Milliyet gazetesinde Hasan Pulur Nâzım Hikmet'le ilgili bir yazı yazdı. Bu yazıda, eğer Nâzım Hikmet cezaevine konmasaydı, daha sonra da yurtdışına gitmek zorunda bırakılmasaydı, kısaca devlet, resmi ideoloji Nâzım Hikmet'i dışlamasaydı, Nâzım Hikmet bu kadar önemli bir konumda olmayacaktı diye bir düşünce var. Bu konularda ne söylemek istiyorsunuz?

– Bazı kesimler şunu söylemek istiyor: Nâzım Hikmet keşke olmasaydı, olduysa da böyle olmasaydı. Şimdi, Nâzım Hikmet budur ve bundan başka da bir şey değildir. Nâzım Hikmet bunu olabilmek için de bir savaşımdan geçmiştir. Nâzım Hikmet başka biri olabilseydi tabii ki, onun şiirleri de başka olacaktı. Ama Nâzım Hikmet bu

DORU TAYLAR

Tüm kentler İstanbul olsa
Güle durmuş şafakları
Sere serpe göz önünde
Bunca cadde
Bunca sokak
Bunca deniz kıyıları
Bir de sevmek ezberinse
Öyle dümdüz ölmek nerde

Tüm kentler İstanbul olsa
Ben düş kuruyorumdur
Kesin
Cağaloğlu'nun ikindilerinde
Vekaleten her uzaktan
-Mandolin çalıyor Sicilyalı kızlar
Karşılarında Akdeniz
Rüzgara karışmış sesleri-
Sicilyalı da uçarı kızlar
Şiirlerim çimdiklesin sizi

Tüm kentler İstanbul olsa
Çünkü sen yalnız İstanbul'dasındır
Yaşadığımız şu kasaba
İpsala
Sonra
Kim burayı bura yaptı
Duvarlar mı
Sokaklar mı
Şu turuncu akşamlar mı

Oynamayın küçük kızlar
Doru taylar gider gelmez

Hasan Tahsin YILMAZ

Fotoğraf: İsa Çelik

olduğu sürece de kurulu düzen elbette ki ona, sen ne yaparsan yap biz karışmıyoruz demeyecekti. Yani, tarihte olasılıklar elbetteki sözkonusu edilemez. Bunu bizim yazarlarımızın da etmemesi gerekir. Efendim Napolyon'u anası doğurmasaydı ne olurdu gibi sorular, tarihsel planda sorulacak sorular değildir. Tarih biliniminin dışladığı sorulardır. Nâzım Hikmet budur, bunları yaşamıştır ve böyle olmuştur. Nâzım Hikmet başka koşullarda yaşasaydı ne olabilirdi sorusunu bizim yanıtlayabilmemiz olası değil sanırım.

– Bana göre Nâzım Hikmet'in şiirinin belkemiğini oluşturan şey siyasi kavgası. Bunda, Ekim Devrimi sonrası Moskova'ya gitmesi ve o coşkulu ortamı yaşamasının etkisi olduğunu düşünüyorum. Bir de daha sonra Nâzım Hikmet'in bulunduğu siyasi hareket içinde birtakım durumlar gündeme geliyor ve yanlış bilmiyorsam "Benerci Kendini Niçin Öldürdü"de kendini anlatıyordu. Bu konuda ne söylersiniz?

– Şimdi, tabii Türkiye'de, Nâzım Hikmet yasak olan bir düşüncenin ve bir ideolojinin insanı olmak gibi büyük bir riskin altına girmiştir. Bu riskin altına girenler genellikle yasadışı bir çerçevede eylemde bulundular. Elbetteki yasal kurumlarca koğuşturmaya uğradılar. Genellikle, Nâzım Hikmet'in gönül verdiği düşünce biçimi ve elbette buna bağlı olarak yaşam biçimi, derin bir bilgiyi ve gerçek bir özveriyi gerektirir. Yani bir insanın kendisine sosyalistim diyebilmesi için bazı aşamalardan geçmiş olması, bazı şeylerden arınmış olması gerekir. Pekçok kişi sosyalizme gönül vermiştir ama bu gönül verme işi ruhsal bir yetkinlik sözkonusu olmadığı zaman, çok çabuk ters tepki verecek özellikler gösterecektir. Nitekim, bizim de gençliğimizden bu yana deneyimlerimiz şunu göstermiştir ki, insan ben sosyalistim demekle sosyalist olamıyor. Bunun birtakım gerekleri ve zorunlulukları vardır. Yani ılık havalarda üşütmek elbette kolaydır ama hava karlayınca üşütmemek her babayiğidin kârı değildir. O yüzden sosyalist olmak demek birtakım koşullara göğüs gerebilmek, bunu sevgiyle, onurla yapabilmek demektir. İçinde Nâzım Hikmet'inde bulunduğu bir topluluk elbette ki inancını onurla sürdürmeyi ve inancı karşılığında pa-

zarlıklara girmemeyi ya da inancını üç beş kuruşa satmamayı bilmiştir. Az önce konuşurken dediğimiz gibi toplumcu dünyagörüşü bugünden çok geleceği ilgilendiriyor diye düşünebiliriz. Geleceğin insanı muhakkak ki daha yetkin olacak, daha özverili olacak, daha sağlıklı olacak ve daha toplumsal olacak. Hem insanın birinci planda kendini düşünmesi hem de bu arada kendini insanlığa adaması olası değildir. İnsanın kendini düşündüğü yerlerde, insanlığa adanma elbette ki sıkıntıya uğrayacaktır. Kendisine toplumcuyum diyen pekçok kişi pabuç dar geldiği zaman nereye kaçacağını şaşırmıştır. İşte Türkiye'nin de dünyanın da toplumsal gelişimler açısından ya da toplumculuğa doğru olan gelişimler açısından en büyük sıkıntısı budur.

– Peki Nâzım Hikmet toplum şairi ve hümanist bir şair mi sizce?

– Şimdi, Nâzım Hikmet elbette hümanist bir şairdir. Ama Nâzım Hikmet sadece hümanist bir şair değildir. Yani bizim hümanist ya da insancı dediğimiz her kişi, sanatta olsun düşüncede olsun ya da gündelik yaşamda olsun, insanın geleceğini amaçlayan kişidir. Ama bunu şu açıdan yapabilirsiniz, bu açıdan yapabilirsiniz. Elbette Nâzım Hikmet bunu toplumcu açıdan yapmıştı. O yüzden, o bir toplumcu insancıdır diyebiliriz ve onu başka insancılardan elbette ki ayırmak gerekir. Toplumcu insancı isek toplumculuğun koşulları içinde insanı tasarlarız. Ama çok genel planda insancı olmak diye de bir şey vardır. Bu, genel olarak insan sevgisi kavramana bağlanır. İşte sokakta yalnayak gördüğümüz çocuğu da sevmek,ona da acımak gibi... Bu genel çerçevede insancılıkla Nâzım Hikmet'in insancılığını birbirine karıştırmamak gerekir. Çünkü Nâzım Hikmet her şeyden önce bir ideologdu ve onun insancılığı ideolojisinin koşullarıyla beliygindir.

– Bir de şunun üzerinde dursak biraz. Sanıyorum panelde de size sorulmuş. Nâzım Hikmet Kürtlerin şairi olmamakla suçlanıyor. Bir röportajda da şöyle deniyor: "Nâzım Hikmet büyük bir şairdir. Bir yeryüzü şairidir ama Kürtlerin şairi değildir. Dünyanın birçok bölgesindeki sorunlara eğilirken yanıbaşındaki Kürt katliamına duyarsız kalmıştır. Bu noktada şoven bir tutum izlemiştir." Bu konuda neler diyeceksiniz? Nâzım Hikmet şoven olmakla suçlanıyor. Milliyetçi yönünün çok ağır bastığı söyleniyor.

– Şimdi benim anladığım kadarıyla iki çeşit milliyetçilik vardır, birisi kültür değerlerine bağlı milliyetçilik, biri de kan nitelendirmesine bağlı milliyetçilik. Birinci milliyetçilik, sağlıklı milliyetçiliktir ve çağdaş milliyetçiliktir. İkincisi, hastalıklı milliyetçiliktir ve temelinde muhakkak ki aşağılık duyguları vardır. Özellikle Almanların Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya koyduğu milliyetçi tavır, ikinci türden bir kan milliyetçiliğidir. 16. yüzyıldan beri gelişmekte olan çağdaş ulus fikri elbetteki insanları ulus kavramı altında biraraya getirirken ortak bir kültürde birleştirdi. Bugün bir Türkiye kültüründen sözedebiliriz. Ama beraberinde bir Türk kültüründen de sözedebiliriz. Bir başka deyişle bir Fransa kültüründen çok bir Fransız kültüründen, bir Türkiye kültüründen çok bir Türk kültüründen sözetmemiz gerekir. Ama Türk kültürü deyince doğrusunu isterseniz, ben burada gene de kan hesapları yapmıyorum, ortak değer hesapları yapıyorum. Türkiye'de yaşayan insanların aynı kültür kalıtımını sürdüren ve bu kalıtıma katkıda bulunmakta olan insanların yarattığı bütünlük, bence temel kültür değerleri bütününü oluşturuyor. İşte ulusallık, bana sorarsanız bu anlamda kendini gösteriyor. Nâzım Hikmet'in neden Kürtlerin ezilmesi konusunda şiir yazıp yazmadığını doğrusu ben bilemem. Benim yönettiğim bir açık oturumda bütün arkadaşlara sorulmuştu, yönetici olarak ben karşıladım. Biraz da, belki incelikli bir cevap değildi benim verdiğim cevap, "bunu Nâzım Hikmet'e sormak" gibi... Ama gerçekte başka bir yol da düşünemiyorum. Nâzım Hikmet'in kendisine sormak gerekir, neden bu anlamda bir şiir yazmadınız diye. Ayrıca bir toplumcu şairin bütün toplumların gelişimlerini gözönünde tutarak şiirlerini buna göre yazmasını tabi ki bekleyemeyiz. Nâzım Hikmet'in şiiri gerçekten bütün ezilen toplumları anlatan bir şiirdir. Ezilen toplumların ezilmemesi gerektiğini savunan bir şiirdir. Dolayısıyla bütün ezilmişlikleri kapsar diye düşünüyorum.

– Nâzım Hikmet'in şiiri ezilmiş halkı, çalışan halkı konu alıyorsa Nâzım Hikmet'i en iyi anlayacak insanlar onlardır. Ama gördük ki, Nâzım Hikmet'i anma törenleri lüks otellerde, yüksek ücretli biletlerle girilen anma geceleriyle yapıldı. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

– Efendim tabii biraz önce dediğimiz gibi, galiba Nâzım Hikmet'i birazcık ulusallaştırma gibi bir eğilim içinde etkisizleştirme tutumu sürdürülüyor. Yani, biz bugüne kadar Nâzım Hikmet'in değerini bilemedik de var bunun içinde, az önce konuştuğumuz gibi, bugün artık sosyalizm diye bir şey kalmadı, dolayısıyla Nâzım Hikmet'in tehlikeli bir yanı kalmadı kendisi bütünüyle bizimdir gibi bir görüş de var elbette. Sanıyorum Nâzım Hikmet yasallaştırılırken üst bir sınıfa oturtulacak şekilde yasallaştırılıyor. Yani onun bir büst haline getirilmesi düşünülüyor diyebilirim. Kaidesi de üst sınıfın bağrında olacak. Beni de çağırdılar. Hatta lutfedip, Nâzım Hikmet'le ilgili çalışmalarım var diye, Nâzım Hikmet "Danışma Kurulu"na almışlar. Beni telefonla çağırdılar "The Marmara Oteli" diye, irkildim. Bir işim vardı gidemedim, ama belki işim olmasa da gitmeyecektim, çünkü ben öyle otellerde falan pek olamıyorum. Yani elimi nereye koyacağımı şaşırıyorum, kapısından girerken camı kırar mıyım diye bir tedirginlik içinde oluyorum. Gerçekte bunu halk adamı gibi görünmek için söylemiyorum, bütün beceriksizliğimi ortaya koyarak söylüyorum. Dolayısıyla o gibi yerlerde rahat edemiyorum. O tür yerlerde bir iki yemek yemişliğim de olmuştur, yemek mi yedim, dayak mı yedim bilemiyorum. O yüzden bence, Nâzım Hikmet'i bir kahvede de anabilirdik. Nâzım Hikmet'le ilgili bir toplantıyı sıradan bir kır gazinosunda da yapabilirdik. Önemli olan Nâzım Hikmet'i Nâzım Hikmet olarak yaşatmak. Onu bozmak ne ona yarar getirir ne de onu bozanlara yarar getirir.

– Sizce Nâzım Hikmet'e ihanet ediliyor mu?

– Ben bu soruya bir şey eklemek istiyorum. Kitapta da vurguluyorsunuz, **Nâzım Hikmet'le birlikte yola çıkanlar, ama onu bırakıp karşı safa geçenlerle**

ilgili Nâzım'ın aldığı çok sert bir tavır var. Cevap 4 şiirinde şöyle diyor: "Kardeşler! / Onların adına benziyorsa adınız eğer /adınızı değiştirin / Vebanın girdiği kapıdan girin / onların evine atmayın ayak.../ Onlar istiyorlar ki / çift ağızlı baltalarıyla / yuvarlansın kafalarımız önüne yarın / o kara gömlekleri beyaz kordonlu / golf pantolonlu / kadroların..." Nâzım'ın bugünkü, bu biçimde sunuluşu bu bağlamda değerlendirilebilir mi?

– Tabii, Nâzım Hikmet o dönemde, ister buna ihanete uğramak diyelim isterseniz yarı yolda bırakılmak diyelim pekçok kişi tarafından yarı yolda bırakılmıştır. Pekçok kişi, başlangıçta belki Türkiye'nin siyasal koşullarının da etkisiyle toplumcu bakış açısını benimsemiş ya da benimser görünmüş, ama sonra resmi ideolojinin bunu tam tamına yadsıdığını görünce de bu yoldan dönmüştür. Tabii ki başına neler geleceğini bilerek. Dolayısıyla bu insanların Nâzım Hikmet'le yola çıkmış da olsalar, kendi kendilerine yola çıkmış da olsalar, Nâzım Hikmet'in gittiği yoldan gitmemeleri doğaldır ve olağandır. Nâzım Hikmet'in de tabii bunlara karşı bir tutum almasını elbette doğru buluyoruz. Bunlara karşı bir suskunluk içinde olsaydı Nâzım Hikmet, diye düşünüyorum, tarihsel planda bazı şeyleri belirtmemiş olurdu. Yani bu şiirleriyle bir bakıma onların yoldan ayrılışlarını kalıcı hale getirmiştir Nâzım Hikmet.

– Bugün için de, yani Nâzım'ı böyle bir çerçevede anmak ve gündeme getirmek ikinci bir ihanet olarak değerlendirilemez mi?

– Şimdi, tabii ki kurulu düzen, Nâzım Hikmet'i kendisine bağlamak isteyecek. Ama bana kalırsa yapay bir bağlama çabasıdır bu. Yani Nâzım Hikmet'i ne kadar, deyim yerindeyse, evcilleştirmeye de çalışsanız, Nâzım Hikmet'in içinde vahşi bir yan vardır, hiçbir zaman kurulu düzenin yasalarına ya da eğilimlerine uymayacaktır. O yüzden, bana sorarsanız bugünkü Nâzım Hikmet'i yasallaştırma çalışmaları diyelim, isterseniz yasallaştırma demiyelim de Nâzım Hikmet'i toplumda geçerli kılma çalışmaları... Nâzım Hikmet'in topluma biraz daha yerleşmesinde ne kadar yardımcı olur bilemiyorum. Ama Nâzım Hikmet'i değiştirmekte ya da yoketmekte herhangi bir katkı sağlayacağını ummuyorum bu çalışmaların.

– Peki bir şey soracağım. 10 yıl 15 yıl sonra Nâzım Hikmet'in sesi yine coşturan ses mi olacak, yoksa unutulacak mı? İşte, okul kitaplarına giren tonton bir dede haline mi dönüşecek? İşte bir zamanlar şöyle şiirler yazardı, biz gençliğimizde Nâzım okurduk mu denilecek? N'olacak sizce?

– Gerçekten ideolojisi eskiyecekse, yokolacaksa Nâzım Hikmet dediğiniz gibi olacak. Ama bu böyle olmayacağına göre, Nâzım Hikmet yine etkinliğini sürdürecek ve koruyacak bana sorarsanız. Hatta hatta önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin yaşam koşulları içinde daha belirleyici olacak diye düşünebilirim. Çünkü onun şiiri sadece bir toplumcu duygusallığın şiiri değildir az önce söylediğimiz gibi, temelde toplumculukla ilgili düşünsel kavramları sonuna kadar tartışan ve eleştiren bir şiirdir. Özellikle, demin belirlediğimiz ilk dönem şiirleri. Bu şiirleri ne kadar unutturulmak istense de Nâzım Hikmet elbette hiçbir zaman unutulmayacaktır. Yani Türkiye'de yaşam koşulları bu çerçevede sürdükçe, Nâzım Hikmet her zaman bir anlama gelecektir.

– Bir de bilgisizlik iddiası var Nâzım Hikmet'le ilgili. O konuda neler söyleyeceksiniz?

– Valla Nâzım Hikmet'in bilgisiz olduğunu söylemek gülünç olmakla birdir. Çünkü gerçekte sanatçının bilgisizi de var. Bilgisiz sanatçı yoktur diyemiyoruz ve bilgisiz sanatçı daha çok sezgileriyle işgören sanatçıdır. Sezgileriyle işgördüğü için de bir bakıma onun yapıtı rastlantısal bir yaratma süreci içinde ortaya çıkar. Ama Nâzım Hikmet bir bilgi deryasıdır. Nâzım Hikmet bir kere batı düşüncesini çok iyi bilir. Şiirlerinde de görürüz bunu. Spinoza'yı da bilir, Berkeley'i de bilir, Marx'ı da bilir. Böylesine engin bir kültür olduğu içindir ki temelinde, bu kadar güçlü olmuştur. Gerçekte, ne ölçüde düşüncemiz sağlam ve güçlüyse sanatımız o ölçüde sağlam ve güçlü olacaktır. Nâzım Hikmet'in bilgi gücü çok büyük olmasaydı sanıyorum şiiri de bu kadar büyük olmayacaktı.

– Hocam bir de şu var. Nâzım Hikmet'in şiirinde, özellikle "Kuvayi Milliye"de Kemalizmin öne sürdüğü bazı yanlışları ya da çarpıklıkları doğru olarak sunması var. Örneğin, Çerkes Ethem Olayı'na bakışı var. Bu konuda neler söyleyeceksiniz? "Kuvayi Milliye"yi yazarken resmi görüşü çok fazla sorgulamadığı söylenebilir mi?

– Şimdi, cumhuriyetin oluşum döneminde ortaya çıkmış pekçok olay ve sorun henüz bulanıklığını üstünden atamadı. Bu belki de tarihçilerimizin ve topulumbilimcilerimizin yeteri kadar çalışkan ve iyi niyetli olmamasından geliyor. Cumhuriyetin ruhu ortaya konmadı. Bu yüzden Atatürk de ve Atatürk'le birlikte işgörmüş olan cumhuriyet aydınları da, ne yaptılar, ne yapmak istediler bu tam belli değildir. Bizler, biraz eski kuşaktan olanlar cumhuriyet ilkelerine sıkı sıkıya bağlıyızdır. Yani bizim için Atatürk, anılması gereken, alkışlanması gereken bir nesne olmaktan çok bir cumhuriyet aydını simgesidir. İmparatorluktan cumhuriyete geçişin simgesidir. O yüzden Atatürk denildiği zaman biz, cumhuriyet oluşunu hatırlarız ve cumhuriyeti cumhuriyet yapan güçlerin simgesini hatırlarız. Haklı olarak Nâzım Hikmet'de bu simgeye bağlılık gösterir, bu simgeyi belki bizlerin de yaptığımız gibi zaman zaman eleştiriyor olsa da. Cumhuriyet, Türk tarihinde, çünkü, çok önemli bir aşama noktasıdır ve ulusal devlet kavramına geçiş, ulusal devlet yaşamına geçiş böylece gerçekleşmiştir. Atatürk'ün bakış açısı doğrudan doğruya, yanılmıyorsam, 18. yüzyıl aydınlanmacılığının ve Fransız Devrimi'nin içeriğine yaslanır. Özgür birey, özgür toplum fikrine yaslanır. Tabii ki Atatürk'ün bir sosyalist olduğunu söyleyemeyiz. Ama Atatürkçü çerçeveden geçmeden sosyalist olunamaz Türkiye'de diye de rahatça söyleyebiliriz. O yüzden belki, ben de doğrusu iyi bilmiyorum, Çerkes Ethem Olayı'nın esası nedir, belki o konuda Nâzım Hikmet yanılmış olabilir. Ama genel olarak cumhuriyet ilkelerine bağlılığı bizim alkışladığımız bir yanıdır.

– Teşekkür ederiz.

ARTHUR RİMBAUD'NUN KOMÜNCÜLÜĞÜ

Yakup ŞAHAN

Gazetelerden öğrendiğimize göre A.Rimbaud'nun 100. ölüm yılı dolayısıyla Fransa'da ve daha başka yabancı ülkelerde çeşitli ve bol yayın yapılmış; buna koşut olark ülkemizde de şairin iki baş yapıtının, *Cehennemde Bir Mevsim* ile *İlluminations*'larının çevirisi yanı sıra, *Varlık, Gösteri* ve *Cumhuriyet Kitap* gibi dergilerde coşkulu değerlendirme yazılarının yayınlandığını gördük.

Daha önce, 1988'de, *Karşı* dergisinin 23. ve 24. sayılarında; sonra da, 1990'da, 38. ve 40. sayılarında, *Kentsoylu Makyajı Silinmiş Rimbaud* başlığını taşıyan bir sunuş yazısıyla, Fransız yazınbilim adamı Etiemble'in, *Seçilmiş Sayfalar: Rimbaud* adını taşıyan bir tanıtma kitabını dilimize çevirip okuyucularımızın ilgisine sunmuştuk. Amacımız, şairin adı çevresinde yaratılmış olan Rimbaud mitosu üzerinde bir kez daha nesnel bir biçimde düşünme fırsatını yaratmaktı. Şu sıralarda şair üstüne çalakalem yazılanlara bakıyorum da, bizim bu çalışmamızın Rimbaud sevdalılarının hiçbirinin gözüne iliş-memiş olduğu görüyorum. "İlân-ı aşk"larını habire okumaktalar. Belki de haklıdırlar: İnsan sevdiğinin üstüne toz kondurur mu hiç!

Bu kez, şairin 100. ölüm yıldönümü dolayısıyla da sanatı üzerinde durmaktan çok, sevdalılarının tutum ve davranışları üstüne eleştirel birkaç yazı yazmayı düşündük; bakalım ne olacak? Çünkü, övgülerde o denli ileri gidildi ki, son olarak dilimize çevrilen o iki kitap, genç şairlerimize "kutsal kitaplar" gibi sunulmaya kalkışıldı! Bu kitaplarla hesaplaşmanın, şiir yazmanın ve şair olmanın *olmazsa olmaz koşulu* gibi gösterildi!

Dediğimiz gibi, bu şair çevresinde öylesine bir mitos yaratılmış; kişiliği öyle değişik kalıplara dökülmüştür ki, bu kalıplardan çıkan kişilerin her birinin, gerçekten Rimbaud olup olmadığını, gerçek kişiliğini gösterip göstermediğini kestirebilmek artık bir sorun olmuştur; şairin asıl kişiliği yitip gitmiştir. Nitekim Fransız eleştirmeni E. Noulet, bu durumu gördükten sonra, kendi deyişiyle, "Rimbaud'nun o anlaşılmaz kişiliğini biraz unutmayı göze alarak", yani bu kişilikle uğraşmayı bir yana bırakarak, şairi kendi yapıtında aramanın en doğru yol olacağı kanısına varmıştır: "Bence gerçek eleştiri, metinle başlar, Yalnız o saftır, temizdir. Yalnız o her şeyi açıkça söyler".[1] Aslında bu, bilindiği gibi, modern eleştiri yöntemlerinden biri, yapısalcı yöntem.

Durum böyle olduğu halde Rimbaud, mitosunun büyüsünden bir türlü kendisini kurtaramayan kimi yazarlarımız ve genç ozanlarımız, şairin kişiliği çevresinde fanatik süpekülasyonlar üretmeyi hâlâ sürdürüp gidiyorlar. Yukarda adı geçen dergilere bakabilir isteyen bu konuda. Nitekim, Varlık dergisinde (No: 1008), Kâhin Rimbaud başlıklı yazısında Sayın çevirmen Özdemir İnce, şairin siyasal kişiliği üzerinde duruyor ve "ülkemizde Rimbaud üzerine yazı ya da önsöz yazanları, I) onun Paris Komünüyle ilişkisinden; 2) toplumsal görüşlerinden; 3) hazırlamış olduğu sosyalist anayasa tasarısından; 4) burjuva toplumuna olan nefretinden kesinlikle söz etmezler" diye yakınıyor; oysa, 5) polisin gizli raporlarına göre Komün sırasında gönüllüler arasında bulunduğunu; arkadaşı E. Delahaye'in onun Komüne katıldığını ve Verlaine'in de Babylone kışlasında Komüncülerle birlikte kaldığını söylediklerini; 6) düzenli şiirleri arasında ilerici, devrimci düşüncelerin, duyguların öne çıktığı bir çok şiiri bulunduğunu; 7) *İlluminations*'ları Komün gerçeği yok sayılarak bir yere oturtmak, anlamak olanağı bulunmadığını ileri sürüyor.

Şimdi elimizdeki kıt olanaklarla bu savları sırasıyla irdeleyelim:

1) *A. Rimbaud'un Paris Komünüyle ilişkisi.*

Şairin Komün hareketiyle ilgili olarak yazmış olduğu varsayılan üç şiir üzerinde çok duruluyor.

Birincisi: *Les Mains de Jeanne Marie*- Jeanne Marie'nin Elleri'.

"1870 Fransız-Alman savaşı ve İmparatorluğun çöküşü ile birlikte, Rimbaud daha sık evden kaçmaya başlıyor. 1871 Şubat'ında, Prusya askeri kuvvetlerince kuşatılmış bulunan Paris'e geliyor. Henüz on yedi yaşındadır. Komüncüler safında döğüşe katılmak istiyor, olmuyor, çok üzülüyor ve oturup bu şiiri yazıyor. "Böylece Komün hareketine karşı sempatisini açığa vuruyor. Jeanne-Marie, Versailles'lıların, 1871 Komün hareketi sırasında *petrolcü* (pet-

roleuse) adını verdikleri, Komün yanlısı, kundakçı kadınlardan biri".[2]

İkincisi: *Paris Cümbüşü* (Orgie de Paris). Şair burada "kanlı hafta"dan sonra Versailles'ın kazanmış olduğu utkuya karşı öfkesini ve nefretini dile getiriyor ve böylece Komün hareketine karşı sempatisini gösteriyor.

"Bu iki şiire gelinceye değin masum ve saldırgan olmayan benzekler (pastiches) yazagelen genç şair, bundan böyle başkaldırıya geçer ve baş kaldırısı her şeye ve bütün şiire dek uzanır: Kiliseye karşı yergiler yazar, Parnasse okulunu alaya alır. Düzyazım şiir dönemine girdiğinde de bu yazmış olduğu şiirlerin tümünü yok saymak ister."[3]

Üçüncüsü; "Tufandan sonra-Après le Déluge" şiiridir. Bu şiir *Illuminations*'larda yer almaktadır. *Antoine Adam*'ın yorumuna göre, Fransız-Alman savaşı ve Komün hareketi bunalımından sonra Fransa'daki sosyal yaşamı betimler: "Toplumsal yaşam iyice durgunlaşmıştır, her türlü yaşam biçimi altüst olmuştur. Ama bir süre sonra, sükunet yine geri döner. Şair insanların yaşama yeniden sarıldıkları bir dönemi birkaç çizgiyle betimler. Ne var ki, bayağılık, çirkinlik, dalaverecilik çok geçmeden yeniden yerlerini alır. Dünya yeniden batağa girer."[4] Yorumcuya göre yine, bu şiir *"Illuminations*'lara bir çeşit giriş, onun izleklerinin bir özeti gibidir". Bu şiirden sonra 'genç' şair başını alıp ülkeyi terkeder, Alpleri aşar, daha sonra da İskandinav ülkelerine göçer. Böylece sanatını da noktalar.

Etiemble'e göre burada izlenen tarihselci yorum, çoğun anlayışlı olan bir A.Rimbaud yorumcusunu şaşırtabilir. Aslında burada söz konusu olan daha çok bir masaldır (fable)[5]

Şimdi bu üç şiire bakarak, A. Rimbaud'nun bir Komüncü olduğunu, Komün hareketine fiilen ve organik bir bağla bağlı bulunduğunu öne sürmek bilmem ne derece doğru olur. Bize kalırsa, o bir Komüncü değil, sadece bir Komün sempatizanıdır. Onda bir Komüncü kişilik görmek isteyenler, kendilerini onda görmek isteyenlerdir.

Bu konuda yararlanabileceğimiz iki kitap var elimde; bunlardan biri, Komün tarihi üstüne, 380 sayfalık bir kitap: La Commune; ikincisi, Komün sırasında yayınlanmış resmi belgeleri, Komün yanında ve karşısında yer alan, tavır koyan yazar, şair ve siyaset adamlarını içeriyor: Paris Komünü;[7] bu da 299 sayfa. Birincisinde A. Rimbaud'nun adı yalnız iki kez geçiyor. Paris Cümbüşü'nden bir dörtlük var 22. sayfada:

Seni böyle kirlenmiş görmek acıysa da,
Hiçbir kentten bu kadar iğrenç bir yara
Açılmadıysa da bugüne dek Tabiatın bağrında,
Gene de güzelsin Paris, daha da güzelsin!

Ancak bu alıntı A. Rimbaud'nun Komün hareketiyle ilgisi dolayısıyla değil, Paris kentinin 1840'lardan başlayarak 1871'e geçirmiş olduğu değişiklikleri ve yaşamış olduğu çalkantıları betimlerken bir çizgi olarak alınmıştır asıl metne. Şöyle ki: "Daha 1846'da, Baudelaire Sue ve Balzac'ın Paris'inde modern yiğitliğin bir kanıtını ve doğrulanmasını buluyordu. (O zarif yaşantı tablosu, büyük bir kentin yeraltı dünyasında dolaşıp duran binlerce kişinin kararsız yaşantısı, katiller ve sokak kızları, La Gazette des Tribunaux ve Le Monitor yiğitliğimizi görebilmek için sadece gözümüzü açmamızın yeterli olduğunu göstermektedir.)

'1871'de Rimbaud da işte bu dörtlüğün alıntılandığı Paris Cümbüşü şiiriyle başkenti selamlayacaktır."

47. sayfada ise, o sıralar A. Rimbaud'nun içine düşmüş olduğu âlem betimleniyor: " O dönemde yalnız roman değil, şairleri de okuyan orta düzeydeki aydınlar, sosyal yaşantılarında beğenilerine uygun bir şey bulamıyorlardı artık. Teknik incelikler sergileyen Parnass okulunu izlemiyorlardı; kitleleri her zaman her şeyden çok ilgilendiren kişisel edebiyatın mahkum edilmesi hoşa gitmiyordu. Düşünsel karamsarlığı ve antikiteye sıkı bağlılığıyla Leconte de Lisle, Batı düşüncesinin bir dekadansını simgeliyordu. Batı, öte yandan Doğu'nun bayıltıcı kokularına kendini kaptırmıştı. Doğu'nun şairleri ve bilgeleri, sayısız çevirileriyle ortalığı sarmıştı. Doğu hayranlığı, ruh çağırıcılık (spiritisme) yeni bir atılımla toplumu sarmıştı; Paris sosyetesinde ve hatta Tuilleries sarayında geceleri hoş âlemler yapılıyordu. Bu tutkuyu herkesten çok yaşamış olan Rimbaud, birkaç yıl sonra: (O sıralar, kabaca bir tembellik düşü yaşadım' diye yazacaktır.)"

La Commune gibi koca bir cildin Rimbaud'ya değinmesi işte bu kadar, hem de bu çizgide. Düşündürücü değil mi?

İkinci kitapta, *Paris Komünü*'nde ise, çevirisini *Atilla Tokatlı*'nın yapmış olduğu *Paris Alemleri* (ben Cümbüş'ü diye çevirdim) (Orgie de Paris) şiiri var ve sunuş yazısında da şöyle deniyor: "Söylendiğine göre, on yedi yaşındayken, Komün sırasında, birkaç gün Paris'te bulunmuş. Ama buna dair hiçbir delil yok."

Aynı kitapta (s.88), 'Komün dramının ortasında J.B.Clément, E. Pot-

GÖZLERİN İÇİN

senden ayrıyken
en çok gözlerini özlüyorum
hareli yuvarlağın içinde
haylaz çocukların
saklambaç oynadığı gözlerini

Hayriye ERSÖZ
İzmit, 15.09.1991

tier, Clovis Hugues, Louise Michel, A. Rimbaud, E. Carjat, Burtal, Charles Keller ve Brissac gibi şairler *kendi* (vurgu benim, Y.Ş.) nefret, kin ve sevinçlerini terennüm etmişlerdir" deniyor.

Tarih kitapları da böyle yazıyor ne demeli.

2) Rimbaud'nun sosyal fikirlerine gelince; bunu da A. Rimbaud yorumcusu Antoine Adam'dan bir alıntıyla yanıtlamaya çalışalım: "1870 öncesi yıllarda devrimci edebiyat, dünyadaki karışıklıkların tümünü, sözgelimi kadınların özgürleşmesini, köleliğin her türlüsünün kaldırılmasını ve aynı zamanda maddi dünya yasaları karşısında da insanın yine köle durumundan çıkarılması, dağınık bir biçimde işlenmekteydi. Rimbaud da işte bu sosyal iç-aydınlanması (illuminisme) içinde yetişmişti. Yaşamış olduğu deneyin anlamı, kişiliğiyle ölçülemeycek kertede kendisini aşıyordu."[8]

Bir şey ekleme gereğini duymuyorum buna.

3) A. Rimbaud'nun "sosyalist anayasa tasarıları "kurması da bence gülünç bir iddia, bir uçurtma; ütopist sosyalistleri bile daha yeni yeni okumaya başlamış, *Komünist Manifesto*'dan ve büyük bir olasılıkla dünyadaki sosyalist kaynaşmadan habersiz, hiçbir hukuk nosyonu olmayan, üstelik tüm değer yargılarının karşısına çıkan, geçim derdi nedir bilmeyen bir yeniyetmenin sosyalist bir anayasa kurabileceği, bilmem nasıl düşünülebiliyor!

4) "Burjuva toplumuna olan nefretinden söz etmezler kesinlikle" diye yakınılıyor. XIX. yy. içinde burjuva toplumuna nefret duyguları beslemeyen, aklı başında, dürüst bir insan kalmış mıydı sanki! Bu dönemin edebiyatı burjuva toplum düzenini sömürücülüğü, acımasızlığı ve insandışılığı üzerinde yoğunlaşmış değil mi? Bu durumda, A. Rimbaud'nun bu duygusunun ne özgünlüğü vardır kayda değer?

5) "Polisin gizli raporlarında adı geçiyor; arkadaşları, onun Komüne katıldığını söylüyor"muş; hep rivayet bunlar, Rimbaud mitosunun serpintileri. Nerede, ne zaman, ne yapmış bilen yok!

6) Düzenli şiirleri arasında ilerici, devrimci düşünce ve duygular var" deniyor. Önemli mi? Bakın A. Camus ne diyor: "Rimbaud'nun dehası, onun Charleville'de yazmış olduğu ilk şiirlerindeki haykırışlarda değildir"[9] Eleştirmen Etiemble de şairin ilerici düşünceleri için şu saptamayı yapıyor: "Rimbaud söz konusu olduğunda, yeni düşünceler karşısındaymış gibi ağzı açık kalmaya bir sebep yok. XIX.yy. boyunca hemen her yerde karşılaşılan düşüncelerdi söyledikleri aslında."[10]

Demek ki, bir mitos heyecanı var bu savda da.

7) "*Illuminations*'ları Komün gerçeği yok sayılarak bir yere oturtmak, anlamak olanaksızdır" savı da bana sağlam görünmüyor.

İlkin, adı üstünde, *Illuminations*'lar, yani tanrının esinledikleri, gizemci (mystique) bir sanat yapıtı; üstelik, bir şairin öz yaşamını, bireysel öyküsünü anlatan bir şiir; oysa Komün, gücünü, esinini tarihsel, sosyal bir gerçeklikten, bu gerçeğe dayalı siyasal bir inançtan alan, sınıfsal bir devrim hareketi; dolayısıyla, onun anlaşılmasını tümüyle Komün gerçeğinin bilinmesine bağlamak ne derece doğru olabilir; Sonra az önce de belirttiğimiz gibi, bu yapıtta Komünü çağrıştıran hemen hemen bir tek şiir var: *Tufandan Sonra.* Oysa bunun da Komünle ilintili olduğu sadece bir yorum olup, tartışmaya açık bulunmakta. Öyle sanıyorum ki, Sayın Ö. İnce'yi bu savı ileri sürmeye iten de yine bu yoruma inanmış olması. Bu yorumun irdelenmesi daha önce yapmış olduğum için, burada onu yinelemeye kalkışmayacağım. Bunun yerine, *Illuminations*'lar üstüne başka bir saptamaya, Alexandre Micha'nın saptamasına değineceğim: "Rimbaud, özellikle İlluminations'larda sözcüğün kökensel anlamında bir şairdir; diyeceğim, duyular-üstü (suprasensible) bir dünyanın kurucusudur; kimi zaman aralarında hiçbir bağ bulunmayan ama, yanında bizim dünyamızın bir yansı gibi kaldığı bir evreni bize açıp gösteren görüleri (visions) gözlerimiz önüne seren büyük bir ustadır (demiurge), Bilginlerin çocuksu mantığına sığmayan bu gizemli dünyayı kendine mal edebilmek için, şairimiz sanrıya verir kendini.(11)

Şimdi böylesine gizemci bir şiirle Komün hareketinin kanla, canla yazılan gerçekliği nasıl bağdaştırılabilir bilemem. Burada da yine A. Rimbaud mitosunun bir serpintisini sezinliyor gibiyim ben.

Bütün bu saptamalardan özetle şu sonuca varabiliriz: Rimbaud organik bir bağla Komün hareketine bağlanmış değildir; hareket içinde, herhangi bir eyleme katıldığı,resmen herhangi bir görev almış olduğu saptanmamıştır; çağının ilerici ve devrimci fikirlerini tutmuş olsa bile, hareketin gelişim üzerinde büyük bir etkisi olduğu; sözgelimi, kitleler üzerinde, Komün şairlerinden bir *Eugene Pottier* kadar etkili olduğu ve davaya kendini adamış olduğu söylenemez; Çünkü Komün'den olanların ya da Komün'ün sempati duyduğu kimselerin hepsinin kurşuna dizilmeleri emri'nin verildiği[12]; "sokaktaki birinin (İşte bir komüncü!) diye ihbar edildiğinde, o saat kurşunlandığı"[13] ve her yerde muhbirlerin karınca gibi kaynaştığı bir dönemde sivrilmiş, etkili ve etkin bir A. Rimbaud sağ kalamazdı. Dolayısıyla o, 19. yy. *Fransa*'sındaki o müthiş toplumsal kaynaşma içinde kısa bir süre, bu işçi hareketine sıcak bakmış, bir iki şiiriyle de sempatisini göstermiş, yeniyetmelik yaşında başkaldıran genç bir ozandır. Bir delikanlıya yaraşan da budur zaten an azından.

---

1) E. Noulet, Le Premier visage de Rimbaud, 1963. Paris. Alıntı: Karşı dergisi, No: 40, s. 21.

2) Etiemble, Pages choisies: Rimbaud, s.10. Librairie Larousse.

3) AGY., s. 10

4) AGY., s. 47

5) AGY., s. 47

6) Albert Olivier, La Commune, İdées y. Paris, 1939.

7) G. Baugin - A. Adamov: Paris Komünü, çev. Atilla Tokatlı ve Galip Üstün, s. 210, Ağaoğlu yay. 1968.

8) Karşı dergisi, no: 40, s.19.

9) A. Camus, Başkaldıran İnsan, s. 92. Çev. Tahsin Yücel, Varlık y. 1967

10) Etiemble. Karşı dergisi. No: 40, s.19

11) Alexandre Micha, Verlaine et les poètes symbolistes, s.45, librairie Larousse.

12) Paris Komünü s. 209

13) AGY. s. 207.

ŞİİR GÜNDEMİ

Sennur SEZER

Dosyalarınız önümde. Tek tek okudum şiirlerinizi. Kimilerini üçbeş kez. Notlar aldım. Sonra sizlere neler söylemem gerektiğini düşündüm. İstedim ki, söyleyeceklerim hem hepinize seslensin. Hem tek tek "size".

İnsan biriciktir biliyorum. Hiçbir hayat, bir başkasına benzemez. Toplu yaşanan yerler (kışlalar, okullar, yatakaneler, tutukevleri, mapusaneler) insanları bir örnek sayılar durumuna getiremez. Bu yüzden, duygularımızı da biricik sayarız. Bir bakıma haklıyız. Sonra yazdıklarımızı biricik saymaya gelir sıra. Şu gökyüzünün altında söylenmemiş söz kalmadığını anımsamayız.

İnsanın biricikliği, yaşananların birbirlerine benzemezliği şiirimizi "biricik" saymamıza yetmez. Şiir, yetkin olmak zorunda. Duygularımızı, düşüncelerimizi aktarırken "alışılmış", "bilinen" olmamalıyız. (Bu, şiir adına, duyulmamış sözcükler söylemek, yadsınacak dizeler kurmak demek değil. Bilinen sözcüklerle, yeni bir biçimde aktarabilmek söylemek istediklerimizi. "Bizim" olanı "tanıdık" kılmak. Ya da paylaşmak).

Şiir yazmak, bir iş. Bir uğraş. Bir zenaat. Sanat olması için zenaat aşamasının geçilmesi gerekli. Yüzyıllardır Türkçeyle yazılmış şiir sayısını düşündüğünüzde, "yeni" bir insan oluşu sürmese, bil ki ilk yazılan şiirlerle de gelebilirdik bugüne.

Şimdi, şiir yazan arkadaş. Biraz gerçekçi olup düşünelim. Neden şiir yazıyor ya da yazmak istiyoruz?

Eğer şiirin, duyguları en kolay anlatma yolu olduğuna inanıyorsak... Hemen cayalım.

Şiir para kazandırmaz. (Bildiğinizi sanıyorum) Ün... Çok zor. Bu ünün, çağdaş anlamda bir yararı da yok. Bir halı dokumak kadar emek ister, bir şiir (Bazen bir dize). Sonucun olumlu olacağı da kuşkulu.

Ama yine de şiir yazmayı istiyorsanız. Hani arkadaş toplantılarında okumak, bir sevgiliye göndermek, bir mektuba son söz olsun diye değil... Şiir olsun diye, uzun, yorucu bir çalışmaya başlamak zorundasınız. Bu çalışma, iyi bir şiir okuru olmanızı sağlar, iyi ozan olamasanız da.

Ozan olmayı denemek, ömrün sonuna varacak bir maratona başlamak demek. Üstelik bu maratonda, yalnızca kendinizle yarışacaksınız. Kendinizden önce neler yapıldığını bileceksiniz. O şiirleri çözümleyecek, sözcüklerin kullanışını irdeleyecek, bir şiiri okur olarak okumanın keyfini bile yitireceksiniz. Dünyaya ozan olarak bakmayı öğreneceksiniz. Her durumu, her sözü "bu nasıl anlatılır" diye izleyeceksiniz. Beğenmediğiniz bir sözü, bir dizeyi, bir şiiri (Yalnız dünya görüşünüz, duygularınız yüzünden değil) söylenişiyle, istifiyle eleştirebileceksiniz. Bir şiiri, hep, "ben nasıl yazardım" diye okumaktan "ne güzel yazılmış" diye kıskanmaktan uykularınız kaçacak. Okumak, yazmak için zamansızlıktan yakınmayacaksınız.

Bütün bunları yaparken, fildişi bir kuleye de çekilmeyeceksiniz. Hayatın içinde kalacaksınız. (Başka bir işe bunca zaman ayırsanız neler kazanacağınız da gelmeyecek aklınıza).

Bir ozan adayı, işe başlarken iyi bir donanım edinmek zorunda. İlk malzemesi sözcükler...

SÖZCÜKLER

Şiir günlük sözcüklerle yeni şeyler söyleme sanatı diye de tanımlanabilir. O yüzden geniş bir sözlüğünüz olmalı. Belleğiniz de. İlk zamanlarda bir not defteri tutabilirsiniz. Bunu kendinizi sınamak için yapmanızı öneririm. Bir duyguyu anlatmak için kaç sözcüğünüz var.

Diyelim gücenmek duygusu. Gücenmek, kırılmak, burulmak, darılmak... Ya mavi; boncukmavisi, havai mavi, süt mavisi, camın kırık yerindeki mavi, cam göbeği, deniz rengi, çini mavi...

Kırmızı deyince neler geliyor aklınıza= alev rengi, kor rengi, nar çiçeği, gelincik, al, bayrak rengi, kan, kızıl kor.

Kaç kuş adı biliyorsunuz= çobanaldatan, kartal, güvercin, kumru, yusufçuk, kuğu, kırlangıç, bülbül, serçe, kanarya, saka, hüthüt, baykuş, şahin, tavuskuşu.

Ya çiçekler. Yalnız adlarını değil özelliklerini de.

Kısacası, yeryüzüne nice canlı varsa, nice renk, nice davranış adını bilmelisiniz. Özelliklerini. Sözcükle olmasa da "tarif edeceksiniz". Diyelim kara bir gelincik, dedi-

niz. Bunu bilerek söylediğinizde, gelinciğin görülmemişliği duyulur dizelerinizde. Kokusuz bir ortanca çiçeğini, acı kokulu, sonbahar çiçeği kasımpatı ile karıştırmayın. Sözcüklerin kendi tarihleri çağrışımları vardır. Ortak çağrışımlardan yararlanarak yeni çağrışımlar yaratacaksınız.

Sözcükleri biriktirirken, yıpranmış olanları işaretleyin.

Güvercin, güneş, aydınlık gibi belli çağrışımları olan sözcüklerden olabildiğince kaçınmalısınız. Bu sözcükler ya çok kullanıldığından, ya da daha önce çok güzel kullanıldığından eskimiş yıpranmıştır. Dizenizde kullandığınız "ak güvercin" sözcüğü Hasan Hüseyin'in "Kelepçemin karasında bir ak güvercin" dizesini çağrıştırıyorsa, bu sizin yararınıza değildir. Şiirinizin de zararınadır.

Dilimizin büyük ustası Fazıl Hüsnü Dağlarca, "Her ozanın bir sözlüğü olması gerektiği"ni vurgulamakla kalmaz" Her ozanın her şiirinde başka bir sözlük kullanması gerektiğini" de söyler. Unutmayın her ozan sözlüğünü kendi kurar. Kimi kengerler, kekikler kuşburnu ve böğürtlenlerle. Kimi "gökdelenler, asansörler, merdivenlerle".

Sözcükleri biriktirmek, sözlüğümüzü yenilemek, yıpranmış sözcüklere yüzvermemek sonunda bizi sözcüklerin "benzetmeler" "eğretilemelerle" kullanılmasına götürür. Eğretilemeler, şiirde gereğinden çok kullanıldığında okuru boğar.

Örnekleyelim:

Bir ürpertiyi anlatmak istiyoruz. "Yaz ortası üşümek" diye bir dize kurduk, bu eğretilemeyi üstüste ve çoğaltarak kullanmanın dizenin gücünü düşüreceğini bilmek zorundayız.

Benzetmelerde aynı tuzak var.

"Akşam bir çocuk gibi geldi odama" dizesindeki benzetmeyi güzel sayalım. Bir sonraki dizede "Özlem bir çocuk gibi geldi odama" demek, eğer şiir gerektirmiyorsa, bir buluşu harcamak olur.

Bugünlük şiir üstüne ortak düşündüklerimizi özetleyelim. Şiir, tüm sanat dalları gibi bir soyutlama sanatıdır. Dil de bir soyut varlıktır. Dil, düşüncenin var olduğu ülkelerde, başka yüzler de taşır. Dağlarca'nın "Bir ülkede dilin bir yüzü varsa o ülkede düşünce yoktur" sözü üstüne düşünelim.

Dilimizi zenginleştirmek, için çok okumamız gerek, çok resim görmemiz, heykel seyretmemiz... Film izlememiz ve sözcüklerimizi yazarak denememiz. Birbirlerine uygunluğu, sesi, çağrışımları açısından. Birbirleriyle ilişkili kavram ve adları da iyi bilmeliyiz. Divan şiirinde "tenasüp" diye bir söz sanatı da vardır. Onu tartışmadan keselim sözü.

Kolay gelsin.

KAYNAK YAYINLARI

KAYNAK YAYINLARI

Nuruosmaniye Cad. 19/3 Cağaloğlu-İstanbul Tel: 513 83 52-53

İSMET ZEKİ EYÜBOĞLU

Türk Şiirinde

TANRIYA KAFA TUTANLAR

Türk Şiiri'nde, özellikle Tanrı karşısında, insanın durumunu genellikle Divan Şiiri dışında kalan ozanlar ele almışlardır.
Diğer ozanlar da insan bir bölünmüşlük, darmadağınıklık içindedir. Bu kitapta incelenen ozanlarda ise, insan bir varlık olarak, kendini Tanrı karşısında tutabiliyor. Ben de "varım" diyebiliyor. Bölünmüşlükten kurtuluyor. Tanrı karşısında bir bütün olarak duyuyor kendini.
Özünde Tanrı'lık bir gücün yaşadığına inanıyor.
Ozan, benimsediği, inandığı Tanrı'yı kendi özünden yaratmış, onun soluduğunu soluğunda,
sıcaklığını sıcaklığında duymuştu.
Bu şiirin Tanrı'sı insan bakışlı, ışık gülüşlü bir Tanrı'dır. Boşlukların ötesinden insan yüreklerine korku salan gözü kanlı, eli bıcaklı Tanrı değil.
Türk Şiiri'nde insanı, bir değerler varlığı olarak Tanrı karşısına koyan işte bu kitapta incelenen erkişilerdir.

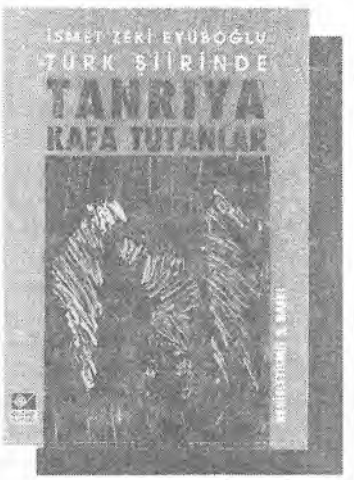

Çıktı

13.000 TL. (KDV Dahil)

Ödemeli gönderilmez.
Adres: Nuruosmaniye Cad. 19/3 Cağaloğlu/ İSTANBUL TEL:513 83 52/ 53

SIĞINMACI KADINLAR VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Maria SIEMENS
Çev: Sencer BAŞAT

Birleşmiş Milletler Komisyonu'nun 1988 Eylül ayı istatistiklerine göre, dünya genelinde bulunan 13 milyon sığınmacının çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır.

Sığınmacıların sorunlarını ele alan yapıtlarda "sığınmacı kadın" olgusu çok az işlenmekte ve/veya gözardı edilmektedir. Böylece "sığınmacı kadınlar tarihi"nin ortaya çıkışı da ertelenmektedir. Günümüzde, sığınmacı kadınların özgün sorunlarına (cinsel şiddet, uyum sağlama, barınma, danışma, din, eğitim, psikoloji, aile vb.) uluslararası boyutlarda ve ortak bir çözüm üretmeye çalışan kuruluşlar bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler Komisyonu'na bağlı olarak çalışan "Sığınmacılar Yüksek Komisyonu" (UNHCR: United Nations High Commissioner For Refugees) bu kuruluşlardan biridir. Ocak 1951 de geçicl (1968'de sürekli) olarak kurulan UNHCR 21 üyeli bir yönetim yapısı içinde görevini sürdürmektedir.

UNHCR, Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı'nın (1975-1985) bitiminden sonra "kadın sığınmacılar" konusunu daha planlı ve programlı izlemeye başlamıştır. 1984 yılı başından beri de, merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde bulunan "Sığınmacılar" (Refugees) isimli aylık dergiyi İngilizce, Fransızca ve İspanyolca olarak yayınlamaktadır.

1988'de 2000'den fazla kayıtlı personeli ve dünya genelinde 100 şubesi bulunan UNHCR, üç temel amaç çerçevesinde çalışmaktadır:

1. Sığınmacıların haklarının korunması ve güvenliklerinin sağlanması

2. Sığınmacıların sorunlarına kalıcı çözümler getirmek amacıyla gönüllü bulunması, parasal kaynakların sağlanması ve yerleşim merkezleri kurmak amacıyla projelerin düzenlenmesi,

Devletler, hükümetler ve hükümet-dışı organizasyonlar (NGO: Non-govermental Organizations) bağlantı kurmak ve ortak çalışmalarda bulunmak amacıyla kongrelerin düzenlenmesi.

3. Sığınmacıların kendi aralarındaki iletişim ve işbirliğini arttırmak amacıyla kurslar ve eğitim programlarının yapılmasıdır.

1954 ve 1981'de Nobel Barış Ödülü'nü iki kere alan UNHCR çalışmalarını 80'den fazla ülkede devam ettirmektedir.

SIĞINMACI KADINLARIN KORUNMASI

1960'ların başlarında, II. Dünya Savaşı'nda sığınmacı olan 40 yaşındaki bir Amerikan kadını üniversiteye gitmeye ve tarih okumaya karar verdi. Mezun olduktan sonra, bir doktora programına girdiğinde, kendisine standart bir soru soruldu: Bu çalışmaları neden yaptın? "Kadınların tarihte yeralmasını istiyorum" cevabını verdi. Onun gibi kadınların günümüzde kadına artan ilgide ve kadınların toplumdaki konumuyla ilgili bütün gelişen konularda sorumlulukları bulunmaktadır.

Dünyadaki 13 milyon mültecinin çoğunluğunu kadınlar ve kızlar oluşturur. Bununla birlikte sadece son zamanlarda sığınmacı kadınlar, sığınmacılar tarihinin bir parçası oldular.

Avrupa Parlamentosu'nun Nisan 1984'te benimsediği bir karar, - yaşadıkları toplumun örf ve adetlerine karşı çıkmalarının bir sonucu olarak- acımasız ve insanlık-dışı davranışlarla karşı karşıya kalan kadınların durumuyla ilgilidir. Sığınmacı tanımının anlamı içinde, bu durumdaki kadınların "belirli bir sosyal grup"a ilişkin olarak görülebileceği düşünüldü ve hükümetlerden bu durumdaki sığınmacıların konumuyla ilgili, 1951 Konvansiyonunun ve 1967 protokolünün uygulanması istendi.

Kadın haklarının tanınmasında ileri bir girişimi betimleyen bu öğüt; kadınların kendi bireysel bütünlüklerini ve hayatları üzerindeki özgür kontrolü sağlamayı amaçlar. Bununla birlikte, 1951 Konvansiyonuna im-

za atan devletlerde, bu açıklamanın benimsenmesi hakkında sağlanan görüş birliği henüz yoktur. Oysa ki bazı hükümetler, bu tür durumlardan kaçınan kadınların, sığınmacı konumlarını kabul ederler. Diğerlerinin inancına göre böyle bir yaklaşım, sığınmacı tanımının gereğinden çok geniş bir açıklamasını gerektirmektedir. Hâlâ diğerleri, sosyal geleneklerin dışına çıkma olayına, çok ince bir yargılama içerdiğini düşünerek, uygulanması zor bir kavram olarak bakıyorlar. Bu durumdaki kadınlar, resmi sığınmacı olarak tanınmasa bile, onlara yine de bazı insancıl ülkelerin topraklarında uygun bir konumla kalmaları izni verildi.

Bunun ötesinde, UNHCR (*) yönetim komitesi 1985'deki 36'ncı oturumunda konuyu tartışarak, – UNHCR ve imza atan devletler için birçok öğütle birlikte- sığınmacı kadınlar adına bir karar benimsedi. Alt komitenin, sığınmacıların uluslararası korunması hakkındaki tartışmaları sırasında, uluslararası sığınmacıların araç ve gereçlerinin genelinde standartlar belirlenirken "inter alia" (**) tanınarak, sığınmacı kadınlara ve erkeklere eşit olarak uygulandı. Sığınmacı kadınların karşılaştığı özel korunma problemleri hesaba katılmadı. Sığınmacı kadınların ve kızların karşılarına çıkabilen tipteki şiddet türü, koruma kaygılarının çerçevesini genişletmektedir. Bu yüzden açıktır ki, UNHCR ve uluslararası katılım eliyle geleneksel olarak ele alınan koruma nosyununun, sığınmacı kadınların deneyiminin ışığı altında tekrar tanımlanmasına gerek vardır. Sonraki UNHCR yönetim komitesi toplantıları, sığınmacı kadınların korunması konusunu belirtmiştir.

Çözümler gruplara göre değişebilir. Herşeye rağmen gereksinmeler büyük bir hızla artıyor ve hala sorunların tamamıyla anlaşılabilmesi için çok yol alınması gerekiyor.

Merkez ülkelerde bile, kadınlara yapılan saldırılar ve ırza geçme olayları -bilgi edinmek amacıyla- bir işkence metodu olarak kullanılageldi. Değişik politik veya dinsel grupların arasındaki uyuşmazlıklarda, kadınlara uygulanan cinsel şiddet; toplumun bütün kesimlerine yönelik bir saldırı veya aile üyelerinin yerleşim yerleri ve çalışmaları hakkında bilgi toplama biçimindeki anlamlarıyla kullanıldı.

Barınak aramak için geçilen sınırlarda, kadınlar özellikle saldırıya açık pozisyonlarda bulunmaktadır. Karayolları boyunca yapılan uçuşlara -seyrek nüfuslu veya milli otoritelerin kısıtlı kontrolle çalıştıkları, özellikle sınır bölgelerinde- kadınlar tecavüze uğrayabilir, kaçırılabilir veya başka cinsel kötülüklere uğrayabilir. Denizyolları boyunca yapılan uçuşlarda, aynı kadınlar sık sık tecavüz ve saldırılara karşı korumasızdırlar.

Kadın sığınmacılar aynı zamanda ağarlama merkezlerinde, kamplarda ve yerleşim yerlerinde, fiziksel şiddetten ve cinsel saldırıdan dolayı zarar görürler. Belirli şehirlerde konuşlanan sığınmacı kadınlar, kendilerinin ve çocuklarının geçimini sağlamak için, ayrıma ve önemi olmayan alçaltıcı işlerde çalışmaya zorlanmaktadır.

Cinsel Kötüye Kullanma:

Ek olarak, rapor edilenlerle gerçek olaylar arasında bile bir uyuşmazlık olabilir. Yalnızca önemli fiziksel -dışsal- sonuçlara yol açan olayların, ister istemez bilineceği çok açıktır. Kadınlar kendilerini cinsel şiddetin kurbanları olarak tanımlamak istemezler ve haber verme oranı kültürel değerlere bağlı olarak değişse bile kadının gelenekleri karıştırılır. Bu, bütün kadınlar için böyledir. Sosyal utanma duygusu ve suç işleyenlerin yapacağı misillemeler, belki de olağan bir çevredeki sessizliğin en büyük nedenidir. Sığınmacı konumundaki kadınların sık sık aile reisi olduğu ve bu yüzden çocukları büyütme sorumluluğuna katlandıkları yerlerde, nedenler: kadınları haklı çıkarmanın ötesinde, gizlice belirirler.

Hükümetler bu problemlere, gecikmeden dikkat gösterilmesi gerektiğinde görüş birliğindeler. Sığınmacı kadınların ve kızların -cinsel şiddet ve saldırıdan etkilenmelerine ya da fiziksel güvenliklerine yönelik korkutmalara karşı- güvence altına alınması amacıyla uygun önlemlerin alınması gerektiğine inanıyorlar.

Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi, çözümler gruplara bağlı olarak değişebilir. Gene de gereksinmelere karşı gittikçe daha çok duyarlı olunmaktadır. Özgül grupların problemleri tamamıyla anlaşılmadan önce, katedilecek uzun bir yol bulunmaktadır.

Refugees UNHCR
Sayı 56, Eylül 1988, Sy. 21-22

1) (*) UNHCR: United Nations High Commisioner for Refugees "Birleşmiş Milletler Sığınmacılar Yüksek Komisyonu"

2. (**) Inter alia: Sığınmacıların bölgelerini terketmek amacıyla yabancı otoritelerden aldıkları izin.

KİTAPSIZLAR KÜRSÜSÜ

Kadıköy Bitpazarındaki Fırat Kitap Galerisi bugüne kadar kitaplarını yayımlamayan, yayımlatamayan yazarlar/şairler için "Kitapsızlar Kürsüsü" kurdu.

Bu haftadan itibaren her çarşamba ikindi vakti, yazarlar/şairler Kitapsızlar Kürsüsü'nda yapıtlarını diledikleri gibi sergileyerek okuyabilecek ve okurlarla tartışabilecekler.

Yer: Yasa Cad. Üzerlik Sok.
No: 11/3 Kadıköy
Tel: 349 94 67

GAZETECİ-YAZAR MURAT ÇULCU ile "ÇAĞDAŞLAŞMA ve TAASSUP" ÜZERİNE SÖYLEŞİ...

Yusuf ÇOTUKSÖKEN

– Sayın Murat Çulcu, önce kendinizi kısaca tanıtır mısınız?

– 1950 yılında İstanbul'da doğdum. Lise yıllarında gazeteciliğe başladım. 1974 yılında *Tercüman* gazetesinde yayımlanan "İnsan Orman ve Sanayi" adlı inceleme ile Gazeteciler Cemiyeti'nin Birincilik Ödülünü aldım. Aynı yıl Savaş Muhabiri olarak Kıbrıs Barış Harekâtı'nı izledim. 1975 de *Tercüman* gazetesinin Avrupa baskılarında çalışmak üzere Almanya'ya gittim ve burada 1983 yılına kadar kaldım. *Hürriyet* ve *Milliyet* gazetelerinin Avrupa baskılarında köşe yazıları yazdım. 1983'de yurda döndüm ve *Son Havadis ile Sabah* gazatelerinde çalıştım.

1977'de Kıbrıs Barış Harekâtı anılarımı içeren "Harekat –1974"ü yayımladım. Daha sonra, Stephane Lauzanne'ın *"Hastanın Başucunda Kırk Gün Muharebe"* ve *"Teğmen H. Cemal'in Günlüğü"*nü Osmanlıcadan çevirdim. 1990'da *"Ermeni Entrikalarının Perde Arkası - Torlakyan Davası"*nı, son olarak da *"Osmanlı'da Çağdaşlaşma-Taassup Çatışması'*nı yayımladım. Şu sıralarda *"Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyet'in İlanı ve Lütfi Fikri Davası"* üzerinde çalışıyorum.

- "Osmanlı'da Çağdaşlaşma-Taassup Çatışması" (2 Cilt, Kastaş AŞ, İstanbul 1990) adlı olumlu çalışmanız geçen yılın son aylarında yayımlandı. Önce çağdaşlaşma ve taassup kavramlarını nasıl algıladığınızı öğrenmek istiyorum. Çünkü çok iyi bildiğiniz gibi bu kavramların tanımları, ideolojilere, bakış açalarına göre farklılık göstermektedir. Ayrıca birçok türü de var.

- "Çağdaşlaşma" ve "Taassup" kavramlarını genel ve soyut biçimde tanımlamaya çalışmanın bizleri, verimli sonuçlara ulaştırmak konusunda tatmin etmeyeceği, aksine sonu gelmez tartışmalar için bir polemik zemini oluşturacağı düşüncesindeyim. Şu soruyu soruyorum:

"Çağdaşlaşma ve tassup kavramlarının tanımı bize nerede ve ne için gerekiyor?"

"Nerede" sorusunu "güncel sosyal yaşamda" diyerek, "ne için" sorusunu da "gelişme için" diyerek yanıtlıyorum.

Oysa "güncel sosyal yaşamda" çağdaşlaşma ve taassup kavramlarından çok daha önemli ve yaşamsal bir başka kavram var: Özgürlük...

Çağdaşlaşma ve taassup kavramlarının, özgürlük kavramıyla temelden ilişkisi olduğuna inanıyorum. Zaten çağdaşlaşma ve taassup kavramlarının vurulacağı son ölçü de sanırım "özgürlük" kavramı olacaktır.

O halde öncelikle sorulması gereken sorunun "Özgürlük kavramının tanımı" ile ilgili olması gerekmez mi? Sanırım ancak bu temel kavramın tanımını yaptıktan sonra, özgürlük kavramı karşısında çağdaşlaşma ve taassup kavramlarını tanımlayabiliriz.

Bana göre özgürlük "Bireyin, bir başka bireyin de istediği gibi yaşamasını engellemeden, hukuk ilkeleri doğrultusunda istediği gibi yaşamasıdır."

Bu tanımdaki "hukuk ilkeleri doğrultusunda" sözcükleri gereksiz gibi görülebilir. Ancak özgürlüklerin çatışmadığı yerde, özgürlüklerin varlığından bahsedilemeyeceği kanaatindeyim. Çatışan özgürlüklerin hududunun ise "hukuk ilkeleri" doğrultusunda; zaman içinde en mükemmele ulaşmak yönünde kendini yenileyen hukuk ilkelerinin oluşturduğu kurallar doğrultusunda, saptanabileceği kanısındayım.

Şimdi önemli bir noktaya gelmiş bulunuyoruz.

Benim özgürlük kavramım, doğum ile ölüm arasındaki süreci kapsıyor. Daha ileri bir ifadeyle salt 'dünyevi yaşam sürecini" kapsıyor.

Eğer bir başkası "Ben yaşamı salt doğum-ölüm arası değil, doğum öncesi ve ölüm sonrasıyla bir bütün olarak algılıyorum" der ve kendine göre bu süreci kapsayan bir özgürlük tanımı getirirse, ona da saygım var. Ancak bu şahıs daha da ileri gider "Benim inançlarım doğrultusunda ibadet özgürlüğümü kullanmam, seni de doğum öncesi ve ölüm sonrası sürece inanmaya zorlamamı gerektiriyor" derse ortaya temel özgürlüklerden biri olan "inanç özgürlüğü" zemininde "özgürlük çatışmasını" getirir. Bu aynı zamanda inancın deneysel bilime baskı yapmasıdır ki yine "özgürlük çatışması" demektir. Ancak bu çatışma "benim özgürlük kavramım" çerçevesindeki bir "özgürlük çatışmasıdır..." Onun özgürlük kavramından algıladığı tanım ise benim ölçülerimde "tahakkümdür..." Ödün vermeksizin, başta hukuk anlayışı olmak üzere "külliyen"

farklı bir dünya görüşünü egemen kılmak için tesis edilen tahakkümün dayanağı ise hiçbir bilimsel ölçeği olmayan, körü körüne inançlardan kaynaklanan bir taassuptur.

Biraz daha netleştirmek gerekirse taassup, doğruluğu deneysel biçimde kanıtlanmamış inançların başkalarına kabul ettirilmesi amacıyla kurulmaya çalışılan tahakkümdür. Eğer inancın içeriğinde, inanç sahibi birey üzerinde inancın tahakkümü tesis ediliyorsa, o inanç, tahakkümün doğrudan kendisidir. Dolayısıyla o inanç, taassuptur.

Şimdi, "çağdaşlaşma" konusuna geliyorum.

Bana göre çağdaşlaşma, bireyin doğumla ölüm arasındaki süreçte sınırsız özgür yaşamına koşut olarak (sanırım bu sınırsızlığın sınırsız göreceli olarak daha önce çözdük) arzu, istek ve ihtiyaçlarını çoğaltması, bunların gerektirdiği üretimi sağlayabilmek için sınırsız teknoloji ve nihayet bilgiye yönelmesi , bunları elde edebilmek yeteneğine kavuşmasıdır. Sınırsız bilgi için temel gereksinim ise tabu ve taassuptan arınmış sınırsız özgürlüktür.

Bu sınırsızlıklardan herhangi birine (arzulara, ihtiyaçlara, isteklere, teknolojiye, bilgiye veya özgürlüğe) koyulacak herhangi bir kayıt, sistemin bozulmasına, hassas dengelerin sarsılmasına yol açar ki, o yapıda çağdaşlaşma olgusundan bahsedilemez. Kayıt koyanın niyeti de önemli değildir. Çok iyi niyetle koyulan kayıtlar da sistemin doğal yapısına müstebitçe yapılan herhangi bir müdahale ile eşdeğerli zarar verebilir.

Hemen söyliyeyim, bu bir başıboşluk sistemi değildir. Sistemin kendi disiplini vardır. Bu disiplin, sistemin doğrudan kendi oluşturduğu kurallardır. Olmazsa, olmaz kurallardır. Örneğin, sistemin zorlayarak oluşturduğu yazılı ve yazısız yasaları... Kendi ahlak anlayışı, vb...

İdeolojiler ve bakış açıları karşısında çağdaşlaşma ve taassup kavramlarına geline...

Ölçüleri koyduğumuzu sanıyorum.

Bu ölçelere vurulduğunda temel kavramlar karşısında ideoloji ve bakış açılarını sınıflandırmamız hatta sıfatlandırmamız mümkün olur gibi geliyor...

– Osmanlı Devleti'ndeki çeşitli başkaldırılar, saray oyunları, politik manevralar, vd. -kimi zaman iktidarın değiş(tiril)mesine yol açsa bile çağdaşlaşma-taassup bağlamlarında ele alınıp, bunların çatışması olarak değerlendirilmesi oldukça iddialı bir yaklaşım denemesi olmuyor mu? Osmanlı devlet düzenini niteliği (teokratik devlet düzeni), sanıyorum tarihbilimciler ile siyasalbilimciler arasında bugün de tartışmalı. Osmanlı devlet düzeninde "şeriatın bütün kurallarının uygulanmadığı" konusunda birtakım veriler de bulunmaktadır.

- Sayın Çotuksöken, doğrusu bu sorunuz beni kışkırtıyor.

İzin verirseniz sorunuzun ikinci kısımını ele alarak konuya girmek istiyorum.

"Osmanlı İmparatorluğu tam bir şeriat devleti miydi, değil miydi" tartışmasına girmeyeceğim. Sadece somut olgular üzerinde duracağım.

Osmanlı Devleti elbetteki klasik bir Arap/İslam devleti değildi ve olamazdı da... Zira Viyana'dan Asya içlerine, Rusya'dan Afrika içlerine kadar uzanan geniş bir alanı kapsıyor, bu alandaki çeşitli ırk ve dinden halkları kucaklıyordu. Bu tablo fiziki bakımdan bir "Roma İmparatorluğu" boyut ve görünümü veriyordu. Kaldı ki II'nci Bayezit'a kadarki süreçte devletin dini yoktu. Zira mutlak irade olan padişahın, dinsel bir sıfatı ve yetkisi yoktu. Padişah salt siyasal liderdi. Ne zamana kadar? Yavuz Selim'in Kahire'de Hilafeti almasına kadar...

Bu aşamada ilginç bulduğum bir olayı aktarmak istiyorum.

Memluk Padişahı sultan olduğu zaman, Hilafeti de alma olanağı bulunuyordu. Ancak bu sultan -hangi nedenle olursa olsun- Hilafeti almıyor, onu bir Abbasoğlu'na bırakıyor, kendisi sultanlıkla yetiniyordu. Böylece Memluk Devletinde uhrevi ve dünyevi liderlik ayrı kişilerin elinde bulunuyor, devlet üzerinde din siyaseti etkili olamıyordu.

Oysa Yavuz Selim -Mustafa Kemal'e göre hilafetin zelil bir adamda bulunmasını hazmedemeyerek- hilafeti kendi iradesine alıyor ve "Sultan / Halife" oluyordu. Böylece hem uhrevi hem de dünyevi lider oluyor, din ve devlet işlerini birbirinin içine sokuyordu.

Şimdi şu sorulara yanıt verelim:

• Sultan, peygamberin "ardından gelen" (halef) yani temsilcisi miydi, değil miydi? Kuşkusuz temsilcisiydi.

• Peygamberin vekili olan bu zatın devleti, peygamberin iletmiş olduğu hükümler dışında yönetmesi mümkün müydü? Elbette ki değildi...

• Bu hükümlerin kayıtlı bulunduğu yer neresiydi? Kuran'dı...

Yani, hem Osmanlı Devleti'ni İslami hükümlerle yöneteceksiniz, hem de "Bu sistem tam teokratik değildir" diyeceksiniz... Bu olmaz...

İşte zaten sorunuzun birinci kısmında belirtmiş olduğunuz devlet içinde başgösteren olayların arkasında gizlenen temel neden de bu tablo içinde yer alıyor.

Sultan / Halife, devleti dini hükümler doğrultusunda yönetirken ülkede barış hüküm sürüyor. Ancak çağdaşlaşma olgusunun getirdiği teknik üstünlükle silahlanmış Batı ordusu karşısında başarısızlıklara uğramaya başlayınca, çözüm aramak zorunda kalıyor. Kendisiyle kutsal kitap arasında tercümanlık yapan ulema ve nihayet şeyhülislama başvurup problemleri çözümleyecek formülleri soruyor. Ulema ve şeyhülislam işin içinden çıkamayınca çözümü başka odaklarda aramaya başlıyor. O zaman ulema ve şeyhülislam devlet içindeki konumlarının sarsılması, saygınlık ve prestijinin darbe yemesi endişesiyle gizli ve açık biçimde padişahı suçlamaya başlıyor ve ardından komplolar kuruluyor. Tabii bu kadar basit olmuyor bu iş... Yan aktörler, aktrisler de var... İşte harem ağaları, cariyeler, Galata'daki ecanip, tefeciler, Doğu ile Batı arasında ticaret yapar görünen bazı unsurlar vs. devreye giriyor -virüs vücutta... Sorun onu kaşıyarak açığa çıkartmak ve yaraya dönüştürmekte... İşte bu kısır döngü Osmanlıyı tasfiyeye kadar uzanıyor...

Ya çözüm?

Çözüm, Osmanlı toplumunun çağdaşlaşma sürecine girebilmesindeydi...

Yani Osmanlı vatandaşı bu dünyada yaşamaya, hem de özgür biçimde yaşamaya karar verecekti... Osmanlı

halkı bunu talep etmedi... Ettirilmedi değil, etmedi...

Eğer etmiş olsaydı, taassup içindeki zorba Patrona Halil, Sadrazam İbrahim Paşa'nın başını 'kadınları helva sohbetlerine dahil ederek onları sosyal yaşama sokuyor" bahanesiyle alamaz, üç gün mühlet verip Sadabad'ı yakıp yıkamazdı...

Genç Osman olayının özeti "mektepli-alaylı" kavgası, onun da dayanağı çağdaşlaşma–taassup çatışmasıdır.

Keza Deli İbrahim'in katli, III'üncü Selim'in katli, Abdülaziz'in ölümü de bu çatışmanın "variation"larıdır.

Dahası, 31 Mart olayı...

Milli Mücadele sürecindeki dinsel kökenli ayaklanmalar...

Üstelik bu çatışmayı, Cumhuriyet sürecinde de görüyoruz...

Fakat, eğer dikkatli bir gözle incelenirse tüm olaylar halkın dışında cereyan etmiştir.

Zira halk dediğimiz kitle, özgür bireylerden değil, kullardan oluşmuştu.

Kulların ise "yaşama özgürlükleri" tehlikeye düşmedikçe, özgürlük talepleri yoktu. Sadece, ölüm tehlikesi karşısında bir "tepki" göstermeleri, yaşama bağlanmaları ve yaşam yönünde bir harekette bulunmaları beklenebilir.

- Taassup ve çağdaşlaşma her bağlamda, her koşulda çatışıyor mu? Şöyle de sorabilirim: Taassup ile çağdaşlaşmayı bileşik kaplara benzetip taassup arttıkça çağdaşlaşma geriler, çağdaşlaşma öncelik kazandı mı taassup geriler, diyebilir miyiz? Bir başka konu da: Önce şu taassubu ortadan kaldıralım, sonra nasıl çağdaşabileceğimizi düşünürüz gibi bir tavır (bizde bu tavrın örneklerini sanırım bolca görürüz) ne getirir, ne götürür?

- İç dinamiğini "sınırsız özgürlüğün" oluşturduğu çağdaşlaşma olgusuyla, iç dinamiğini "körü körüne bir inancın öngördüğü ilkeleri tahakkümle tesis etmeyi" amaçlayan taassubun çatışmaması mümkün mü?

Bu bir özgürlükler çatışmasıdır. Özgürlüklerin çatışması, toplumsal yaşamın her biriminde zaten vardır.

Özgürlüğünüzü kullanmak zorundasınız. Hem de en geniş hudutlarıyla kullanacaksınız. Nihayet birileri size "dur! Benim özgürlüklerimi engelliyorsun" diyecek ve o nokta sizin özgürlüğünüzü son noktası "sınırı" olacak. Hududun öbür tarafında tahakkümle güdümlenmiş taassup varsa, sizin hududunuzu zorlayacak... Hatta tahakküm tesis etmek için tecavüze girişecek...

İsterseniz çatışmaz, özgürlüğünüzden feragat edebilirsiniz. O zaman müstebidin kul'u olursunuz.

Çağdaş liberalizmin kökeninde özgürlüklerin her türlü tahakküm girişimlerine karşı korunması vardır. Bu korunmayı yapmazsanız, kullanmaktan men edildiğiniz veya feragat ettiğiniz özgürlüğünüzü başkası veya başkaları kullanacaktır.

Özgürlüklerinden men ettirilmiş veya kendi isteği ile feragat etmiş toplumlarda ise çağdaşlaşma olgusundan bahsedilemez. Zira konulan kayıtla çağdaşlaşmanın temel dinamiği ortadan kalkmış olur.

"Önce şu taassubu ortadan kaldıralım, sonra nasıl çağdaşlaşabileceğimizi düşünürüz" tavrına gelince...

Bunu söyleyen gücün hem taassup hem de çağdaşlaşmanın üzerinde belirleyici bir iradesi bulunması gerekir. Böyle bir gücün ise zaten kendisi müstebit olur.

Bana göre çağdaşlaşma, bir yaşam biçimidir. Bireyin tercih ettiği bir yaşam biçimidir. Bireyler tercihlerini bu yönde kullanmazsa, toplumun çağdaşlaşması söz konusu olamaz... Bireyin tercihini yapması, sonra da bu tercihin gerekleri yönünde talepte bulunması gerekir...

Örneğin Türkiye 70 yıl önce çağdaşlaşmadan yana tercih yapmış fakat bireyler –ve toplum- bu tercihin tamamlayıcısı olan taleplerde bulunmamıştır. Tercih talep ile pekişmeyince ortaya kararsızlık çıkmıştır. Bu kararsızlık da çağdaşlaşmanın önemli düşmanı olan müdahaleleri getirmiştir. Bugün ulaştığımız nokta ise yetişkin nüfusun yüzde 20 sinin, yani her beş yetişkinden birinin taassup içinde bulunması noktasıdır... Sonuç olarak çağdaşlaşma olgusu darbelenmiş, onun bıraktığı boşluğu taasup işgal etmiştir.

- Bilinen gerçek: Taassup-çağdaşlaşma çatışması bugün de varlığını sürdürüyor. Öyle sanıyorum ki kitabınız yeni ciltlerle bütünlenecek. Cumhuriyet'ten bugüne gelen süreyi de aynı çerçevede, aynı anadüşünce doğrultusunda ele alacak mısınız?

- İslamiyet zemini üzerinde çağdaşlaşmadan yana tercih yapmak ve çağdaşlaşma sürecinde kalmak "çatışmayı" da kaçınılmaz olarak gündemde tutuyor. Yarın da böyle olacak... Bu nedenle sorumluluğunun bilincindeki aydınlarımıza düşen görevin konuyu, tarihsel, sosyal, siyasal, felsefi, ekonomik ve hukuksal bakımdan didiklemek olduğu kanısındayım. Sorunun hiçbir noktasını atlamadan, kolaycılığa kaçmadan, mazeretlere başvurmadan ve gerekçeler yaratarak arkasına sığınmadan titizlikle çalışıp sorgulamak ve günün koşulları doğrultusunda çözümler üretmeleri gerektiğine inanıyorum. Gücüm ve imkânlarım oranında bunu yapmaya çalışıyorum.

Değindiğiniz gibi 1990 yılında "Osmanlı'da Çağdaşlaşma-Taassup Çatışmasını hazırladım. Bu benim için bir "öncü çalışma" oldu. Yorum ve saptamalarla desteklenmiş genel bir panorama oldu.

1991'de bunun bir devamı niteliğindeki "Hilafetin kaldırılması Sürecinde Cumhuriyet'in İlanı ve Lütfi Fikri Davası" üzerinde çalıştım. Bu çerçevede, Milli Mücadele ortamında Hilafet güdümlü dinsel ayaklanmalar, Meşrutiyetçi-Cumhuriyetçi Çatışması'nın getirdiği İstiklal Mahkemeleri ve Cumhuriyetin ilanından hilafetin kaldırılmasına kadarki arada meydana gelen olayları çözümlemek istedim.

Bu çalışmayı tamamladım. Şu sıralar son rötuşları yapıyorum.

Bu çalışmayı "Gazeteciler Davası ve Hilafetin Kaldırılması" izleyecek. Bilindiği gibi "Gazeteciler Davası" Meşrutiyetçi Hüseyin Cahit, Velid (Ebüzziya) ve Ahmet Cevdet ile iki yazı işleri müdürünün İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanması olayıdır.

Hilafetin kaldırılması sürecinde cereyan eden bu olaylar, 1991 Türkiyesinde yaşanan olayların ebeveyni sayılır...

Sayın Çotuksöken... Yanıtını bugün vermeseniz de olur. Bir soru da ben sormak istiyorum:

Celal Bayar 1988'lerde niçin "Ben ittihatçıyım" dedi...

Teşekkür ediyorum.

"DANTON' UN ÖLÜMÜ" BÜCHNER'İN KATLİ

Mustafa SERCAN

GEORG BÜCHNER

Bücher'in yaşamı ilk okuduğumda çok etkilemişti beni. Sonra bir benlik ideali oldu.

Yirmi dört yıllık yaşamına neler sığdırmıştı... Tiyatro tarihinde dönüm noktası sayılacak üç oyun: Danton'un Ölümü, Leonce ile Lena, Woyzeck... Gerçekçiliğin ilk örneği sayılacak bir öykü (Lenz)... Biyoloji araştırmaları, Zürich Üniversitesi'nde doçentlik... Bütün bu entellektüel üretim, siyasal çalışmaların, siyasal kaçaklığın koşulları altında gerçekleştirilmişti.

Danton'un Ölümü adlı oyunu ilk okuduğumda etkilenmemek elde değildi. Çünkü Fransız Devrimi'nin bu dönemi hem yaşam dersleri çıkarmak için hem de tiyatro açısından oldukça dramatikti. Düşüncelerin, kişiliklerin çatışması, toplumsal ilişkilerin dayattığı "kader"in tecellisi çarpıcıydı. Hakçası şimdi de, Büchner'in bu dramatik olguyu, asıl gerçekliğini koruyarak yeniden yarattığını düşünüyorum.

Devlet Tiyatrosu'nun İstanbul Taksim Sahnesi'nde sunduğu "Danton'un Ölümü" üzdü beni. Üzdü, çünkü hem Büchner için, hem de "Danton'un Ölümü" için düş kırıklığına uğradım. Üzüldüm, çünkü Devlet Tiyatroları'nda bu koşullarda iyi oyun oynanamayacağı yönündeki yargım bir kez daha pekişti.

Sonra sordum kendime. Neydi, sahnedeki "Danton'un Ölümü"nde aksayan? Bunun ardından başka sorular da geldi ister istemez.

BÜCHNER'İN SEÇİMİ

Danton'la Robespierre'in trajedisi 41 yıl sonra Büchner'in ilgisini neden çekti? Bunda 1830'ların Avrupa'sındaki siyasal ortamın payı yok mu? Büchner'in hem aristokratlar hem de liberaller karşısında tuttuğu safın hiç mi ilgisi olmadı? Büchner yaşamı yalnız soyut düşüncelerle mi değerlendiriyordu, yoksa yaşamın devingenlerini de gözönüne alan bilimsel-sanatsal bir nesnellikle mi görüyordu?

Daha bir çok soru sorulabilir. Ancak soru doğru olmadan, doğru yanıtı bulamayacağımızı bilerek... Sorulara yanıt aramadan hiçbir olguyu, Büchner'i de, "Danton'un Ölümü"nü de açıklayamayacağımızı gözardı etmeden...

Bir soru daha... Büchner, Fransız Burjuva Devrimi'nin başlangıcından 46 yıl sonra, devrimin topluma getirdiklerini, getiremediklerini görme olanağıyla, Danton'un, Robespierre'in göremediklerini farketme fırsatını da yakalamadı mı? Elbette... Tarihte hiç bir olguyu, o dönemin bilinciyle okuyamayacağımızı vurgulamak zorundayız. Fransız Devrimi'ni ne Danton'un bilinciyle okuyabiliriz, ne de Robespierre'in. O dönemin bilinciyle okuyacağımız, bir tarih "öznel"likten kurtulabilir mi? Tarihi günümüzün "öznelliği" ile okursak, bundan doğru bir sonuç çıkarabilir miyiz? Hayır! Herhalde doğru yanıt, hem günümüzün, hem o dönemin öznelliğinden uzak bir nesnel değerlendirmede yatıyor. Üstelik tam bir nesnel değerlendirme hem günümüzün, hem o dönemin öznelliklerini de "nesnel" bir bakışla görmeyi gerektiriyor. Bence Büchner, kendi dönemine uygun bir nesnel bakışı yakalamış "Danton"un Ölümü"nde.

"Danton'un Ölümü"nü okurken, Fransız Devrimi'nin bu iki önderinin, Danton ile Robespierre'in trajedisini açıkça görebiliyoruz:

"DANTON (...) Bizler devrimi yaratmadık, devrim bizleri yarattı.(...) Çok iyi bilirim. Devrim Satürn gibidir, kendi çocuklarını yer (...) Kendini savunmanın bittiği yerde, adam öldürme başlar; bizi daha uzun zaman adam öldürmek zorunda bırakacak bir neden kalmadığını sanıyorum(...) Herkes kendi gidişini bozmaya kalkan kimseye karşı savunsun kendini. Sen hep tertemiz, düzgün bir giysi giyiyorsun diye; giyotini, başkalarının kirli çamaşırlarını yıkayacak bir çamaşır leğeni; kesik başlarını da giysilerinin kirini çıkaracak bir leke sabunu durumuna getirmeye hakkın var mı senin?"

"ROBESPİERRE (...) Cumhuriyetin silahı dehşet, gücü ise erdemdir; erdemdir, çünkü onsuz dehşet ölüme mahkûmdur; dehşet, çünkü onsuz erdem güçsüzdür. Dehşet erdemin hareket halidir; kesin, katı, sarsılmaz bir adaletten başka bir şey değildir. (...) Devrim hükümeti, zorbalığa karşı özgürlüğün despotizmidir. 'Kralcılara acıyın' diye bağırıyor bazı kimseler. Alçaklara acımak mı? Asla! (...) Bir cumhuriyette sadece cumhuriyetçiler yurttaştır, kralcılarla yabancılar düşmanlardır(...) Halkın elinden silahı almakla kalmayıp gü-

cünü ondan aldığı kutsal kaynakları ahlak düşüklüğü ile zehirlemek isteyenler var. Bu, özgürlüğe karşı yapılan, en kurnazca, en tehlikeli, en alçakça saldırıdır.(...) Ahlak düşüklüğü aristokrasinin kan lekeleridir(...) Cumhuriyeti bir çıkar aracı, devrimci bir zenaat olarak alan kimselerle hiçbir biçimde ateşkes anlaşması yapamayız."

Danton'un, ilk çağ filozoflarından Epikuros'un düşüncelerini taşıdığı biliniyor. Ne var ki, *"insanın mutluluğa erişebilmesi, için hırslarını engellemesi yaşamdan ölçüyü kaçırmadan tad alması"* gerektiğini savunan bu öğreti, Danton'ca, yandaşlarınca *'yaşamdan tad alma'* olarak alınıyordu.

Robespierre'inse devrim öncesinde siyasal konular denli, din bilgisiyle de uğraştığı, bu alanlarda akademik çalışmalar yaptığını biliyoruz. Savunusunda insanları erdemli kılmak, erdemli olmayanlardan toplumu arıtmak ilkelerinin egemen olduğu, erdem anlayışında hıristiyanlığın katı cizvit tutumunun izlerini taşıdığı görülüyor. 8 Haziran 1794'te yaptıklarını din açısından da haklı göstermek için "Üstün Varlık" inancını kurması, kendini bu inancın başkanı ilan etmesi de, görüşlerine sinmiş din kokusunun açığa çıkması olarak görülebilir.

Öyle görünüyor ki Danton'da "zevk alma"ya indirgenmiş bir Epikurosçuluk; Robespierre'de gerçekleşmesi istenen bir ideal uğruna *"perhiz ve dürüstlük"*e dayalı bir cizvit geleneği ana çizgiyi belirliyor.

Düşünce planında birisi bireyciliği, birisi ideal mistik bir toplumculuğu savunan iki *idealist* çizginin çatışması olarak ortaya çıkıyor. Danton-Robespierre karşıtlığı.

Danton'un Ölümü'nde Büchner'in seçimi Danton'dan yana da değil, Robespierre'den yana da... Büchner'in seçimi bence her ikisi de başarıya erişememiş ama toplumsal, ekonomik, felsefi karşıtlarını göremeyip birbirine düşmüş iki devrimcinin yanılgısının temellerini göstermek.

"DANTON'UN ÖLÜMÜ"NDE HALK

Büchner, Danton'un Ölümü'nde yalnızca tepedeki iktidar mücadelesini anlatmıyor. Oyunun ağırlık noktasını Danton-Robespierre karşıtlığı ve Danton'un yargılanıp öldürülmesi oluştursa bile, Büchner toplumun alt kesimlerinin yaklaşımını, tutumunu da küçük sahnelerde çarpıcı biçimde sunmuş.

"BİRİNCİ YURTTAŞ- (...) Ona el açtırıp orospuluk yaptıran şey açlık. Aslında karılarımızın, kızlarımızın etini satın alanları bıçaklamak gerek. Halkın kızına orospuluk ettirenin vay haline! Sizin mideniz açlıktan gurluyor, onlarınki yemekten patlıyor; (...) sizin elleriniz nasır tutmuş, onlarınki yumuşacık. Çünkü siz çalışıyorsunuz, onlar yan gelip yatıyor; çünkü siz emek veriyorsunuz, onlar çalıyor; sonra da siz çalınan şeyden bir kaç kuruşu geriye almak istediniz mi el açıp orospuluk yapmanız gerekiyor. Öyleyse bu adamlar bir hırsız gürühudur ve hepsinin gebertilmesi gerekir.

ÜÇÜNCÜ YURTTAŞ– Damarlarında bizden emdikleri kan dolaşıyor. Bunlar bize, "Aristokratlar aç kurttur, gebertin!" dediler. Aristokratları fenere astık. "Veto ekmeğinizi yiyip bitiriyor" dediler, Jironden'leri giyotine yolladık. Ama onlar ölüleri soydular, bizler eskisi gibi kıçımızda don yok, dolaşıp duruyoruz. Onların derilerini yüzüp pantolan dikmeli; yağlarını çorba yapmalı. Yürüyün! Cebi kabarık kim varsa gebertin!"

Halk, devrimi en basit düzeyde anlamış. Tıpkı sömürüyü, baskıyı en basit düzeyde anladığı gibi. Bunca basit düzeyde anlaması kaçınılmaz da değil mi? Birincisi, sömürüyü, açlığı, doğrudan yaşayan o. İkincisi, devrimi bütün nedenleriyle, bütün sonuçlarıyla görebileceği bir üst bakış açısından, siyasal bilinçten yoksun. Üstelik devrimcilerin, daha doğrusu devrimin acelesi var. Düşündüklerini, istediklerini gerçekleştirmek için halkın bu siyasal bilinci edinmesine ayıracak zamanları yok. Bir tek yol kalıyor, halkı yönlendirmek. Halk deli bir ırmak gibi, yatağı değiştirildikçe istenilen yöne akıyor. Ama bir süre için. Çünkü akıtılan yer doymasını sağlamıyorsa yine önüne çıkarılan setleri zorlamaya başlıyor.

Danton oyunun aldığı zaman kesiti öncesinde, geniş halk desteği bulmuş buna güveniyor:

"DANTON- Adım, halkl"

Lacroix katılmaz buna:

"LACROİX- Adınl Ilımlı birisin sen, ben de öyle; (...) Güçsüzlük ile ılımlılık halkın gözünde aynı şeylerdir. Kendi olayında geride kalanı yaşatmaz halk(...)

DANTON- Çok doğru, bundan başka, halk çocuk gibidir, içinde ne olduğunu anlamak için her şeyi kırmak ister. (...) Halk keyfedenden nefret eder, tıpkı bir hadımın bir erkekten nefret etmesi gibi."

Danton'un kendi Epikuros'çuluğunun mantığı içinde halka üstten bakışı yanında, Robespierre'in kendi görüşüne uygun davranan halk kesimine yaklaşımı, onaylayıcı hatta yücelticidir. Bu yaklaşımın halk kuyrukçuluğuna dek uzanan bir ucu olduğunu görmek mümkün.

"ROBESPİERRE- Yoksul ama erdemli halkl Sen görevini yapıyor, düşmanlarının canını alıyorsun. Sen büyüksün! Sen gökgürültülerinde, şimşeklerde varsın. Yalnız indirdiğin darbeler kendi vücuduna yaralar açmasın. Kendi öfken seni öldürmesin. Seni yalnız kendi gücün yere serebilir, düşmanın çok iyi bilir bunu. Senin yasa koyucuların uyumuyor, senin ellerine onlar yön verecek. Onların gözleri yanılmaz, seninse elinden hiç bir şey kurtulmaz. Jakoben'lere gelin benimle!(...)"

Sınıfsal bilinci olan ama siyasal bilinci eksik bir halk tanımlar Büchner "Danton'un Ölümü"nde. Öte yandan devrimin liderleriyse sorunu yalnızca siyasal bir iktidar sorunu olarak görür. Siyasal iktidarın ılımlılığı ya da sertliği, erdemliliği ya da ahlak düşüklüğüdür tartışılan. Bir de soyut bir krallık ile, soyut bir cumhuriyet düşüncesi... Cumhuriyet kurulunca sanki herşey, büyülü bir biçimde düzelecekmiş gibi görmektedirler sorunu. Devrim de öyle. Maddi, toplumsal, ekonomik temellerinden yoksun bir bakışla görülür devrim. Dehşet (terör) de soyut bir kavram olarak tartışılır ama bütün somutluğuyla uygulanır.

SELE DÖNÜŞEN IRMAK

Hebert'çileri, Dantoncu'ları, Robespierre'cileri düşününce, bu devrimcilerin, patlattıkları bir barajın suları altında kaldıklarını düşünmeden edemiyorum. "Çocuklarını yiyen Satürn" söylencesi döne döne neden gerçekleşir her devrim sürecinde?

Yoksa devrim gerçekten de bir ilk çağ tanrısı mı? Bunda devrimcilerin payı yok mu? Devrim süreci bir yandan devrimin somut koşullarını gerçekçi değerlendirmeyi, öte yandan halkın somut yaşamını iyileştirmeyi bir arada gerçekleştiremediğinden mi? Bir devrimin, ekonomik, siyasal sonuçları kadar, günlük yaşamdaki iyileşmelerin başarılamamasının ve günlük yaşamdaki insan-toplum psikolojisinin, buna bağlı olarak zaman kullanımının (hızlılık yavaşlık anlamında) önemi yok mu?

Bir de şu var. Devrim bir zorlamadır. Bu anlamda değişik oranlarda da olsa şiddet uygulanması kaçınılmaz. Bu etmen, bir anlamda evrimle devrimin farkı değil mi? Öyleyse şiddet (dehşet, terör) devrimin kaçınılmaz bir aracı. Robespierre'in sorunu araçla amacı karıştırması mı? Neden olmasın!

Her devrimde döneklikler, savrulmalar yaşanır. Öyle görünüyor ki bu da kaçınılmaz. "Danton'un Ölümü"nde, Danton'cu Camille Desmoulin'in eşi Lucile'in, oyunun sonunda "Yaşasın Kral!" diye bağırması döneklik mi? Buna evet demek güç. Bu bir savrulma. Robespierre'in araçla amacı karıştırması, Danton'la yandaşlarını "döneklik" yaftasıyla ölüme, Lucile gibilerini de Kral yandaşlığına savuruyor.

Bu tersini içinde taşıma, sonunda tersine dönme kuralı Robespierre'i Danton'dan 3 ay 23 gün sonra giyotine gönderecektir.

DURMASINI BİLMEK

Oyunun bir yerine Herault şöyle der: *"Devrim yeni bir örgütlenme evresine gelmiş bulunuyor. Artık devrim durmalı, cumhuriyet başlamalı. Anayasamızda hak görevin, kişilik erdemin, haklı savunma cezanın yerini almalı."* Oysa Robespierre, bu görüşleri *"Cumhuriyetin silahlarının elinden alınması"* olarak görür.

Gerçekten de "Epikurosçu" Danton'la yandaşları, somut koşulları aşan ideal bir cumhuriyetin hemen kurulabileceği vehmindedirler. Robespierre ve yandaşlarıysa "gökten zembille erdemli kişi", erdemsiz herkesin katli gerektiği düşüncesi içindedirler. Robespierre'in saptaması doğruluk olasılığı taşıyor. Devrim'in şiddetinden hemen" yumuşama"ya geçiş kralcıların işine yarayacak. Ama Robespierre bir olasılığı kesin bir gerçeklik gibi görüp Danton'culara da şiddet uygulayarak hedefine yaklaşabileceğini düşünüyor. Ancak Danton'la yandaşlarının görüşündeki haklılık payını da tarih doğruluyor. Robespierre'in uyguladığı şiddet kendini de alıp götürüyor.

NEREDE YANILDILAR?

Toplumsal değişmeler hemen olamıyor. Ama bunu Fransız Devrimciler bilemezdi. Çünkü 1789, dünyanın başarılmış ilk devrimiydi. Sınıfsal bir bakış açısı yoktu. Devrimi destekleyecek sınıfların gücü, konumu, çıkarları, eğilimleri gözönüne alınmadan, siyasal bir değişikliğin yeterli olacağı sanılıyordu. İnsana, topluma ilişkin değişim hızı ile, düşüncenin hızı eşdeğer sayılıyordu. Cumhuriyetçi bir toplumu hedefliyorlardı, ama düşünceleri cumhuriyetçi olsa da, düşünme yöntemleri geçmiş dönemlerin tortusunu taşıyordu. En önemlisi halk "ekmek" istiyordu. Halkın başka bir isteği de "intikam"dı ama, intikam okunun "ekmek"le bağlantısı gözönüne alınmazsa, ucunun nereye döneceği bilinemezdi.

1830'larda Büchner yalnız aristokratlardan değil, liberallerden de umudunu kesmiş bir devrimci aydındır. 1789'u Danton'la Robespierre'den daha geniş bir açıyla görebilme şansı vardı. Bu şansını Büchner çok iyi kullanmış "Danton'un Ölümü"nde. Bugün, dürbünümüzü koyduğumuzda nesnel değerlendirme yapabileceğimiz bir açıyı oluşturabilmeyi başarmış. Belki yüz yıl sonra da bir başkası, aynı açıdan 1789'u görebilir.

Ancak bir koşulla... Dürbünün nesneleri çarpıtmayan mercekleri olmalı. Dürbünle bakanın da Büchner'in açısından görebilmesi gerekli.

SEMİH FIRINCIOĞLU'NUN DÜRBÜNÜ

Devlet Tiyatrosu'nda oyunu yöneten Semih Fırıncıoğlu ne yazık ki ne Büchner'in açısını görebilmiş ne de elindeki dürbünün mercekleri temiz. Fırıncıoğlu, oyunu bir terör-terör karşıtlığı ikilemine indirgemiş. Ne kolay değil mi? Terör karşıtı Danton, "iyi"; terör yanlısı Robespierre, "kötü"... Bu, "gerçekçi" Büchner'i anlamamaktır. Bu, Büchner'in toplumsal, siyasal, sınıfsal bakışını kavramamaktır. Fırıncıoğlu dürbününü Büchner'in açısına koymuyor. Başka yerlere bakıyor. Fırıncıoğlu'nun dürbünü de temiz değil. Gösterdiklerini çarpıtıyor. Dürbünde günümüzdeki "terörkarşıtı" modanın tozları var. Günümüzün öznelliği ile kirlenmiş dürbün. Nesnel bakış bu öznellikle bozuluyor. Oysa Büchner'in 1830'lardan 1789'lara bakışı, o döneminin öznelliklerini silip temizlemiş. Bu nedenle Büchner'in oyunu, dünyada devrimin bütün koşulları kalkıncaya dek, devrim üzerine yazılmış en iyi oyunlardan biri olmaya devam edecek.

Fırıncıoğlu'nun oyuncu yönetimi de, Devlet Tiyatrosu'nun "akademik" oyunculuğu'nun kalıpları içine hapsolmuş. Hâlâ çağdaş bir oyun "Danton'un Ölümü". Ancak oyunculuk bütünüyle çağdışı. Özellikle Nihat İleri'nin çizdiği Danton tiplemesi alabildiğince irikiltici, soğuk, gerçekdışı.

Fırıncıoğlu, Büchner'i, tiyatro sahnesinde katletmiş. Bu da tiyatroda "devlet terörü" olmalı!

Georg Büchner: Bütün Oyunları (Danton'un Ölümü, Leonce ile Lena, Woyzeck), Lenz (Öykü) Çev: Azlz Çalışlar, Adalet Cimcoz, Hasan Kuruyazıcı Adam Yayınları, 1982, İstanbul.

AYKIRI

Aylık Kültür Sanat Edebiyat dergisi çıktı.

İlk sayısında **Hayrettin Horoz, Mehmet Kına, Orhan Yılmaz, Jonathan Swift, Kıymet Erzincan'ın** yazıları ve **Hayrettin Horoz, Tarşon, Cem Balcıoğlu, Erol Sağatlı, Davran Özer ve Mehmet Kına'nın şiirleri yer alıyor.**

Adres: **Büyük Reşit Paşa Cad. No: 58/7 Laleli/ İstanbul.**

BİR ACILAR VE COŞKULAR ŞAİRİ

Mehmet AYDIN

Haydar Ünal, günümüzün genç şairlerinden. Şiirlerini "SIĞMADIM"[1] adlı kitabında toplamış. Kimi zaman sanatın, insana dönük doğal yapıdan geçtiği söylenir. Ünal'ın da tıpkı kitabının adına uygun kabına sığmaz bir durumu var. Onda coşku, bütün benliğini saran bir fırtına gibidir. Hiçbir konuya coşkusuz yaklaşamaz. Sevgisi, dostluğu, davranışları ve ilişkileri birer duygu patlaması biçimindedir.

Şiirlerini acılar, aşk ve özlem izlekleri bağlamında geliştirmiştir. Her türlü acılarının kaynaklarını ve niteliklerini dile getirir. Ayrılık, ölüm, işkence, özlem, haksızlık ve buyurganlık acılarından sözeder. En çok da *çiğ acı* diye adlandırdığı faşizm acısından yakınır. Kendisini avcılarca zıpkınlanmış ya da azgın çevrintiler ortasında kalmış yavru bir balığa benzetir. Bu yüzden onun çevresi baştanbaşa sanki kan içindedir.

Dahası acılarının kaynağını, yoksul insanlarımızla küçük emekçilerin yaşantıları oluşturur. Vitrinlerde gördüklerini alamadıkları için buruk ve sıkıntılı tavırlar taşıyan dar gelirli insanların durumlarını ele alır. Duygularını çantalarına paketlemiş birtakım bürokratların halka karşı katı tutumlarını eleştirir. Henüz okul çağındaki küçük simitçi çocukların, yüreğinde açtığı yaraları dile getirir. Acılarını silah yapıp kiraz dallarına asmak, onlar yüzünden kendisini isimsiz adreslere ve yitik kapılara vurmak ister. Giderek, acının tarihini yazmaya kalkışır.

Ünal, sancılı cezevi atmosferini işler. Hapisliğin getirdiği derin ayrılık özlemini çeker. Kendisi tutukluyken sevgilinin görüşmeci olarak gelmesi, şairi sevinçten adeta görüşme komasına sokar. Yer yer hapisane dekorunun dehşetini anlatır. *"Gökyüzü dehşet içinde/Yitik bir zamanı anlatıyordu yıldızlar (s.62)"*

Haydar Ünal'ın, sevinçleri hep yarım kalmıştır. O, çocukluğunu bile gereği gibi yaşayamamıştır. Genç yaştayken, yitirilmiş bir babanın, yüreğinde bitmeyen ıstırabını taşır. Toplumdaki yoğun haksızlıklar yüzünden, yaşamın ağır bir yük durumuna gelmesinden yakınır.

Kimi zaman o, uç noktalarda gezinir. *"Taşıp sokaklara yürüsem/Bir nehir olsam bahar koksa dalgalarımda / Kurulabilir mi yüreğime barajlar (57)."* Sevinci üretmek için ölümü, okyanusları ve bulutları tüketmeye kalkışır.

Haydar Ünal, sevgiliyi yurt sevgisiyle eşdeğer tutar. Çünkü her ikisi de namustur, onurdur. Sevgiliyi daha belirgin ve somut bir durumda ele alır. Onun gözlerini, gülüşlerini, saçlarını ve pembe yüzünü ayrı ayrı betimler. Ayrıca her şeye karşın yarınlara sonsuz bir güven ve umut duygularıyla bağlıdır. Bu yönden tüm varlıklara beslediği sevgisiyle bile geleceklere hep olumlu köprüler kurar.

Ünal'da devinim de önemli bir yer tutar. Onun, şiirlerine yansıyan kabına sığmaz, kıpır kıpır bir durumu vardır. Hep yürümek, koşmak, her yere yetişmek ve haykırmak çabasıyla çırpınır. *"Yürüdüm / Ayaklarım konuştu / Toprak dinledi / İçimdeki savaş yeniden başlar bunca acılarla / Yürüdüm yangın yangın / Binsem rüzgârın terkisine (s. 26-27)."*

Sanatçı, kırsal öğelerin de derin özlemini çeker. Kekik, çiğdem, dağ pınarları, kır çiçekleri, kır emekçileri, kına yakma, çağla, kızgın ovalar ve dikenler şiirlerin önemli gereçleri arasındadır. Şiirlerini kurgularken birtakım yeni imge bileşimleri kurar: Göçmen bir gülüş, kanayan uyku, bordo hüzün, dağların öfkesi, kaçak ay, gecenin sıratı, ak ayaklar, kanayan sessizlik, kirli utanç, gelinciklerin sıcaklığı, mavi gülüş, uslanmaz çiçekler, gül yüklü sabahlar, bıçaklanmış gökyüzü, sabahın çiyli saçları gibi zengin kadrolu ad ve deyim aktarmalarına yer verir.

Şairin dili yalın olup, anlatımında sık sık artlamalara ve aliterasyonlara başvurduğu görülmektedir. Kısa uzun dizeler dengeli olarak tutulmuştur. Şiirlerde konu birliğine gereğince özen gösterilmiştir. Ses tonu gür ve toktur. Bütünüyle yapıt incelendiğinde okur yer yer destansı bir hava ile de karşılaşacaktır. Şiirlerde yaşamın belli bir kesiti duygularla örülmüştür.

1) Sığmadım, Haydar Ünal, Damar Yayınları, Ankara, 1991.

ÖYKÜ

BU BENİM SEÇİMİM, DAĞLI ÇİÇEKLERE BENZEMEYİZ BİZ.

Kezban ÖZBAY

Taner'e

Belki de kimsenin bilmiyor olması, en yakın dostlarımızı bile aldatıyor olmamız yüzünden. Hepimizin birarada olduğu resimlere bakıyorum da; sanki gülmelerim yüzümde yama gibi duruyor. Zaten yan yana durmaya bile cesaret edememişiz. Hatırlıyorsundur. Bütün konuşmalardaki sesler, gidilen eğlence yerlerindeki şarkılar hep ihanet tonunda.

Bu nasıl bir ilişki. Başlıyor mu, büyüyor mu, can mı çekişiyor bilemiyorum. İçinden çıkmaya çalışsam, telaşa kapılıyorum.

Ayrılamam kaygısı olmayınca daha kolaymış tanımlamak. Basit bir heyecan diye geçiştirivermek. Ne zararı olabilir. Renk bile katıyordu yaşamlarımıza.

Ayrılırız korkusu büyüdükçe duygularımı tanıyamaz oldum. Buna aşk demek istemiyorum. Biliyorum bazı sözcükleri sadece şiirler eskitemez. Bizim gibiler için karların hiç erimediği yerler gibi ulaşılmaz doruklar da kalmalıydı.. Yanlışların yalanlarla gizlenemeyeceğini biliyoruz. Dağların arka yüzlerinde çoğalan deli ırmaklara kapılamayız artık.

Kuşlar gölgelerini unutabilir mi uçarken.

Herkes yaşamının bir döneminde duyumsadıklarını yazmaya değer bulurmuş, denemeler yaparmış.

Ben de tersine etki yapmış olmalı yaşadıklarım.

Belki de bir gün yazacağım endişesi taşımadan, hatta yazarak anlatamayacağım güzellikte anlardı.

Senem'e

"Gülmelerim yüzüm de yama gibi duran resimler' diye yazmışsın. Böyle bir düşünceyi nasıl geliştirirsin. Daha önce sana sözetmeyi akıl etmemişim, belki de kendim bile ayrımına varmamıştım. Resimlere baktıkça hatırladım. İlk, gülüşünle tanıştım senin. İnsanın bütün bedenini saran ısıtıveren türden.. Yorgun denizcilerin sığınmak için aradıkları, eski, tanıdık bir liman. Bazen de fırtınadan sonra durulan gökyüzünde beliriveren güneşin parlaklığında. Hep beni suçlar gibisin yazdıklarında. Gülüşlerin sürükledi beni açık denizlere. Başlangıcı sonu belli olmayan sularda çapasından kurtulmuş, savunmasız bir taka gibi bir alçalır bir dalgalanır oldum. Oysa benim de hasretliğim durgun sulara.

Haklısın her içinden gelen duygunun ardına takılıp ne yapalım canım öyle istedi, yaptım işte bir kere denilmiyor. Hiçbir şey değişmemiş gibi davranışlar dengelenemiyor. Fakat belli yaşlarda evli insanların yaşamlarındaki durağanlığı birlikte oldukları kişiler dışında birilerini yaşamlarına katarak değiştirebildikleri, bizim de böyle bir arayış içinde olabileceğimiz fikrine çok kızdım. Neden ilişkilerimizi hep bir genellemeler içine oturtmaya çalışıyorsun. Bunları daha önceleri uzun uzun konuştuğumuzu biliyorsun. Ayrı ayrı yerlerde aynı yaşamları sürmüşüz, adeta özlerimiz, beklentilerimiz çekmiş bizi diye karara vardığımızı sanıyordum.

Unutma her bulut fırtına yaratmaz.

Taner'e

Her şey ansızın değişmiyor tabi. Değişimi sağlayan olaylar bizim dışımızda gelişiyor çoğu zaman. Bazen de biz içinde oluyoruz ayrımına varamadan ve bir gün bitiveriyor beklentilerimiz birdenbire. Bu bitişin başlangıcını arayıp duruyoruz, boş yere. O zaman panik başlıyor. Zaman ansızın durmuş gibi, ilk defa yapayanlız kalınıyormuş, artık yarın yokmuşcasına yaşanmalıymış gibi.

Sorumluluk duymak bir anlamda rahatlık tabi. Fakat bu bizim yapımızda insanlar için değil. Evet bir şeyler yüklenildi mi hemen üstüne yıkılıveriyor başkaları ve başka şeyler. Bunu anlamak, belki de daha çok bunun farkında olarak yaşamak yıllarını alıyor insanın. Yoruyor da. Sahip olduğum değerlerim boğuyor artık beni. Kızım. İnan çocuklar herşeyi seziyorlar.

Bu ilişkinin adını koymaya çalıştığımız zamanlar, cinselliğin devreye gireceğini kabullenemiyorduk. "Nasıl olduğunu anlayamadım, kendimi on yedi yaşında delikanlı gibi hissediyorum, inan sadece görmek bile yetiyor seni." demiştin. Aynı duygular içinde olduğumu söyleyince; salt tutkunun etkisinde olmadığımıza karar vermiştik. Yine de Yaz aylarında sayfiye yerinde bir araya gelebilmek için

TANA AKANLARIN ŞİİRİ

I
Karanlık dağların solgun yamaçlarından
Savrularak gelir sesleriniz
Bir yanınız kış-kıyamet
Yangın yerleri içiniz
Umuda sevdalısınız ama
Neden hep acıklı türküleriniz?

II
Gözleriniz
Elleriniz
Yürekleriniz gibi
Sabrınız da yorgun
Şafağı beklemekten.
Apansız
Direnişin yiğitliğine düğümlenir
Şakaklarınızda yankılanır ağıtlarınız
Neden menevişli namlulara benzer
Vardiyalardaki bakışlarınız?

Turhan OKTAY
26 Aralık 1991

Fotoğraf: İbrahim Akyürek

geçiştirivermek istiyorduk kış mevsimini. Sonra ailelerimizin ortak gideceği tatiller ayarlamaya başladın. Sana dur diyemiyordum. Bir kaç aile, çocuklarımız, herkes mutluydu sanki. Ne kötülük olabilirdi bunda.

Günler ardı ardına heyecanla yaşanırken değil, daha sonra mutlulukların yerini acılar almaya başlayınca bocalıyor insan. Böyle ayrılıklar da başlayınca... Üçüncü kişiler devreye giriyor, merak, kıskançlık değil. Bu bağı sihirli kılan belki de onlar. İki insan arasına girildiği için büyü bozulmuyor gibi. İmkansızlık kaldırıldığında yaşanası tad kalmayacakmış gibi...

Biz bu ilişki ile yorgunluğumuzu atmak istedik galiba. Yaşamın, yılların hıncını çıkarmak... Ne dersin?...

Senem'e

İğde ağaçlarının sıralı olduğu o yolda yürürken, güneş ışınları acı bir ışık fırtınası gibi batacak gözlerime bu yaz. Mektubunu alır almaz daha okumadan duyumsadım bunu. İçimden açmadan yırtıp atmak gelmişti. Özlem işte yapamadım. Kış ortasında en sevdiğim İğde kokusunu getirirdin bana. İnan bu yaşlı yüreğim için bulutların yerini almakla eş...

Göllere tutmalıyım artık yüreğimi...

Bu bahar iğde ağaçları sürgün...

Senem'e

Sana yazmaktan usanacağımı mı sanıyorsun. Yüreğim de senin gibi suskunluğun ustası oldu.

O gün seni çok bekledim. Pencereye vuran yağmur sularıyla boğuluyorum sandım.

Zaten geç kalmış bir davetti. Umuyorum seni kırmadım.

Hata mı ettim?..

Beni affedebilecek misin?..

Taner'e

İnan adresini yazdığın otele o gün geldim. Ama belirttiğin saatte değil. Çok çabaladım yine de odaya bile çıkamadım. Evet uzak bir semtte lüks, güvenceli bir yerdi. Soyadlarımızın tesadüfen aynı olması bile yetmedi. Binanın çevresinde dolanırken, yağmur sularıyla sanki düşüncelerimi ayıkladım.

"Seneler günbatımlarına kafa tutmayı öğretmemeli" diyorsun davetinde. Belki de haklısın.

Sorumluluk kavramı benim için yaratılmış olmalı. Kurtulamadım bu kavramdan. Galiba istemedim de.

Seni unutmak yine de yaşamak mümkün mü bunu öğreneceğim.

Odaya çıktığımda olabilecekleri düşündüm. Aradığım bu değildi. İçeride yaşanacaklara katılmasam da, kadın olduğumun, canlılığımın, kendimi düşüncelerimi yeniden üretebilmenin tadını aldım. Bu geri dönülemez gerçek yaşanmışlığın hazzıydı bana göre.

Bir kadınla erkeğin doyuma ulaştıkları o an gibi doygunluk, huzur kapladı içimi evime dönerken.

Yürekle ten arasındaki uçurumun kenarındaydım. Bedensel isteklerin ve dürtülerin sevgi ile çatışabileceği... Ancak bu duyguların tanımlanabildiği, dengelenebildiği oranda özgür olunabileceğine inanıyorum. Bu benim seçimim.

Ne kızım için, ne de kocamın değil.

Dağlı çiçekler gibi uçurum kenarlarında yaşayamam ben...

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

1 Ocak Çarşamba

Yeni yılın ilk günü... Gecenin tatsızlığını düşünüyorum... yılbaşı için hazırlanan "eğlence programlarını"..."Sanatçı" diye televizyona çıkarılan...mıyış mıyış şarkı... türkü söyleyenleri... Bir ara midem kasıldı sinirden, ya da bana öyle geldi. Kızım... Zeynep kızdı. "Sen hiçbir şeyi beğenmez misin baba" dedi. Kızım böyle deyince sustum. Herkes... altmış milyon böyle eğleniyor... Sana ne dedim. Hem şimdi herkes uzlaşmadan yana. Demokrasi uzlaşma rejimiymiş... Gülesim geliyor bunu duyunca. Şundan dolayı. Demokrasi, uzlaşma rejimi değildir. Tartışma rejimidir. Uzlaşacaksak demokrasiye ne gerek var.

Feyeraband" Bir demokrasi her şeyi bilen küçük bir kliğin güttüğü bir koyun sürüsü değil, olgun insanlardan oluşan bir topluluktur" der.

Her şeyi bildiğini sanan küçük bir klik, kendince bir hakikat söylüyor. Sonra herkesin bu hakikatte uzlaşmasını istiyor. Bu, demokrasi değil.

Peki olgun insanları nerden bulacağız. Onu da söylüyor Feyereband "Olgunluk okullarda, en azından öğrencinin alınmış kararların kupkuru çarpıtılmış kopyaları ile karşı karşıya bırakıldığı günümüzün okullarında değil, henüz alınmamış kararlara aktif katılımla öğrenilir"

Demokrasi budur işte. Değilse, küçük bir aydın kliğinin güdümlediği, değişmez... mutlak hakikatlerde uzlaşmak değil. Ama şimdi tam bu noktadayız. Türkiye'de özellikle gazetelerde her gün yazarlık yapanlarca bir güdümleme yaşanıyor. Bu güdümlemenin adı çağı yakalamak. Çok geri kalmışız da çağı yakalayacakmışız. İki lafın arasında bu... aman çağı yakalayalım.

Ben buna... çağı yakalama hakikatine kökten karşı çıkıyorum. Çünkü bu çağın belirgin özelliği... özellikle son on yıla girdiğimizde iyice ortaya çıktı... Milliyetçilik... Çağı yakalamak dendi mi, daha çok milliyetçi olalım demek isteniyor. İşin tuhafı çağı yakalayalım diyen birçok kişi bunu kavramış değil. Daha kötüsü, bunun insan için bir yıkım olabileceğini düşünemiyor.

Şunu bilmeliyiz. İnsan, çok uzun yüzyıllar, insan kimliğinin dışında, bir başka kimlikle yaşatıldı. İnsan, o bir başka kimliği hakikat sandı. İşte milliyetçilik, hakikat sanılan yanılsamacı bir kimlik. Bu kimlik, 11-12. yüzyılda Avrupa'da biçiliyor. Baskın Oran şöye diyor. "Milletin ve dolayısıyla Milliyetçiliğin doğması, Kautsky'nin de katıldığı gibi ırk, din, ortak kültür, ulusal karakter, gelenek gibi öğelerle açıklanamaz. Çünkü bunlar bağımsız değil, bağımlı değişken olmuşlardır. Bağımlı oldukları etken de, ticaretin ve haberleşmenin ortaya çıkması, yani pazar birliğidir.(...) Milliyetçiliğin doğması için, egemen sınıf olan burjuvazinin kendi ideolojisini ortaya koyacak kadar güçlenmesini beklemek gerekecektir." (Baskın Oran. Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği. Ankara 1977)

Çıkış dönemlerinde belli bir oranda insanı ileri götüren... burjuvazinin insana giydirdiği bir kimlik... Milliyetçilik, daha sonra... özellikle yirminci yüzyılda, Bertrand Russel'ın dediği gibi "dünyamız için en tehlikeli şey" oluyor. Çünkü dünyayı yöneten burjuvazinin insanı sömürme mekanizması, milliyetçilik kavramıyla örtülüyor. İnsan, hakikaten Türkmüş... Yunanmış... Almanmış... Rusmuş gibi... bütün bu kimlikler hakikatmış gibi savaşa sürükleniyor.

Yirminci yüzyıl, insanın, yanılsamacı kimlikler uğruna, insanın insanı kırdığı bir çağ oldu. Çünkü yirminci yüzyıla girerken, burjuvazinin pazar kavgası yüzünden, Baskın Oran'ın dediği gibi "Milliyetçilik gittikçe militarizm ve emperyalizmin" dilini konuşmaya başladı" Bu dil, adına "dünya savaşı" dediğimiz savaşlarda milyonlarca insanın ölümüne yol açtı.

Bu dil, yirminci yüzyılın sonunda yeniden, dünyanın dört bir köşesinde konuşulur duruma geldi. İşte bundan ötürü, "çağı yakalamaktan" söz edenlerin, çağın neresinden... nasıl yakalanması gerektiğini iyi saptamaları gerekir. Teknik gelişmeye kimsenin itirazı olamaz. Ama bu, çağımızın ancak bir yanı. Öte yanında o teknik gelişmeler yüzünden savaşı evde seyreder olduk... Milliyetçi-dil... milliyetçi kimlik gözümüzü karartırsa, burjuvazinin pazar mücadelesini göremeyiz... dünya bir kaçgun dönemine girer. Seyrettiğimiz savaşların hem öznesi, hem nesnesi oluruz. İşte bütün bunlardan ötürü, bizim sorunumuz çağı yakalamak değil, çağı değiştirmek olmalı.

İnsanı yıkıma götüren bütün kimlikler parçalanmalı. İnsan, bütünüyle, tam anlamıyla insanî kimliğini elde etmeli. İnsanî çağ başlamalı.

7 Ocak Salı

Günlerdir canımı sıkan... yüzümü azdıran diş ağrım bugün dindi. Tam bir mücadele... Ağrı kesiciler... antibiyoktikler... kutu kutu... Sonunda dindi dişimin ağrısı... Çayımı... cigaramı keyifle içeceğim.

Niye gitmedim doktora... Güvenmem doktorlara da ondan. O kutu kutu içtiğim ilaçların yanlışlığını biliyorum. Olsun. Yanlış olsun. Güvenmediğim birine tutsak olmaktan iyidir yanlış yapmak... Biliyorum, bir gün kutu kutu ilaçlar da işe yaramayacak. İşte o zaman güvenmediğim birine tutsak olacağım, diş doktoru ne derse "Evet" diyeceğim, anlamadan, dinlemeden. En çok canımı sıkan bu. Şimdi daha kötüsünü düşünüyorum. Ölümcül sayrılıkları... içim titredi korkudan... sinirden. Böyle durumlarda insanın ölümü seçme hakkı olmalı. Söz gelimi, ben bu yüzden böyle bir belge hazırlamalıyım. Doktorların oramı buramı mıncıklamasını hiç istemiyorum. Tüylerim diken diken oluyor bunu düşündükçe.

Daha önce söyledim. Tıkkadan ölmek istiyorum ben. Bunu başaramazsam, sürüngen bir sayrılığa düşersem, bilincimi yitirirsem... şimdiden söylüyorum, öldürüversinler beni. Kimse uğraşmasın benle.

Şimdi gülüyorum. Belki korkudan bu karara vardım. Edebiyat dünyasında çok kişinin canını yaktım. Doktor moktor yazmış demedim yere çaldım berbat eserleri... kırmızı kalemimle çiziktirdim... Biri vardı. İyi cerrah olacağım diye tutturmuştu. "İyi cerrahtan, iyi öykücü olmaz" dedim. Onun eline düşersem kıyım kıyım doğrar beni. Biri var. Diş hekimi. İstanbul'da. Bütün dişlerimi kırar.

Ne acı. Ben tıkkadak ölmek zorundayım. Geçende bir toplantıya gittim. Yanımda oturan "dikkat ettiniz mi, burdakilerin bir gözü hayranlıkla, bir gözü nefretle bakıyor size" dedi.

Şimdi Edirne geldi aklıma. Süreğen bir hastalığa düşersem Edirne'ye götürsünler beni. Orda dostlarım var. Nedense beni pek sevdiler. Onlar bakar bana. Korurlar...kollarlar beni.

Edirne'li sevgideğer dostlarım beni seviyorsunuz değil mi... Sevin. Hep sevin, çok sevin olur mu.

10 Ocak Cuma

Bir kitap. Ömer Naci Soykan'ın. **Müziksel Dünya Ütopyasında Adorno İle Bir Yolculuk** (Ara Yayınları. İstanbul 1991) Önemli saptamaları var Soykan'ın. Önsöz'de şöyle diyor. "Adorno'da benim de anlayamadığım birçok pasaj var. Fakat, onun bu durumun haklılığını neye dayandırdığı konusunda birkaç söz söylemek istiyorum. Bunun nedeni, olağan dilin, olağan düzyazının, hatta incelmiş olanın bile yerleşik Toplum Yapısı tarafından, bireyin toplumdaki iktidar yapısı tarafından denetlenmesini ve güdümlenmesini ifade etme durumunda bırakılacak derecede istila edilmiş olması, bu sürece karşı çıkabilmek için de kullandığımız dilde bu uymacılıktan kopabilmiş olduğumuzu kanıtlamak, bu konuda okuyucunun dikkatini çekmek zorundasınız. Bu ise, sentaksta, gramerde, kelimelerinizi hatta cümlelerinizdeki noktalama işaretlerini kullanmanızda da alışılmıştan bir kopma çabası ister. Adorno'nun, kullandığı "bozuk" dil, söküp, yeniden kurduğu Almanca, okuyan herkes için zor, şaşırtıcı olmakla birlikte, tam da bu sayede yeni imgeler, yeni düşünce kıvılcımları yakalamaya "yanlış" anlamalardan yeni zenginlikler çıkarmaya elverişli bir dildir"

Bu sorun için daha önce birkaç kez yazmıştım. Köy Güncelerinin birinde, eski dille, meta sisteminin diliyle hiçbir şeyin anlatılamayacağını söylemiştim... Yeni dil deyince Türkiye'de karşı gerçekçilerin yönteminden sakınmalıyız. Şöyle diyor Bachmann "Gerçekliğin karşısına yeni bir dille çıkılması, sanki doğrudan doğruya dil bilgi toplayabilirmiş ve insanın hiç edinmediği deneyimi yaratabilirmiş gibi yalnızca dili yeni baştan oluşturma girişiminde bulunulduğu yerde değil, ahlaka ve bilgiye yönelik bir atılım yapıldığı yerde söz konusu olabilir. Dil, yalnızca yeniymiş gibi görünsün diye onunla oynandığında, öcünü zaman yitirmeksizin alır ve bu davranışın gerçek yüzünü ortaya vurur. (İngeborg Bachmann. Frankfurt Dersleri. Türkçesi, Zeynep Sayın. Bağlam Yayınları. İstanbul 1989)

Aynı yere dikilmiş gözlerle "ruh"suz bir tavırla dille oynarsak şöyle olur. "Salt birkaç güç anlaşılır yapıttan sanatsal tad alışı olanaklı kılmak, sanat anlayışını uyandırmak, başka bir deyişle sanatı zararsız kılmak için, ona karşı bu araca başvurmak-hayır, amaç ve görev bu olamaz. Olsaydı ne sanatın insanlarla, ne de insanların sanatla ilintisinden söz edilebilirdi." (Bachmann)

Star sistemi yazarları... şairleri bunu yaptı. "Ruh"suz bir tavırla dille oynadılar. Anlaşılmaz eserleriyle, sanatın insanla ilişkisini kestiler.

İşin öte yanı var bir de. Toplumcu gerçekçi yöntemle öykü... roman... şiir yazıyorum diyenler... aslında Platoncu'ydu birçoğu... bol sıfatlı benzetmelerle gerçekçiliğin çok uzağına düştüler. Çünkü bol sıfatlı benzetmelerle gerçekliği estetik düzeyde yaratamazlardı. Yaratamadılar. Yaratıcılıktaki bu eksiklik yüzünden o kanalda da sanatın insanla ilişkisi kesildi.

Şiir... öykü... roman iki kanalda da küçük toplulukları doyuran "Ne güzel yazmış" dedirten insandan uzak dar bir noktaya sokuldu.

Sanat anlaşılmazcının kendi okurunu... toplumcu gerçekçinin de kendi okurunu doyurduğu bir etkinlik değildir. Sanat, Soykan'ın dediği gibi "yeni imgeler, yeni düşünce kıvılcımları, yeni zenginlikler" çıkarmalıdır. Dil sorunu da tam bu noktada önemlidir. Bu sorunu kavrayabilmek için dünyaya çok ciddi bir bütünlükle bakmasını bilmeliyiz. Biz, dış dünyayı dille kavrarız. Dil, yapısı gereği bizim kullanışımıza göre bazı ilişkileri saklar. Bu saklayış yerleşik dilin yapısıyla olur. Yerleşik dil, Soykan'ın dediği gibi bireyin iktidar eliyle... sistem eliyle denetlenmesini... güdümlenmesini sağlar... Yalın bir örnek. Parayla kendini satan kadınla, para verip kadını kiralayan erkek yakalandığında "Aşk yaparken yakalandılar" diye haber yapılır. Böylece sistemi tatsız bir gerçekliği, dille aşkı, para karşılığı yapılan bir iş derkesi gibi gösterir. Oysa bu gerçekliğin dille bir başka anlatımı da vardır.

Dilin kullanımını yazarlarımızın... Şairlerimizin çok ciddi bir şekilde kavraması gerekir. Kelimelerin bağlantı-

sı... cümle yapısı, şiirde... romanda... öyküde bir anlam oluşturur. Bu anlam var olan sistemin diliyle oluşturulursa köhne anlamlı "güzel" eserler yazabiliriz. Oysa biz, gerçekliği değiştirebilmemiz... bunun için gerçekliği iyice hissedebilmemiz için yeni imgeler, yen düşünce kıvılcımları... yeni zenginlikler istiyoruz.

Tam burda aklıma ne geldi bakın. Geçen yılın ilkbaharında Kırklareli'ndeyiz. Ömer Bilge'yle. Yolda birine sorduk. "Buranın en güzel oteli nerde." Adam yolu gösterdi. Gittik. Berbat bir oteldi... Kızmadık adama. Çünkü yanlış birine sormuştuk. Ona göre bu otel "güzel"di... en güzel otel buydu.

Şairimiz... yazarımız yanlış yol gösterici olmamalı. Eski dille... sistemin bireyi güdümlediği dille oluşturulmuş köhne "güzel"i "İşte bu güzel" diye önümüze sürmemeli.

Şu bilinsin. O "köhnemiş güzel" içini karartıyor insanın. Yeni güzel için Türkçe'yi söküp yeniden kurmak zorunda bu ülkenin şairi... yazarı...

17 Ocak Cuma

Damla dergisinde benim kitap... **Rüzgar** için yazı. Hasan Akarsu, benim için "insanın gerçeği bulması için yaşıyor. Bunun için de bilimsel yöntemle düşüncenin değişebileceğini savunuyor. Dogmatizmle, pragmatizmle savaşıyor" demiş... Sanatta star sisteminin okuru koşullandırdığını da söylemiş.

Star sistemi allakbullak etti edebiyatımızı. Başyapıtlar türetildi. Okur, bir yanılsama içinde yaşatıldı. Yedi yıl önce **Sanatta Star Sistemi** adlı yazıyla başlattığım mücadelede tatsızlıklar yaşadım. Neyse... hepsi değilse okurun bir bölümü yanılsamadan kurtardı kendini. Star sistemi eleştirmenleri de "başyapıt" türetmiyorlar artık. Batı özentili "On Türk Romanı" diye listeler yapılmıyor.

Hasan Akarsu'nun benle ilgili saptamaları doğru. Yanlışın şeytanıyla boğuştum hep. Sonra... Bakın ne diyor Akarsu. "Geceleyin yıldızlı bir gökyüzünde geziniyorsanız onun yıldızından size de selam gelir" Evet, aynen böyle. Hissetmiş beni Akarsu... Söylemiştim daha önce. Ben hissedenlerin yazarıyım, demiştim.

19 Ocak Pazar

Bir mektup aldım. Azbuz değil, benim de değer verdiğim birinden. Düşüncemi soruyor edebî bir konuda. "Siz otoritesiniz" diyor. Otorite kelimesini okuyunca alay ediyor sandım. Otorite olmayı hiç düşünmedim de ondan.

Telefon ettim. Sordum. Ne demek istiyorsun dedim. "Alay mı ediyorsun" dedim. Alay etmemiş. Öyleymişim ben... otoriteymişim. Tutamadım, kendimi, güldüm. "Bırakın bu lafları" dedim...

Birkaç gün sonra bakın n'oldu. Bir toplantıdayım. Bir hanım düştü yanıma. Şurdan burdan konuşurken söz edebiyata geldi. Hanım, benim beğenmediğim iki yazarı övmeye başladı. O sıra biri geldi yanımıza... hanım konuşuyor, ben dinliyorum. Yanımıza gelen. "Sen" dedi hanıma. "Kimle konuştuğunu biliyor musun" Şaşırdı hanım. "Yoo, konuşuyoruz işte" dedi. "Gündoğdu'yla konuşuyorsun" dedi. Böyle deyince yıldırım düştü. Kızardı hanım. "Afedersiniz, siz bir otoritesiniz. Ama hiç belli etmediniz" dedi.

Toplantıdan ayrılırken o hanım arkamdan koşturdu. "Ne düşündünüz benim için. Kötü olsa bile öğrenmek istiyorum" dedi. "Sever gibi... beğenir gibi yaşamayın. Sevmeyi... beğenmeyi öğrenin" dedim.

Önemli bu. Şundan ötürü. Beğenmediğim yazarları överken dikkatle dinledim hanımı. Bakalım ne söyleyecek diye. Hanım, o yazarları öven... övgü yazıları yazan yazarların sözlerini ezber geçiyordu. Kendinden hiçbir şey yoktu. Kendi yok ortada... duyguları... düşünceleri yok. Kendin yoksa... kendi düşüncelerin... kendi duyguların yoksa, sevemezsin... beğenemezsin... Sevmiş... beğenmiş gibi yaparsın. Star sistemin kötülüğü burda. Hepimizi güdümledi. Güdümlemek istedi. Sistemin istediği... sistemin öbür kanallarda yaptığı gibi... Okuyun star sisteminin eserlerini... Şöyle dolu dolu yaşayan... seven... özleyen... kızan... korkan insanlar bulamazsınız. Hepsi mıymıntı... Sistemin istediği gibi, sever gibi... özler gibi... kızar gibi... korkar gibi insanlar. Hayatın yanlış kavranması... hasarlı bilinç...

Star sistemiyle insanî-gerçekçi eserin önemli bir ayrımı da burda. Gerçekçi eser sevmeyi... korkmayı... üzülmeyi... kızmayı öğretir... hayatı öğretir... Star sistemi eserleri yanılsamacı bir dünyada "gibili" yaşatır insanı.

Star sisteminden, insanî-gerçekçi esere dönüşüm, "gibili hayattan" bireyselliğin, özgürlük yaratımının... Sevincin, üzüntünün, korkunun, kaçışın, aşkın, özlemin doludolu... sonuna kadar yaşandığı insanileşme çizgisidir. Bu, hayatın çizgisidir.

Otorite derken nerelere geldim. Şu bilinsin. Ben otorite değilim... hiçbir konuda. Hiç öyle derdim olmadı. Hiç düşünmedim otorite olmayı. Peki nedir dikine... inadına inadına konuşmalarım. Bütün bunlar bir çocuğun parmak kaldırması... Ne diyorum ben. Başkasının aklıyla... başkasının duygularıyla... başkasının güdümlemesiyle yaşamayın. Başkasını taşımayın sırtınızda... Kendinizi... kendi bireyselliğinizi yaşayın. Yanlış yaşayın, ama "gibili" yaşamayın. Kendinizi yaşatın. Kendi gözünüzle bakın... Bütün hayatınız yanlış olsun... ama sizin olsun. İzin vermeyin star sisteminin sizi, siz olmaktan çıkarmasına.

Ama siz, "Ben ona buna göre yaşayacağım. Kendimi var etmeye zamanım yok. Star sisteminin oku dediğini okurum, beğen dediğini beğenirim... gibili bir hayatı yaşarım" diyorsanız ona bir diyeceğim yok.

Bana gelince... Biraz daha dikine dikine konuşurum... İnadına inadına... Bu curcunada biraz daha parmak kaldırırım. Otorite olduğum için değil...

Nedir sorun bilir misiniz. Herkes kralın giysisini övüyordu. Çocuk ha bire parmak kaldırıyordu. İnadına... dikine dikine. Çünkü çocuk görmüştü... Kral çıplaktı. Giysi filan yoktu üstünde.

Gider o çocuk. Bir gün bıkar, bisiklete biner, çeker gider. Zaten söyledi. Nermi Uygur, "Bin git" dedi.

Otorite mi... Otorite filan demeyin bana. Tutamam kendimi, gülerim. Ayıp olur.

21 Ocak Salı

Yeniden dil sorunu... "Dili zorlamayan, dili alışılagelen yaşamının dışına çıkaramaz" diyor Nermi Uygur **Yaşama Felsefesi** adlı eserinde. Açık... net... Peki, dili zorlamak ne anlama geliyor. "Zorlamak için zorlama ol-

maz ama, yaşama isterlerinden ötürü zorlamak, yeni yeni varlık boyutları arayıp bulmak için dili zorlamak gerekir. (...) Dili zorlamayı aradabir yeni sözcükler uydurmak ya da anlatım bağlamları içinde sözcüklerin aradabir yerini değiştirmek diye görmemeli. Dili zorlamak kendine, başkalarına, evrene, topluma–alışılmış kalıplar dışında bakmak denemektir."

Türkiye'de yazarın... şairin gündemindeki tek sorun olmalı bu. Kendine, başkalarına, evrene, topluma alışılmış dilin kalıpları dışında bakmasını bilmeli. Bakamıyorsa... kendi... başkası... evren... toplum, hep o bildiği eski kendi, eski başkası, eski evren, eski toplumsa... o yazar, o şair eski dilin kalıplarıyla sistemin ideolojisi içinde, bilmeden, ayırdına varmadan, sistemin hakikatını güzelleştirir.

Güzel midir bu. Hayır. Bana göre güzel değildir. Yazar... şair, sistemin diliyle ne kadar çok biçimle oynarsa oynasın, sistemin yabancılaşmasını açığa çıkaran hakikatleri bulamaz. insanı değiştirici... vurucu güzeli bulamaz.

Edebiyatımızın tık nefesliğinin birincil nedeni bu.

Bir devrim gerekiyor edebiyatımızda. Köhnemişi silip süpüren bir devrim.

"Devrim, yeni bir ufka sıçramaktır" diyor Nermi Uygur. Edebiyatta devrim için... yeni bir ufka sıçramak için yazar... şair, geçerli dili yerlebir etmeli... ancak böyle yaparsa yeni ufaklara sıçrayabilir.

Kelime oyunlarıyla... kof benzetmelerle edebiyatta devrim yapamaz, insana yeni ufukları gösteremez hiçbir öykücü... romancı... şair... Ya n'apar... Köşe dönücülük yapar... Hapishane rantıyla... ödülcülükle... üçbeş kişilik klikle... Sonra sistemin öbür köşe dönücülerini suçlar. İkisinin ne ayrımı var. Biri, sistemin ticari kanallarında, öbürü sistemin sanat kanallarında "aklını" kullanıyor.

Bayanlar... baylar, sanat ciddi iştir. Bunun için "aklınızı" biraz da felsefeye... matematiğe... tarihe... fiziğe... ondan sonra dile takın... Böyle yaparsanız sistemin güdümlediği dilin içinde, sistemin hakikatlerini güzelleştirmekten kurtulursunuz.

26 Ocak Pazar

Walter Benjamin, **Brecht'i Anlamak** adlı kitabında şöyle der "Brecht, şehirli hakkında söyleyecek bir çift lafı olan ilk önemli şairdi belki de."

Bunu okuyunca güldüm. Brecht'in şiiri hiç önemsenmedi bizde. Star sistemi, Brecht'i, şair bile saymadı. Bu despotik bakış açısının etkisiyle, sistem dışı şiir yazanlar bile yanlış algıladı Brecht'i... Bunun böyle yapılması, sistemin hakikatlerini üreten sanatta star sistemi için son derece doğrudur. Çünkü Brecht, dünya görüşüne uygun, sisteme karşı dille yaratmıştır eserlerini... Bu sistemin sanatı için, susturucu... ağır bir vuruştur. İşte bu yüzden Brecht, yeniden okunmalı... eserleri ciddi bir şekilde incelenmeli.

Brecht, bizler için model değildir. Bunu söylemiyorum. Söylediğim şu. Bizim için Brecht'in yöntemi önemli. Şimdi bakın, yöntem bir kent şiirinde nasıl işliyor.

Benjamin şöyle diyor. "Walt Whitman'ı coşturan insan kitlesinden Brecnt'de hiç söz edilmez. Baudelaire Paris'in dermansızlığını ve Parisliler'de de yalnızca bu zayıflığın damgasını algılamıştır. Vertahron ise şehirleri ilahlaştırmaya kalkışmıştır. Georg Heym'in gözüne ise kendilerini tehdit eden felaketlerin alametleriyle dolu olarak gözüküyordu şehirler."

Peki, Brecht'i bu şairlerden ayıran nokta ne... Brecht, kentlere savaş alanı diye bakıyor. Böyle baktığı için sistemin iç bulandıran duygulu dilinden kurtuluyor. "Bir şehrin cazibesini-dizi dizi evler, trafiğin nefes kesen hızı, eğlence endüstrisi. Brecht'den daha duygusuz bir şekilde izleyen bir gözlemci de düşünülemez. Şehir sakinlerinin kendilerine özgü tepki gösterme biçimlerine karşı aşırı bir duyarlılıkla birleşmiş olan, şehir dekoru karşısındaki bu duyarsızlık, Brecht'in şiirini kendinden önceki tüm büyük şehir şiirinden ayırır."

İşte Brecht'i öbür şairlerden ayıran nokta. Kente başka türlü bakıyor. Kentin düzmece dekoruyla sistemin istediği iç bulandırıcı duyarlılığa düşmüyor. Sistemin dışında, bir kentin temel hakikatini yeni bir dille yeni bir şiirle son derece duyarlı yazıyor. Bu duyarlılık, sistemin kalıplaştırdığı, zaman dışı, mutlak, insanilikten koparılmış bir duyarlılık değil. Sistem, insanî duyarlığı bile insanilikten çıkarır. Bizi sistemin duyarlılığına tutuklar. Brecht, sistemin duyarlılığını aşıyor.

Brecht, bizim için model değil. Bizim için Brecht'in özdekçi bakışı... diyalektik yöntemi önemli... Özdekçi bakışın... diyalektik yöntemin iyice kavranması önemli. Ancak böyle olursa, bize dayatılan dili kırabiliriz. Yoksa sistemin dili içinde kalırız.

Sistemin dili... Sistemin diliyle... sistemin istediği gibi algılarız dünyayı... Türkiye'de şiirin tıkandığı nokta işte bu algılamanın tam içinde... Dayatılmış dilin içinde, dil oyunlarıyla, kendi sesini bulmak aldanışıyla bu tıkanıklığı aşamayız. İnsan, sistemin kuşatmasında... sistemin dili içinde kendi sesini bulamaz. Kendi sesini bulsa bile aynı şiiri söyler.

Bir şarkıcıyı düşünelim burda. O, hep aynı şarkıyı söyler. Aynı makamı. Öbürlerinden daha güzel söylediği için sivrilir. Ama söylediği aynıdır. Kendi sesi olsa bile...

N'apmalı... Bakış açısı özdekçi... yöntem diyalektik... iyice kavranmalı... Ancak böyle olursa, kentleri... aşkları... mücadeleyi... dostluğu... kısaca, hayatı, sistemin dili dışında, bakış açımıza uygun bir dille şiirleştirebiliriz. İşte o zaman anlarız İstanbul nedir... bir "aziz"midir, bir cangıl mıdır... İşte o zaman bütün bağlarından koparılmış bir metafizik bakışla, "Bu şiir güzel" demeyiz. "Bu şiiri, kim, niçin güzel diye yazmış... bu şiiri, kim, niçin güzel diye gösteriyor" deriz.

Güzel mücadelesinde şair seçimini yapmalı... Kim güzel demeli senin yazdığın şiire...

Sabah oluyor. Kalk şair, sabahı gör. Sabahı... geceyi... bütün dünyayı kirletenleri gör. Aşkı... dostluğu... çiçekleri... serçeleri kirletenleri gör. Bütün bunları yapan... sonra "Size güzel hapishaneler kuracağız" diyen kirleticileri gör. Yeni bir dille... kirleticinin güzeline zıt şiir yaz. Onlar... kirleticiler... güzel hapishane kurucuları senin şiirini beğenmeyecek. Başını taçlarla süslemeyecek. Olsun. Sen, kirleticinin... güzel hapishane kurucusunun güzelini yaratma. Sen, kirletici meta sistemin değil, insanî dünyanın güzelini yarat...

Kalk şair, sabahı gör... kirleticileri gör. Güzelini seç... güzelini yarat... güzelini kıskan.

İNSANCIL DERGİSİ FELSEFE SEMİNERLERİ
(İLKÇAĞ FELSEFESİ)

Genel Danışman: Afşar TİMUÇİN

SEMİNER TAKVİMİ:

1. SEMİNER: İNSANLIK TARİHİNE GİRİŞ
26 ŞUBAT 1992, ÇARŞAMBA, SAAT: 16:00
SEMİNER GRUBU: SADIK ALBAYRAK,
HIDIR GEVİŞ

2.SEMİNER: UYGAR TOPLUM VE DÜŞÜNÜŞ
4 MART 1992, ÇARŞAMBA, SAAT: 16:00
SEMİNER GRUBU: ÖZCAN YAZICI

3.SEMİNER: YUNAN FELSEFESİ (DOĞA FELSEFESİ)
11 MART 1992, ÇARŞAMBA, SAAT: 16:00
SEMİNER GRUBU: NİHAT ATEŞ, SADIK ALBAYRAK

4.SEMİNER: İNSAN FELSEFESİ
18 MART 1992, ÇARŞAMBA, SAAT: 16:0
SEMİNER GRUBU: FUAT ÖZDİNÇ

5. SEMİNER: YUNAN FELSEFESİNİN SİSTEMATİK DÖNEMİ
25 MART 1992, ÇARŞAMBA, SAAT: 16:00
SEMİNER GRUBU: CEMİLE ÇAKIR, BERNA DURMAZ

6. SEMİNER: HELLENİZM-ROMA FELSEFESİ (AHLAKİ DÖNEM)
1 NİSAN 1992, ÇARŞAMBA, SAAT: 16:00
SEMİNER GRUBU: SİNAN ÖNER

7. SEMİNER: ESKİ YUNAN'DA FELSEFE ÇIĞIRLARI ARASINDA UZLAŞMA
8 NİSAN 1992, ÇARŞAMBA, SAAT: 16:00
SEMİNER GRUBU: BERNA DURMAZ, ÖZCAN YAZICI

8. SEMİNER: ROMA FELSEFESİ
15 NİSAN 1992, ÇARŞAMBA, SAAT: 16:00
SEMİNER GRUBU: CEMİLE ÇAKIR, HIDIR GEVİŞ

Hedefimiz Daha İleriye

Türk çiftçisinin güveniyle güçlenen
ŞEKERBANK daha ileriye, daha yeniye
ulaşmanın gururunu taşıyor.

İstikrarlı yönetim,
sürekli yükselen başarı grafiği...

ŞEKERBANK

"Doğru Banka"